

Tuomas Arponen & Jarkko Immonen

VANKILAKOULUTUKSEN JA -TYÖN MERKITYS SYRJÄYTYMISEN NÄKÖ-
KULMASTA - Toimintojen merkitys vankien hyvinvointiin

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma

Kevät 2011

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Kasvatustieteiden ja psykologian osasto, Erityispedagogiikka	
Tekijät – Author Tuomas Arponen & Jarkko Immonen			
Työn nimi – Title VANKILAKOULUTUKSEN JA -TYÖN MERKITYS SYRJÄYTYMISEN NÄKÖKULMASTA - Toimintojen merkitys vankien hyvinvointiin			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Erityispedagogiikka	Pro gradu – tutkielma	X	19.5.2011
	Sivuainetutkielma		
	Kandidaatin tutkielma		
	Aineopintojen tutkielma		
Tiivistelmä – Abstract Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää vankien mahdollisuuksia tehdä töitä ja kouluttautua rangaistusajana. Haastatteleamalla vankkeja pyrimme tuomaan esiin heidän subjektiiviset kokemukset vankilatyön ja -koulutuksen merkityksestä heille itselleen. Millainen merkitys aiemmilla opinnoilla ja työkokemuksella on rangaistusajaisessa toiminnassa? Kuinka hyvin vanki voi rangaistusajana oppia uutta? Millainen merkitys rangaistusajaisella kouluttautumisella ja työskentelyllä on vangin hyvinvointiin? Tämän laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä oli teemahaastattelu. Aineisto kerättiin haastatteleamalla rangaistustaan soveltavia suomalaisia miesvankeja vankilassa. Tutkimukssamme haastattelimme yhdeksää miesvankia, jotka olivat iältään 23 - 29-vuotiaita. Haastateltavilla oli peruskoulu suoritettuna sekä mahdollisesti toisen asteen opintoja tai osia niistä. Kuluva tuomion aikana he osallistui- vat tai olivat osallistuneet toisen asteen opintoihin, oppisopimuskoulutukseen tai vankilan järjestämiin työtoimintoihin. Heillä oli tuomiota takana vähintään yksi vuosi. Jäljellä olevan tuomion pituuden perusteella emme valikoineet vankkeja, mutta tarkastelimme jokaista tapausta yksilöllisesti ja pohdimme jäljellä olevan tuomion vaikutusta esimerkiksi työ- tai opiskelumotivaation kautta analyysiä tehdessämme. Haastateltavat soveltivat rangaistuksiaan Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella. Vankilat olivat niin suljettuja- kuin avolaitoksia. Haastattelut litteroitiin ja teemoiteltiin, jonka jälkeen aineisto analysoitiin sisällönanalyysin menetelmin. Teemoiksi muodostuivat aiempien opintojen ja töiden merkitys rangaistusajaisessa toiminnassa, uuden oppiminen rangaistusajana, rangaistusajan koulutuksen ja -työn merkitys nyt sekä tulevaisuudessa ja rangaistusajasta ja hyvinvointi. Aiemmilla opinnoilla ja töillä ei ollut haastattelemiemme vankien mielestä juurikaan merkitystä rangaistusajan toiminnoissa, vaikka aiempia vähäisiäkin opintosuorituksia luettiin hyväksi vankilassa opintoja aloitettaessa ja työkokemus saattoi vaikuttaa palkkaluokkaan vankilatyös- sä. Vangit tiedostivat peruskoulun päättötodistuksen merkityksen jatko-opintojen kannalta, mutta muita heillä olleita lyhyitä opiskelujakso- ja tai työkokemuksia ei rangaistusajana pystytty hyödyntämään. Rangaistusajana uutta voi oppia vankien mielestä hyvin, heidän taustansa huomioon ottaen jopa paremmin kuin siviilissä. Kaiken avain on vangin oma motivaatio opintoihin ja töihin hakeuduttaessa, sitouduttaes- sa ja niissä toimitaessa. Rangaistusajan koulutuksen ja -työn merkityksen vangit mielsivät melko suureksi. Vangit tiedostavat koulutuksen tarpeen ja pyrkivät toimimaan sen mukaan. Vankilan sisällä tapahtuvilla töillä vangit eivät katsoneet olevan mitään merkitystä. Vankilan ulkopuolinen työ tai työharjoittelu ja oppisopimuskoulutus sen sijaan kuvattiin mielekkääksi ja tärkeäksi. Vankien hyvinvointiin rangaistus- ajan koulutuksella ja työllä oli erittäin suuri merkitys. Vangit kokivat olevansa pirteämpiä ja jaksoivat huomattavasti paremmin kuin, jos olisivat vain maanneet sellissä. Koulutuksen ja työn vangin elämään tuoma säännöllisyys ja suunnitelmallisuus loivat turvallisuutta sekä vaikuttivat sitä kautta hyvinvointiin sitä edistäen. Kertomalla omista rangaistusajaisista koulutus- ja työkokemuksistaan, pohtimalla niiden merkitystä itselleen ja hyvinvointiinsa sekä sen osatekijöihin, vangit saivat mahdollisuuden pysähtyä miettimään syitä ja seurauksia tämän hetkisille toiminnoilleen. Tutkimuksemme voisi toimia kannustimena ja rohkaisuna muillekin vangeille, jotka pohtivat tulevaisuuttaan. Uskomme, että tutkimuksestamme on hyötyä ja se on mielenkiintoista luettavaa vankilassa työskenteleville ja toimintoja suunnitteleville sekä niiden järjestämisestä päättävillä tahoilla. Jatkotutkimuksessa voitaisiin selvittää esimerkiksi seurantalutkimuksen avulla vankien elämänpolkuja rangaistusajan koulutuksesta ja - työstä vapautumisen jälkeiseen aikaan. Millaisten polkujen kautta vangit ovat nousseet syrjäytymisen ja marginalisaation nurkkauksesta yhteiskunnan valtavirtaan? Onko rangaistusajan kouluttautumisella ja -työskentelyllä todella ollut merkitystä?			
Avainsanat – Keywords syrjäytyminen, marginalisaatio, vanki, vankila, rangaistusajan koulutus ja -työ, hyvinvointi, onnellisuus, turvallisuus			

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

1	JOHDANTO	1
2	SYRJÄYTYMINEN JA MARGINALISAATIO	7
	2.1 Käsitteiden muodostuminen, kehitys ja käyttö	7
	2.2 Yhteiskunnallinen ja yksilön näkökulma	9
	2.3 Käsitteiden eroavaisuus	12
3	HYVINVOINNIN OSATEKIJÄT ONNELLISUUS JA TURVALLISUUS	13
	3.1 Hyvinvointi	13
	3.2 Onnellisuus	19
	3.3 Turvallisuus	21
4	TOIMINNOT VANKILASSA	24
	4.1 Työ	24
	4.2 Koulutus	27
5	VANKEINHOIDON KEHITYS TYÖN JA KOULUTUKSEN NÄKÖKULMASTA	31
	5.1 Frenologia ja pakkotyölaitokset	31
	5.2 Sakko, vankeusrangaistus ja kuntouttamisen idea	32
	5.3 Työllä rankaiseminen ja parantaminen	34
	5.4 Vankisiirtolat ja maailmansotien tuomat haasteet	35
	5.5 What works?	36
	5.6 Rakenteelliset uudistukset ja normaalisuusperiaate	38
	5.7 Rikostaustan muuttuminen ja koulutukseen panostaminen	39
6	KOULUTUS JA TYÖ YHTEISKUNNASSAMME	40
	6.1 Koulutuksen merkitys	41
	6.2 Työ ja työttömyys	42
	6.3 Koulutuksen ja työn merkitys hyvinvointiin	43
	6.4 Koulutuksen ja työn merkitys vankilassa	45
7	TUTKIMUSKYSYMYKSET	48

8	TUTKIMUKSEN MENETELMÄ	49
8.1	Aineistonkeruu	50
8.1.1	Kohdejoukko	50
8.1.2	Vankilat ja niiden toiminnot	52
8.1.3	Vankiprofiilit	53
8.1.4	Teemahaastattelu	56
8.2	Aineiston analyysi	59
8.3	Eettiset kysymykset	60
9	TULOKSET	63
9.1	Aiempien opintojen ja töiden merkitys rangaistusaikaisessa toiminnassa	63
9.2	Uuden oppiminen rangaistusaikana	67
9.3	Rangaistusajan koulutuksen ja -työn merkitys nyt sekä tulevaisuudessa	72
9.4	Rangaistusaika ja hyvinvointi	76
9.4.1	Hyvinvoinnin, onnellisuuden ja turvallisuuden määritelmät	76
9.4.2	Hyvinvoinnin, onnellisuuden ja turvallisuuden kokemukset rangaistusaikana	79
9.4.3	Rangaistusajan koulutuksen ja -työn merkitys hyvinvointiin	81
10	POHDINTA	85
	LÄHTEET	91
	LIITTEET (2kpl)	

1 JOHDANTO

Tutkimuksemme tarkoituksena oli selvittää vankien mahdollisuuksia tehdä töitä ja kouluttautua rangaistusaikana. Haastattelemalla vankeja pyrimme tuomaan esiin heidän subjektiiviset kokemukset vankilatyön ja -koulutuksen merkityksestä heille itselleen. Millainen merkitys aiemmilla opinnoilla ja työkokemuksella on rangaistusaikaisessa toiminnassa? Kuinka hyvin vanki voi rangaistusaikana oppia uutta? Millainen merkitys rangaistusaikaisella kouluttautumisella ja työskentelyllä on vangin hyvinvointiin? Kandidaatin tutkielmas-
sa perehdyimme jo aiheeseen (Hyvinvoinnin edellytysten huomiointi vankiloiden rangaistusajan suunnitelmassa) ja nyt halusimme syventyä aiheeseen haastattelujen avulla ihmisten omien kokemusten esiin nostamiseksi.

Vankilat ovat olleet kautta historian paikkoja, joissa ihmiset sovittavat rikoksensa ja nimellisesti ovat tämän jälkeen taas oikeudet omaavia kansalaisia. Kuitenkin totuus monesti voi olla aivan toinen. Entinen rikollinen palaa takaisin maailmaan, jossa hänellä ei ole edellytyksiä elää normaalia rikoksetonta elämää. Vapautuessaan vankilasta ihmisellä ei välttämättä ole asuntoa, koulutusta, työtä ja perhesuhteet ovat voineet menneisyyden sekä vankilassa vietetyn ajan vuoksi kariutua. Vanhat ja uudet vankilassa solmitut ihmissuhteet, eivät välttämättä edistä muutosta rikoksettomaan elämäntapaan.

Kääriäisen (1994) väitöskirjassa Seikkailijasta pummiksi haastatellut vangit kertovat muun muassa suhtautumisestaan vankilatyöhön. Kääriäisen tutkimuksen kohteena ovat suomalaiset moninkertaiset rikoksenuusijat ja heitä kontrolloivat oikeus- ja sosiaalivaltion järjestelmät. Kansainvälistä haastattelututkimusta vankien työtä ja kouluttautumista käsitellen

emme ole löytäneet. Toisaalta eroavaisuudet suomalaisen ja Pohjoismaiden ulkopuolisen Euroopan kuin myös esimerkiksi yhdysvaltalaisen vankeinhoidon välillä ovat melko suuria, joten vertailua näiden työ- ja koulutuskäytänteistä ei ole tässä yhteydessä tarpeellista tehdä. Suomalaista tutkimusta aiheuttamme sivuten on tehnyt muun muassa Kauppila (1999) haastatellen vankeja ja kirjoittaen heidän elämässä selviytymisestään. Tutkimustamme vastaavaa haastattelututkimusta ei ole aiemmin tehty, joten vankien omien kokemusten selvittäminen rangaistusajan koulutuksen ja -työn merkityksestä sekä sen yhteydestä hyvinvointiin on tarpeellista. Tutkimuksemme osuu historiallisessa näkökulmassa kohtaan, jossa vankeinhoito elää murroskautta. Rangaistusaika ei enää nykyisin voi olla pelkkä aika, jolloin vanki ”lusii” rikoksensa pois ja jatkaa elämäänsä tämän jälkeen entiseen malliin. Rikosseuraamuslaitoksen (2011) uusi kymmenvuotisstrategia ottaa huomioon vankien oikeusturvan toteutumisen ja ihmisarvoisen kohtelun sekä rikoksetonta elämäntapaa ja yhteiskuntaan sijoittumista edistävät tekijät. Kehityksen kannalta on erittäin tärkeää, että toimintoja arvioidaan ja kehitetään arviointien perusteella. Arvioitaessa ja kehitettäessä toimintoja ihmisten omien kokemusten kuuleminen ja huomioon ottaminen on tärkeää.

Kauppila (1999, 59) kuvailee haastattelututkimuksessaan Vankeudesta vapauteen vankilaa suljetuksi ja totaaliseksi laitokseksi. Yhteydet laitoksen ulkopuolelle ovat suhteellisen tarkoin rajatut. Vangin ja vankilan henkilökunnan kohtaamista kuvaa pikemminkin väistämättömyys kuin vapaaehtoinen yhteistyöhön hakeutuminen. Laitoksessa tuomion suorittamista säätelevät monenlaiset säännökset, velvollisuudet ja pakot, minkä perusteella voidaan puhua myös vapauden sekä itsemääräämisoikeuden menetyksestä. Inhimillisen elämän toiminnot tapahtuvat yleensä samassa paikassa saman auktoriteetin alaisuudessa. Laitoksen päiväjärjestys rytmittää toimintoja ja ajankulua. Yksilön on sopeuduttava järjestelmän sääntöihin. Sääntöjen noudattamisesta ei yleensä automaattisesti seuraa palkintoja, mutta niistä poikkeamisesta voi sitäkin todennäköisemmin aiheutua hankaluuksia ja rangaistuksia. Vain välttämättömimmät, lähinnä yksilön fysiologiset tarpeet on tyydytetty, mutta muut tarpeet on jätetty eri syihin vedoten taka-alalle. Vanki saattaa taantua toimintakyvyltään ja selviytyminen laitosjakson jälkeen elämässä olla entistäkin vaikeampaa. Riskinä on siis vapautumisen jälkeen paluu niihin ongelmatilanteisiin, joihin vankeusaikana ei ole puututtu ja kenties vaikeampiinkin, sillä siviilimaailma on laitosjakson aikana muuttanut muotoaan.

Yllä oleva kuvaa vankilaa laitoksena. Vankila on kaikessa raadollisuudessaan paikka, jossa ihmiselle tulee taata ihmisarvoinen elämä. Kauppilan tekstissä nousevat esiin ne vaaranpaikat, joita yksilö joutuu kohtaamaan matkalla rikoksettomaan elämään. Rangaistusajan suunnittelulla näihin vaaranpaikkoihin pyritään vaikuttamaan. Tietenkin on tärkeää ymmärtää, että kaikki lähtee vangista itsestään, hänen haluistaan ja intresseistään. Ketään ei voi pakottaa muuttumaan, mutta rangaistusajan suunnittelulla pyritään siihen luomaan edellytykset. Tutkimuksellamme pyrimme selvittämään vankien subjektiivisia kokemuksia rangaistusajan suunnittelun ja sen myötä tarjotun koulutuksen ja työn merkityksestä.

Vankilaan joutuminen on varmasti yksi suurimmista ihmisen elämää rajoittavista muutoksista erilaisten sairauksien ohella. Elämäntilanteiden muutoksilla on suuri merkitys ihmisen elämänhallinnan kannalta. Rangaistusajan suunnittelulla annetaan vangille mahdollisuus luoda itselleen uusia päämääriä ja tarttua uusiin haasteisiin kouluttautumisen, työnteon ja päihdekuntoutuksen kautta. Sitoutumalla näihin edellä mainittuihin haasteisiin ja muutoksiin vanki pystyy kehittymään omassa elämässään ja luomaan positiivista toimintaa sen hetkessä sosiaalisessa ympäristössään. Rangaistusajan suunnitelmassa otetaan huomioon vangin saaman rangaistuksen pituus, rangaistuksen sovittamispaikka sekä toiveet vankilassa järjestettäviin toimintoihin ja sitä kautta sosiaalisiin suhteisiin.

Kauppila (1999, 21; ks. myös Pawson 2000) määrittelee vankeuden käytännössä aina väliaikaiseksi, ajallisesti rajalliseksi kokemukseksi. Elinkautisvankikin yleensä aikanaan armahdetaan, ja siinä mielessä uusi vapaudessa elämisen yritys on jokaisen vangin ulottuvilla. Huomattavaa on se, että toisin kuin ajatukset menneisyydestä, ajatukset tulevaisuudesta voivat olla pelottavia. Monet pitkäaikaishangit ovat kauhuissaan maailmasta ulkopuolella. Se on ennustamatonta, siellä kokee odottamattomia haasteita ja siellä jokapäiväinen perusta on vastuu tehdä omia päätöksiä, kun vankilassa ollessa se voima on viety pois. Yrityksen onnistumiseen vaikuttanevat vankeusaikaa edeltäneet, eritoten vankeusaikaiset ja vapautumisen jälkeiseen tilanteeseen liittyvät seikat.

Yhtenä tutkimuksemme tarkoituksena oli selvittää rangaistusajan koulutuksen ja työn merkitystä vankien hyvinvointiin. Kauppila (1999, 28) toteaa tutkimuksessaan yksilön hyvinvoinnin toteutumisen edellyttävän sitä, että hän saa keskeiset inhimilliset tarpeensa kuten työn, opiskelun, terveydentilan ja ihmissuhteet tyydytetyiksi. Yksi tärkeä hyvinvoinnin osa-alue on itsensä toteuttaminen ja itsensä toteuttamisen vastakohtana voidaan pitää vie-

raantumista (Allardt 1976, 46). Kuinka vangit kokevat näiden keskeisten hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden toteutuvan rangaistusaikana?

Suomi on Lontoossa syksyllä 2009 julkaistun kansainvälisen vertailututkimuksen mukaan maailman vaurain, menestynein tai hyvinvoivin maa, riippuen siitä, miten käännetään englannin kielen sana prosperity. Lontoolaisen Legatum-instituutin prosperity-indeksi vertailee kovien taloudellisten muuttujien lisäksi pehmeämpiä hyvinvoinnin mittareita. Helsingin Sanomissa 27. lokakuuta vuonna 2009 julkaistussa artikkelissa instituutin johtaja William Inboden toteaa seuraavaa: ”Raha ei tee ihmistä onnelliseksi, vaan työnteke, rehellisyys, koulutus ja ennen kaikkea mahdollisuus elinolojen parantamiseen. Nämä ovat asioita, jotka luovat vaurautta.” Suomi on hyvinvointivaltio. Näin ollen valtiomme Rikosseuraamuslaitoskin pyrkii luomaan rangaistusajan suunnittelulla mahdollisuuden marginalisaatioon kuuluville, syrjäytymisvaarassa oleville tai jo syrjäytyneille henkilöille elinolojensa parantamiseen ja rikoksettomaan elämäntapaan.

Toiminnoilla kuten työnteolla ja koulutuksella pyritään edistämään vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Tarkoituksena on vahvistaa valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan, ylläpitää tai parantaa ammattitaitoa ja osaamista sekä työ- ja toimintakykyä sekä tukea päihteetöntä elämäntapaa. Työtoiminnalla pyritään normalisoimaan vankilaelämää, mutta samalla antamaan mahdollisuuksia toimeentuloon vapautumisen jälkeen. Töitä tekee päivittäin 35% vangeista. Vankiloiden työaloja ovat muun muassa puusepän-, metalli- ja puurakennusteollisuus sekä maatalous, rakennustyöt, kilpityöt ja pakkaus- ja kokoonpanotyöt alihankintana. Vanki on velvollinen osallistumaan vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan. Tavoitteiden mukaista toimintaa pohditaan rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa ja toimintojen jatkuvuus vapautumisen jälkeen pyritään turvaamaan muun muassa yhteistyöllä vangin kotipaikkakunnan viranomaisten kanssa. (Richter 2002, 86 – 88; Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Aikuisilla on elämäntilanteeseen kulloinkin sopivalla tavalla mahdollisuuksia suorittaa monenlaisia yleissivistäviä, ammatillisia ja muita opintoja joustavasti. Vankilassa koulutautuminen on myös mahdollista ja normaalisuusperiaatteen mukaisesti vankeusrangaistukseen tuomituilla on yhteiskunnan muiden kansalaisten tavoin oikeus koulutukseen. Rangaistusaikana voi suorittaa esimerkiksi perusopetuksen ja lukion oppimäärän tai osia siitä, korottaa numeroita, lisätä ammatillisia valmiuksia suorittamalla ammatillisten tutkin-

tojen osia tai kokonaisia tutkintoja. Vankila-aikana on mahdollista osallistua ammatillista koulutusta edeltävään, valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen sekä ohjaukseen. Nämä antavat valmiuksia työhön ja itsenäiseen elämään sekä mahdollisuuden myöhemmin jatkaa ammatilliseen koulutukseen. (ks. Rikosseuraamuslaitos 2010b.)

Vuoden 2009 aikana ammatilliseen perus- ja lisäkoulutukseen osallistui 647 vankia. Ulkopuolisessa oppilaitoksessa opiskeli vuoden 2009 aikana yhteensä 215 vankia. Opetusta tarjoavat aikuislukiot, ammatilliset oppilaitokset, ammatilliset aikuiskoulutuskeskukset ja ammatilliset erityisoppilaitokset, jotka antavat myös todistukset opiskelijoille. Todistuksesta ei käy ilmi, että opinnot on suoritettu vankilassa. Koulutukseen osallistumisen tulee olla vangille laaditun rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa. Opetuksiin vankeja valikoitaessa huomioidaan rangaistusajan suunnitelmien tavoitteet. Koulutuksen järjestävä oppilaitos hyväksyy opiskelijat kursseilleen. Opiskelijaksi ottamisen kriteerit tulee täyttyä. Esimerkiksi perusopetuksen päättötodistuksen tai sitä vastaavien tietojen ja taitojen löytyminen ovat edellytyksenä toisen asteen lukio- tai ammatilliselle koulutukselle. (Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Laine (2007, 52) pohtii ulkopuolisten tieteenalojen tutkijoiden työskentelyn ongelmakohtia seuraavasti: ”Aika ajoin rikollisuuteen liittyvään keskusteluun osallistuu tutkijoita jonkin muun tieteenalan puolelta. Jos he eivät tunne kriminologian traditiota ja keskeisiä käsitteitä, on suuri vaara, että myös johtopäätökset ovat viallisia ja ontuvia. Historiatietoisuus on siksi tarpeellista. Tarpeellista on tieteellisen historia lisäksi tarkastella myös alan käytännöllistä historiaa eli niitä toimia ja interventioita, joita rikoksentekijöihin on eri aikoina kohdistettu.” Olemme pyrkineet kasvattamaan tietouttamme lukemalla kirjallisuutta ja artikkeleita, niin historiateoksia kuin nykypäivän uutisiakin. Toisella meistä on myös lähempää omaa kokemusta vankilamaailmasta neljän kesän vankilatyön pohjalta.

Ilman rangaistuksen aikaista toimintaa vangin kuilu yhteiskunnan normaaleihin rytmeihin voi kasvaa yhä suuremmaksi. Tietoa vankien kokemuksista vankilatyön ja –koulutuksen merkityksestä saadaan vain kysymällä sitä heiltä itseltään. Tutkimuksemme tarkoituksena oli selvittää vankien mahdollisuuksia tehdä töitä ja kouluttautua rangaistusaikana. Haastatteleamalla vankeja pyrimme tuomaan esiin vankien subjektiiviset kokemukset vankilatyön ja –koulutuksen merkityksestä. Millainen merkitys vangin aiemmilla opinnoilla tai työkokemuksella on rangaistusaikaisissa toiminnoissa? Kuinka hyvin vanki voi rangaistusaikana

oppia uutta? Millainen merkitys rangaistusajan kouluttautumisella ja työskentelyllä on vangin hyvinvointiin?

Aluksi kuvaamme vankilamaailmaan läheisesti liittyvät syrjäytymisen ja marginalisaation käsitteet. Kerromme, millainen ihminen mielletään syrjäytyneeksi ja marginaalissa olevaksi ja tätä kautta yhdistämme työmme erityispedagogiikan kenttään. Tämän jälkeen avaamme hyvinvoinnin ja sen osatekijöiden onnellisuuden sekä turvallisuuden käsitteet. Seuraavaksi esittelemme vankilan toiminnot, työn ja koulutuksen, joiden merkityksen tutkimiseen työmme painottuu. Ymmärtääksemme ”normaalista” elämästä vahvasti poikkeavaa vankilakontekstia olemme perehtyneet vankeinhoidon historiaan työn ja koulutuksen kehityksen näkökulmasta. Historiakappale auttaa lukijaa ymmärtämään, kuinka vankeinhoito on nykyiseen tilanteeseen päätenyt. Työn ja koulutuksen merkityksestä kerromme niin yleisellä tasolla kuin myös vankien näkökulmasta. Tutkimuksen toteuttamista kuvaamme aina eettisten kysymysten pohdinnasta ja kohdejoukon valinnasta, teemahaastattelujen tekemiseen sekä aineiston analyysiin saakka. Tulokset kerromme haastattelujen perusteella muodostuneiden teemojen kautta. Tulokset limittyvät teoriataustaan ja teemat mukailevat asettamiimme tutkimuskysymyksiä. Lopuksi pohdimme tutkimuksemme merkittävyyttä ja tutkimuksen eri vaiheissa ilmenneitä kysymyksiä.

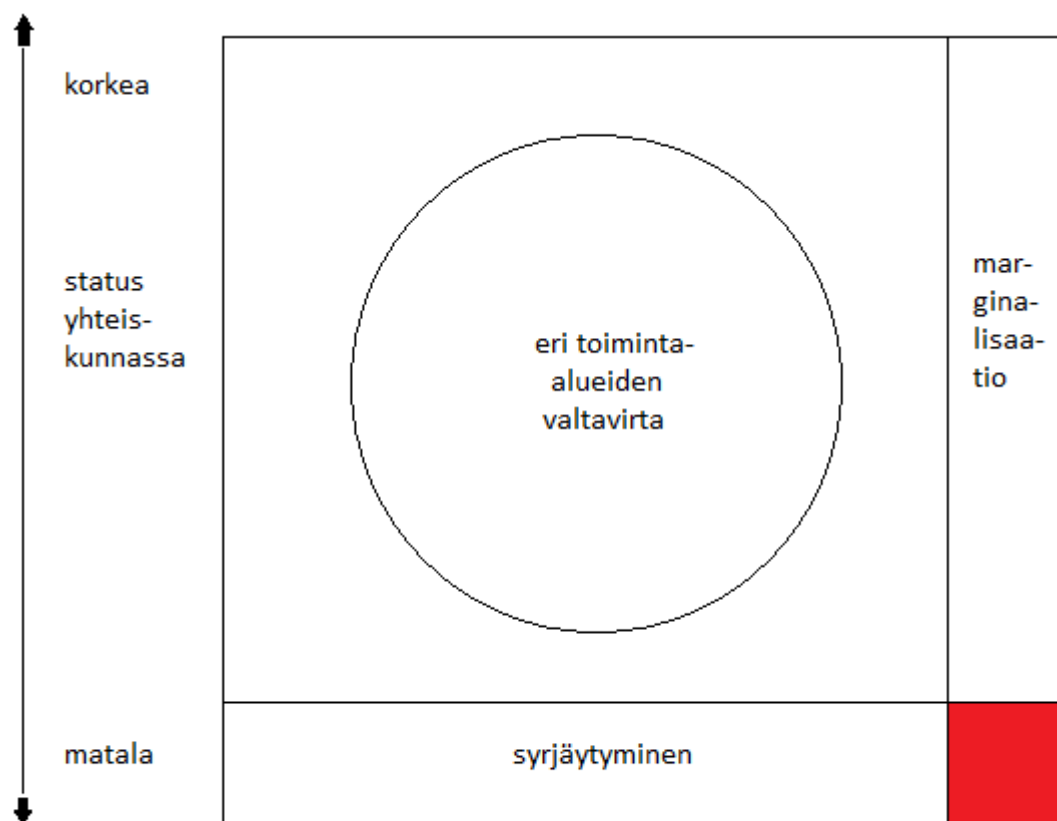
2 SYRJÄYTYMINEN JA MARGINALISAATIO

Syrjäytyminen ja marginalisaatio eroavat ilmiöinä toisistaan monin tavoin. Syrjäytynyt ihminen on irrallaan valtavirrasta useimmilla, ellei jopa kaikilla yhteiskunnan kentillä. Marginaalissa olevasta ihmisestä ei välttämättä ulkoisesti näy huono-osaisuus. Ihminen voi olla marginaalissa omasta tahdostaan esimerkiksi kasvissyöjänä, mutta toimia valtavirran odotusten ja normien mukaisesti vaikkapa koulussa ja harrastuksissa sekä kuulua taloudellisen ja sosiaalisen statuksensa perusteella ylä- tai alaluokkaan. Marginaalissa oleva henkilö voi hankkia toimeentulonsa perinteisen palkkatyön ulkopuolelta esimerkiksi rikollisen toiminnan kautta. Marginaalisuus voi kuitenkin edetä syrjäytymiseksi. Tällöin henkilö on samanaikaisesti useiden elämänalueiden valtavirran ulkopuolella ja ongelmat kumuloituvat sekä saattavat pitkittyä. Tässä tilanteessa keskeisinä elämänalueina korostuvat koulutus, työ, perhe ja muut sosiaaliset suhteet. Hankalassa tilanteessa ihmisen tulevan elämänsä kannalta olennaista on suhde poikkeaviin alakulttuurisiin toimintoihin kuten rikollisuuteen ja päihteiden käyttöön. (ks. esim. Järvinen & Jahnukainen 2001, 142 – 143.)

2.1 Käsitteiden muodostuminen, kehitys ja käyttö

Kuvio 1 kertoo tutkimuksemme perusolettamuksen. Haastattelemamme henkilöt kuuluivat yhteiskuntamme valtavirrasta syrjäytyneisiin. He olivat valintojensa myötä myös marginaalissa. Heidän ongelmansa olivat kumuloituneet, jolloin he olivat ajautuneet usealla elämänalueella periferiaan eli kuviota tarkastellen oikeaan alanurkkaan. Nurkkauksesta pääsee pois muuttamalla toimintatapojaan ja asennoitumistaan. Tässä ulospääsyssä vankia

pyritään auttamaan rangaistusaikaa suunnittelemalla ja tarjoamalla vangille avaimia muutokseen. Muutoksessa auttavat rangaistusajan koulutus ja työ, joiden myötä tarjotaan mahdollisuus päästä kiinni yhteiskunnan valtavirtaan.

KUVIO 1. Syрjäytyminen ja marginalisaatio suhteessa valtavirtaan ja yhteiskunnalliseen statukseen (Järvinen & Jahnukainen 2001, 142, mukaillen)

Suomen kielessä *marginalisation* ja *exclusion* sanojen eroa ei ole tehty selväksi. Uloslyötyjen ja syрjäytyneiden käsitteiden ero ei ole itsestään selvä. Usein syрjäytymisestä puhuva ei itsekään tiedä merkitystä, missä hän sanaa käyttää. Oppilaitosten ja työhallinnon ohjaustehtävissä toimivilta kerätyn aineiston perusteella suomalaisessa keskustelussa syрjäytyminen mielletään eksklusioksi. Marginalisaation käsite tulee latinankielisestä reunaa ja rajaa merkitsevästä sanasta *margo*. Eksklusio puolestaan on peräisin latinankielen *excludo* verbistä, jolla voidaan tarkoittaa sitä, että pidetään ulkona jo siellä oleva tai sitä, että sisällä keskustassa oleva työnnetään ulos. (Helne 2002, 171 – 172.)

Syрjäytymisen käsitteen käyttö yleistyi yhteiskuntapoliittisissa keskusteluissa 1980-luvun puolivälistä lähtien. Arkikäytössä sillä viitattiin negatiivissävytteiseen muutokseen tai muutoksen jälkeiseen tilaan eli syрjäytyneisyyteen. Synonyymeja ja rinnakkaisilmauksia

syrjäytymisen käsitteellä oli useita, mutta tuolloin siitä alkoi muodostua muotikäsité ja se alkoi vakiinnuttaa paikkaansa keskusteluissa. Näkökulmia syrjäytymisen käsitteeseen ja syrjäytyneisyyteen oli jo tuolloin monenlaisia. Syrjäytymistä tarkasteltiin esimerkiksi sosiaalihuollollisesta näkökulmasta, uusköyhyytenä, sosiaalisten ongelmien kasautumisena ja yhteiskunnallisena prosessina. (Lehtonen, Heinonen & Rissanen 1986, 1, 3 – 17.)

Syrjäytyminen on erittäin laaja käsite. Ihmisen voidaan katsoa syrjäytyvän milloin mistäkin, esimerkiksi koulutuksesta, työstä, toveripiiristä ja tietoverkoista. Laaja-alaisen syrjäytymisen käsitteen soveltaminen on ongelmallista. Soveltaminen ja sisällön epämääräisyys johtavat vähitellen tilanteeseen, jossa ainoastaan keski-ikäiset, ammattitaitoiset, perheelliset ja terveet miehet jäävät ilman syrjäytyneen leimaa. Syrjäytymistä voitaisiin tutkia esimerkiksi seuraavien kolmen näkökulman kautta. Ensinnäkin tarkastelussa voisi olla ne prosessit, jotka tuottavat syrjäytymistä eli ns. makrotaso. Toiseksi tarkastelutasoksi voitaisiin valita syrjäytymisen seurausvaikutukset yhteiskunnan rakennemuutosten, yhteiskuntapoliittisten toimintajärjestelmien tai yksilöiden arkipäivän tasolla. Kolmas ja varsinkin empiiristen tarkastelujen kannalta välttämätön tehtävä olisi niin sanotusti syrjäytyneiden ihmisten tai ihmisryhmien identifiointi, joka sijoittuu edellä mainittujen tasojen välimaastoon. (Lehtonen ym. 1986, 17 – 18.)

Nykyisin syrjäytymisen käsite on kokenut inflaation sekä sekoittunut muihin sitä lähellä oleviin käsitteisiin kuten marginalisaatioon, köyhyyteen, huono-osaisuuteen ja alaluokkaisuuteen. Syrjäytyminen on levinnyt käyttösanaksi sekä siitä on tullut osa esimerkiksi nuorisotyön ja -tutkimuksen yleistä diskurssia. Yleinen kanta on se, että on olemassa syrjäytyneitä ihmisiä tai ainakin syrjäytymisvaarassa olevia ihmisiä. Voidaankin kysyä, mistä syrjäytyneen henkilön tunnistaa? Mistä voi tietää, että henkilö on syrjäytynyt? Voiko häntä edes tunnistaa, kun hän on niin syrjässä, ei siis lainkaan toiminnon keskiössä kuten muut? (Järvinen & Jahnukainen 2001, 126.)

2.2 Yhteiskunnallinen ja yksilön näkökulma

Syrjäytymisen ilmausta viljellään niin laajalti, että sen hätkähdyttämiskyky on kadonnut. Toisaalta joskus se on otettu myös liian kirjaimellisesti. Sana syrjäytyminen merkitsee reunoille joutumista. Näihin rajaseutuihin on tartuttu kyllästymiseen asti, sillä keskeltähän

reunoille sysätään. Keskus, josta kaikki saa alkunsa, jää pimentoon syrjäytymiskeskusteluissa. Helne mainitsee kaksi asiaa, joille toivoisi enemmän huomiota syrjäytymisestä keskusteltaessa. Ensimmäinen on yhteiskunta, joka tuottaa puhetta syrjäytymisestä. Toinen on ajatus siitä, että syrjäytymiskeskustelu osallistuu yhteiskunnan tuottamiseen. Helne kysyy, millaista on yhteiskunnan yhteisyys sekä keiden ja millaisten ihmisten yhteisyyttä oikeastaan halutaan? (Helne 2002, 7, 9.)

Syrjäytyneiden etsimisen sijaan olisi parempi, että puhuttaisiin syrjäytymisestä. Syrjäytymisen käsite toimii apuvälineenä määriteltäessä ”normaalia”. Se voi merkitä poikkeavan vastakohtaa tai tavallista, yleistä eli hyvää. Tämän ajatusmallin perusteella syrjäytyneet ovat keskeisessä asemassa, kun pyritään määrittelemään yhteiskunnan normaliteetti. Tuotettaessa ja uusinnettaessa yhteiskunnan normaliteettia he ovat se poikkeama, jonka avulla se tapahtuu. Syrjäytymisessä ei ole kyse ainoastaan sosiaalisesta huono-osaisuudesta, vaan myös ”normaalin” rajojen ja tilojen määrittelystä. Syrjäytymisestä keskusteltaessa voidaan tehdä symbolisia eroja. Vaikutukset ihmisen elämään voivat leimaavuudessaan olla hyvin konkreettisia. Näin luotujen rajojen häivyttäminen voi olla erityisen hankalaa varsinkin, kun rajoista on tullut yleisesti hyväksyttyjä, jolloin niitä voidaan kutsua kulttuurisiksi. (Helne 2002, 10, 94, 172 – 173.)

Syrjäytyneisyyttä voidaan tarkastella monelta kannalta. Esimerkiksi sosiaalisesti sopeutumattomat yksilöt voivat muodostaa syrjäytyneiden ryhmän. Tässä tapauksessa syrjäytymistä aiheuttavia tekijöitä ei etsitä yhteiskunnallisista, syrjäytyneisyyttä lisäävistä prosesseista, vaan ihmisen omasta toiminnasta sekä hänen kulttuuri- ja elinympäristöstään. Yhteiskunnan taso on mukana ainoastaan siten, että hyvinvointivaltion tarjoamien etuuksien ja tukien ei katsota niinkään ehkäisevän syrjäytymistä, vaan ennemminkin edistävän sitä synnyttämällä passiivisuutta sekä riippuvuutta järjestelmästä. Tämän katsotaan johtavan vähitellen valtavirrasta poikkeavan alakulttuurisen elämäntavan muodostumiseen. (Levitas 1998.)

Yksilötasolla tarkasteltuna syrjäytymiseen viitataan yksittäisen ihmisen kohdalla ilmeneviin sosiaalisiin ongelmiin ja niiden kasaantumiseen. Syrjäytymisen katsotaan ilmenevän tällöin eri ulottuvuuksilla kuten työssä, politiikassa ja sosiaalisissa suhteissa. Yksilön katsotaan olevan sitä syrjäytyneempi mitä useammalla ulottuvuudella hänellä on ongelmia. Pelkistetysti kyse on ulkoisten rajoitusten aiheuttamasta yksilöllisten toimintamahdollisuuksien kaventumisesta ja sitä kautta yhteiskuntaa sekä yksilöä yhdistävien siteiden heik-

kenemisestä. Palkkatyö ja perhe sekä enenevässä määrin myös opiskelu ja erilaiset kulutuksen muodot ovat ihmisten välisen yhteisyyden tärkeimmät instituutiot nyky-yhteiskunnassa. Samalla ne muodostavat myös tärkeimmät suhteet yksilön ja yhteiskunnan välille. Syrjäytymisen kannalta voisi ajatella, että suurimmassa vaarassa syrjäytyä ovat yksilöt, joilla ei ole työtä, koulutusta tai perhettä, eikä myöskään rahaa kulutukseen. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 129.)

Varhaislapsuuden elinolot määrittävät hyvin pitkälti sitä, miten lapset sopeutuvat kouluympäristöön, miten he menestyvät opinnoissaan ja minkälaisille koulutusurille he valikoituvat myöhemmin. Mitä etäämpänä kodin kulttuuri on koulun välittämästä kirjalliskateemisesta kulttuurista, on lapsen sitä vaikeampaan sopeutua niihin koulun vaatimuksiin, joita oppilaille asetetaan. Koulutulokkaiden sopeutumattomuus ja oppimisvaikeudet ennakoivat syvenevää epäonnistumisen kierrettä. Tämä voi johtaa erityisluokalle siirtoon tai ääritapauksessa jopa oppivelvollisuuden keskeytymiseen. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 134.)

Sosiaaliset ongelmat voivat pitkittyessään muuttua ylisukupolvisiksi. Ongelmien periytyvyys on Suomessa kansainvälisiin tilastoihin vertailtuna heikkoa, mutta Suomessakin köyhän perheen lapsella on kaksinkertainen riski päätyä köyhäksi myös aikuisena. Selityksenä periytymiselle ovat osaltaan kulttuuriset, kehityspsykologiset, taloudelliset ja rakenteelliset tekijät. Perheessä, jossa vanhemmat eivät käy töissä, eikä arvosteta koulutusta ja yrittämistä tai yhteiskunnan instituutioita yleensä, lapsilla on riski sosiaalistua aikuisina samanlaiseen elämäntapaan. Lapsen koko kognitiivis-emotionaalinen kehitys saattaa vaarantua päihdeiden ja väkivallan seurauksena. Syrjäytyneistä perheistä tulevilla lapsilla on usein vähän taloudellista ja sosiaalista pääomaa. Lapsuudessa saatu malli elämäntavasta ja arvoista, syntyneet psyykkiset vauriot ja resurssien niukkuus voivat myöhemmässä elämänvaiheessa aiheuttaa ongelmia koulutus- ja työmarkkinoille kiinnittymisessä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007, 13.) Voidaankin katsoa, että vankilatyöllä ja -koulutuksella ei ole merkitystä vain yhden ihmisen elämään, vaan pitkällä aikavälillä tarkasteltuna sen vaikutukset voivat ulottua myös henkilön lähipiiriin elämään.

Yksilötasolla työttömyys merkitsee taloudellisia ongelmia ja pitkittyessään aiheuttaa riippuvuutta hyvinvointivalttiosta. Pitkäaikaisen työttömyyden taas katsotaan usein johtavan rikollisuuteen ja päihdeongelmiin. Erilaiset elämänhallinnan ongelmat ja usein myös riip-

puvuudet sekä sairaudet kuuluvat huono-osaistumisen viimeiseen tasoon eli syrjäytymiseen. Syrjäytyminen yhdessä rikollisuuden kanssa saattaa johtaa yhteiskunnan taholta tulevaan institutionaaliseen uloslyöntiin kuten vankilarangaistukseen tai johonkin muuhun totaalihoitolaitossijoitukseen. Yksilöä yhteiskuntaan yhdistävät siteet ovat jo muilta osin katkenneet. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 134.)

2.3 Käsitteiden eroavaisuus

Kaikista huono-osaisimman joukon elämäntilanteen kuvaamiseen soveltuu käsite syrjäytyminen. Kenelle tahansa on kuitenkin mahdollista asettua tai hänet voidaan asettaa syrjään joltain elämännäyttämöltä. Syrjäytyminen on prosessina erilainen kuin syrjässä oleminen, joka tarkoittaa marginalisaatiota. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 138.) Kuten edellä jo mainittiin syrjäytyminen ja marginalisaatio eroavat toisistaan ilmiöinä monin eri tavoin. Syrjäytymiseen liittyy lähes väistämättä koettua, objektiivisesti havaittavissa olevaa huono-osaisuutta. Se paikantuu lähinnä yhteiskunnan alimpiin sosiaalisiin kerrostumiin. Tällöin yksilön ja yhteiskunnan valtavirran väliset siteet ovat joko pahasti vaurioituneet tai katkenneet kokonaan. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 142.)

Marginaalisuuteen liittyminen voi olla myös tietoinen valinta. Marginaalisuus voi olla haluttu keino erottua massasta. Toisinaan marginaalisuus voi kuitenkin edetä syrjäytymiseksi. Erityisesti silloin, kun ollaan samanaikaisesti useiden elämänalueiden ulkopuolella, jolloin kuvaan liittyy myös riski ongelmien pitkittymisestä. Yksilö voi siis kuulua marginaaliin työn, perhe-elämän tai muiden sosiaalisten suhteiden kautta. Näiden keskeisten elämänalueiden ongelmat tai niihin liittyvät valinnat voivat kasvattaa riskiä marginalisaation muuttumisesta syrjäytymiseksi. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 143)

Artikkelinsa lopussa Järvinen ja Jahnukainen (2001, 145) pohtivat empiirisen tutkimuksen tarvetta ihmisten subjektiivisten kokemusten esiin nostamiseksi erityisesti hyvin- ja pahoinvointia tarkasteltaessa riippumatta siitä ovatko ihmiset syrjäytyneitä tai marginaalisia. Hienojen käsitteiden viljelyn sijaan pyrkimyksen tulisi olla sekä tutkimuksellisesti että käytännön tasolla toimiminen siten, että pystytään kriittisesti arvioimaan hyvinvoinnin tilaa ja luomaan työmuotoja ja -välineitä, joilla eriarvoisuutta voidaan tasoittaa.

3 HYVINVOINNIN OSATEKIJÄT ONNELLISUUS JA TURVALLISUUS

3.1 Hyvinvointi

Ihmisen hyvinvointia on mahdotonta tiivistää yhteen määritelmään. Hyvinvointi koostuu useista eri tekijöistä, kuten terveydestä, toimeentulosta, asumisesta, puhtaasta ympäristöstä, turvallisuudesta, itsensä toteuttamisesta ja läheisistä ihmissuhteista. Hyvinvointi koostuu objektiivisesti mitattavista asioista sekä subjektiivisesti koetuista henkilökohtaisista arvoista ja tuntemuksista. Lyhyesti voidaan ajatella, että hyvinvoiva ihminen saa tarpeensa tyydytetyiksi ja sen jälkeen hänellä on myös voimia virkistäytymiseen, lepoon, läheisten kanssa olemiseen ja itsensä toteuttamiseen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007, 11.)

Hyvinvointi voidaan määritellä esimerkiksi kuuden näkökulman kautta, jotka ovat onnellisuus, turvallisuus, mieltymykset, tarpeet, ansiot ja vastavuoroinen vertailu läheisten hyvinvointiin. Kaikki edellä mainitut sopivat mielikuvaamme siitä, mitä tarkoitetaan hyvinvoinnilla, mutta mikään niistä ei riitä yksin kuvaamaan sitä. (Fitzpatrick 2001, 3 – 9.) Esimerkiksi taloudelliseen hyvinvointiin suhtaudutaan kriittisesti, koska katsotaan, että taloudellisesti hyvässä tilanteessa olevat, eivät välttämättä voi hyvin. Taloudellisesti hyvinvoivat kokevat monesti jäävänsä paitsi monista muista hyvinvoinnin edellytyksistä. (Harisalo & Miettinen 2004, 42.)

Eri ihmiset kokevat hyvinvoinnin eri tavoin eri elämänvaiheissa. Lapsuuden hyvinvointi tarkoittaa turvallisuutta, leikkiä, turvallisia ihmissuhteita eli ennen kaikkea vanhempien antamaa huolenpitoa. Nuori aikuinen haluaa toteuttaa itseään ja saada uusia kokemuksia.

Kaverisuhteet nousevat suurempaan rooliin kuin turvallisuus ja huolenpito. Vanhemmuuden myötä arvostukset, ehdot ja hyvinvoinnin lähteet muuttuvat jälleen. Lasten hyvinvoinnista huolehtiminen, mieluisa työ ja tekeminen sekä perheen toimeentulon turvaaminen korostuvat. Ikääntyessä toimintakyvyn ylläpitäminen ja itsenäinen selviytyminen nousevat keskeisiksi tekijöiksi. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007, 11.)

Hyvinvointi on tila, jossa saadaan ihmisen keskeiset tarpeet tyydytetyiksi. Tarpeet voidaan käytännössä todeta tutkimalla huonoja olosuhteita tai ihmisten kärsimysten syitä, ihmisen yhteisöllisiä pyrkimyksiä ja ihmisten huonoja sekä hyviä olosuhteita koskevia arvostuksia. Hyvinvoinnin voidaan katsoa koostuvan sekä elintasosta että elämänlaadusta (kuvio 2.) ja molempia voidaan mitata ja tutkimuksessa käyttää sekä objektiivisia että subjektiivisia kriteereitä. (Allardt 1976, 35.)

	Hyvinvointi	Onnellisuus
Elintaso	Aineellisiin ja persoonallisiin resursseihin perustuva tarpeentyydytys	Subjektiiviset tunteet ja kokemukset yksilön materiaalisista ja ulkoisista elinehdoista
Elämänlaatu	Ihmisten välisiin, ihmisen ja yhteiskunnan sekä ihmisen ja luonnon suhteisiin perustuva tarpeentyydytys	Subjektiiviset tunteet ja kokemukset suhteessa ihmisiin, luontoon ja yhteiskuntaan

KUVIO 2. Hyvinvoinnin koostumus ristiintaulukoituna Allardtin mukaan (Allardt 1976, 33).

Allardtin (1976, 50 – 51) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia teoksen perustana ollut pohjoismainen tutkimus jakoi hyvinvoinnin kolmeen suurempaan arvoluokkaan, jotka olivat elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttamisen muodot. Arvoluokat puolestaan koostuivat pienemmistä osatekijöistä. Elintaso koostuu tuloista, asumistasosta, työllisyydestä, koulutuksesta ja terveydestä. Yhteisyysuhteet sisältävät paikallisyhteisyyden, perheyhteisyyden ja ystävyysuhteet. Itsensä toteuttamisen muotoihin kuuluvat arvonto, korvaamattomuus, poliittiset resurssit ja mielenkiintoinen vapaa-ajan toiminta. Luokittelu ei ole täydellinen, siinä on aina mahdollisuus miettiä vaihtoehtoisesti joitakin kohtia eri luokkiin, mutta tämä

luokittelu on yksi vaihtoehto. Luokittelun sisällöllisiä yksityiskohtia tärkeämpää on, että kyseiset asiat otetaan huomioon.

Yhteisyyssuhteisiin tulisi vielä lisätä ainakin ihmisten ja organisaatioiden suhde, jolla tarkoitetaan sitä, kuinka ihmiset juurtuvat organisaatioihin ja järjestöihin. Monesti ihmiset tyydyttävät yhteisyyden tarpeensa organisaatioissa. Myös tämänkaltainen tarpeentyydytys toimii resurssina. Yleensäkin osatekijät voivat toimia tavoitearvoina ja resursseina. Siitä voidaan taas olla eri mieltä, kumpaan osa-alueeseen mikäkin kuuluu. Esimerkiksi tietyn tulotason saavuttaminen on päämäärä tai vain resurssi saavutettaessa muita tärkeämpiä päämääriä. Kuitenkin tulee muistaa lähtökohta eli se, että kaikki osatekijät ovat arvokkaita ja niitä voidaan myös kutsua hyvinvointiarvoiksi. Ihmisellä on tarve kuulua sosiaalisten suhteiden verkostoon, joissa toisista pitäminen ja välittäminen ilmaistaan. Ihmiselle tärkeänä resurssina voidaan pitää yhteisyyttä, joka auttaa ihmistä toteuttamaan muita arvoja. Jos ihminen ei pääse osalliseksi yhteisyydestä tai joutuu syrjityksi, voi hänelle kehittyä monenlaisia neurooseja ja psykooseja. (Allardt 1976, 43 – 44, 50 – 51.)

Mieltymysten tyydyttäminen lukeutuu myös osaksi Fitzpatrickin (2001, 6 – 9) hyvinvoinnin määritelmää. Jos henkilö haluaa ostaa uuden auton ja hänellä on varaa siihen, saa hän tyydytettyä mieltymyksensä ja on sen vuoksi korkeammalla hyvinvoinnin tasolla kuin henkilö, joka myös haluaisi ostaa uuden auton, mutta hänellä ei ole varaa siihen. Toisaalta mieltymysten tyydyttämisen kautta hyvinvoinnin määrittely ei ole ongelmattonta. Henkilö, joka on riippuvainen tupakoinnista voi kokea enemmän tyytyväisyyttä kuin henkilö, joka ei tupakoi, mutta ensin mainitun hyvinvointi on luultavasti silti huomattavasti alhaisempi pitkäaikaiset terveysriskit huomioon ottaen. Tarpeet voidaan jaotella kolmeen kategoriaan: perustarpeet, ei välttämättömät, mutta hyvinvointiin vaikuttavat tarpeet ja mieltymykset. Esimerkiksi henkilön ruuan tarve on tärkeämpi kuin toisen tarve tupakointiin. Ongelma onkin perustarpeiden määrittelyssä ja sen arvioimisessa, mitkä tarpeet tyydytettyään kukin ihminen on hyvinvoiva. Ansioiden määrittely perustuu panoksen ja palkinnon samanarvoisuuteen. Jos henkilö panostaa johonkin asiaan kaksi kertaa toista enemmän, tulisi hänen hyötynsä olla esimerkiksi suosikkijoukkueen menestys tai lempinäyttelijän saama Oscar-palkinto.

Oma tai toisten hyvinvointi ei ole meille vain tarkoituksenmukainen huolenaihe, jotain mitä tavoittelemme pelkästään, koska meillä on tapana olla huolissaan siitä. Se on myös

huomattava piirre meidän maalaisjärjellisestä moraalista ja mahtava rajoite tavoittelemillemme hankkeille. Yleinen muoto näille rajoitteille on, että meidän täytyy ilmaista suoraa huolestuneisuutta tai kunnioitusta toisia kohtaan ja myös itseämme kohtaan, jos emme ole luonnostaan taipuvaisia siihen suuntaan. Hyvinvointi ajatellaan myös osaksi joitakin perinteisiä hyveitä kuten varovaisuutta ja hyvántahtoisuutta. Myös ystävyys ja jopa oikeudenmukaisuus, joka edellyttää muun muassa sitä, että vältämme aiheuttamasta tarkoituksella vahinkoa toisille, kuuluvat joissakin määritelmissä hyvinvointiin. (Sumner 1996, 2 – 3.)

Subjekttiivisen hyvinvoinnin katsotaan olleen hallitsevana käsitteenä hyvinvoinnin tutkimuksessa 1950-luvulta lähtien. Subjekttiivinen hyvinvointi määritellään yksilön omaksi arvioksi elämänsä laadusta erotuksena objektiivisemmin mitattavissa olevista asioista, kuten tulotasosta, terveydentilasta, koulutuksesta tai ammatista. Yhden määrittelyn mukaan subjektiivisella hyvinvoinnilla tarkoitetaan tunteiden ja tyytyväisyyden kokonaisuutta ja lisäksi sillä mitataan onnellisuutta. Subjekttiivista hyvinvointia voidaan nimittää emotionaaliseksi hyvinvoinniksi ja pitää emotionaalista hyvinvointia, psykologista hyvinvointia ja sosiaalista hyvinvointia hyvän mielenterveyden osa-alueina. Subjekttiiviseen hyvinvointiin kuuluvat ihmisten arviot siitä, kuinka paljon erilaisia positiivisia ja negatiivisia mielialoja ja tunteita he ovat tietyn ajanjakson aikana kokeneet ja kuinka tyytyväisiä he ovat elämänsä eri osa-alueisiin, kuten avioliittoonsa ja työhönsä sekä elämäänsä kokonaisuudessaan. Sosiaaliseksi hyvinvoinniksi käsitetään se, millaiseksi ihmiset arvioivat suhteensa toisiin ihmisiin, omaan asuinalueeseensa ja yhteisöönsä. Psykologiseen hyvinvointiin kuuluviksi tekijöiksi määritellään itsensä hyväksyminen, positiiviset suhteet toisiin ihmisiin, autonomia, ympäristön hallinta, elämän tarkoituksellisuus ja henkilökohtainen kasvu. (Keyes 2006, 2; Korkalainen & Kokko 2008, 262 – 264.)

Hyvällä ammattiasemalla on tutkimusten mukaan yhteys muun muassa tyytyväisyyteen, positiivisten tunteiden kokemiseen, itsetuntoon sekä psykologiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Työttömyyden on puolestaan todettu ennustavan korkeampaa stressiä, alhaisempaa elämäntyytyväisyyttä ja itsemurhalukuja sekä masentuneisuutta ja heikentynyttä itsetuntoa. Uskonnon yhteys hyvinvointiin selitetään muun muassa siten, että se antaa elämälle tarkoituksen erityisesti vaikeissa tilanteissa, sosiaalisen tukiverkoston ja kollektiivisen identiteetin sekä kehyksen, jonka avulla kokemuksia voidaan tulkita. Ihmiset itse arvioivat merkityksellisten ihmissuhteiden olevan yksi keskeisimmistä hyvinvointinsa edellytyksistä, ja he ilmoittavat olevansa onnellisempia ollessaan toisten ihmisten seurassa kuin olles-

saan yksin. Sosiaalisten suhteiden yhteydessä on kuitenkin tärkeää muistaa erottaa niiden määrä ja laatu. (Korkalainen & Kokko 2008, 266 – 267.)

Elintaso määritellään aineellisten ja persoonattomien resurssien mukaan, joiden avulla ihminen ohjailee elinehtojaan. Eli tarpeet, jotka koskevat tuloja, asuntoa, työllisyyttä jne. koostuvat elintason määrittelystä. Elintason arvot ovat perustavia hyvinvoinnissa. On selvää, että alhainen elintaso vaikuttaa ihmisen käyttäytymiseen. Myös elinolosuhteiden muutokset muovaavat ihmistä sen mukaan, mikä on sillä hetkellä tärkeää. Esimerkiksi kuolemanvaarassa oleva ihminen unohtaa muut tarpeensa ja pystyy kestämaan suuriakin puutteita pysyäkseen hengissä. Tiivistetysti voidaan sanoa, että elintasoarvot ovat keskeisiä hyvinvointianalyysissa. Elämän edellytys on tiettyjen aineellisten resurssien minimitason turvaaminen. (Allardt 1976, 32, 41.)

Yksi tärkeä hyvinvoinnin osa-alue on itsensä toteuttaminen. Itsensä toteuttamisen vastakohtana voidaan pitää vieraantumista. Voidaan sanoa, että vieraantumista ilmenee silloin, kun inhimillisiä suhteita mitataan vain hyödyn kannalta, esimerkiksi työvoimana tai kuluttajina. Voidaan ajatella, että jos ihminen on helposti korvattavissa, niin hän muistuttaa esinettä tai tavaraa. Jos taas ihmistä on vaikea korvata, on hän enemmän persoona ja yksilö. Korvaamattomuus tulee selkeimmin näkyviin työyhteisöissä. Korvaamattomuus ei kuitenkaan kokonaisuudessa kata itsensä toteuttamisen arvoluokkia. Itsensä toteuttaminen voidaan jakaa neljään osakokonaisuuteen, joiden voidaan olettaa kutakuinkin kattavan itsensä toteuttamisen arvoluokan. Ensimmäinen osakokonaisuus on se, että yksilö on persoona, joka saa tietyn määrän korvaamattomuutta. Toisena yksilö saa osakseen arvonantoa, eli hänen statuksensa nousee tietylle tasolle. Kolmantena on tekeminen, joka kertoo siitä, että yksilöllä on mahdollisuus harrastuksiin ja vapaa-ajan toimintaan. Neljäntenä osatekijänä on ihmisen mahdollisuus osallistua poliittiseen toimintaan. (Allardt 1976, 46 – 47.)

Kansantuotteen kehitystä mittaamalla on jo 1900-luvun alkupuolelta lähtien arvioitu yhteiskunnan onnistumista hyvinvointitavoitteiden saavuttamisessa. Sosiaali-indikaattorit kuten koulutustaso ja tulotaso tulivat tarkasteluun mukaan 1960-luvulla ja ihmisten oma koettu hyvinvointi eli subjektiiviset kokemukset 1970-luvulla. Hyvinvointia voidaan lähestyä yksilön tarpeiden ja niiden tyydyttämiseen käytettävissä olevien resurssien funktiona, mikä on ollut tyypillistä pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa. Huomio tutkimuksessa on kohdistunut yksilön objektiivisten elinolojen ja subjektiivisen hyvinvoinnin välisen

vuorovaikutuksen tarkasteluun parin viime vuosikymmenen aikana. (Vaarama, Siljander, Luoma & Meriläinen 2010, 127.)

Suomalaisille työkäisille työllä ja työmarkkina-asemalla näyttää olevan keskeinen merkitys elämänlaatua tarkasteltaessa. Olennaista on saada toimeentulo nimenomaan työstä, sillä toimeentulotuen varassa eläminen heikentää elämänlaatua kaikilla muilla paitsi sosiaalisella ulottuvuudella. Fyysistä ja psyykkistä elämänlaatua tarkasteltaessa työmarkkina-aseman merkitys on erittäin suuri. Kun verrataan työssäkäyviä ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevia, riski heikkoon fyysiseen elämänlaatuun on seitsenkertainen ja lähes kolminkertainen psyykkisessä elämänlaadussa työkyvyttömyyseläkkeellä oltaessa. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevien riski heikkoon fyysiseen elämänlaatuun on työssäkäyviin verrattuna kaksinkertainen. (Vaarama ym. 2010, 135 – 136.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttaman Suomalaisten hyvinvointi 2010 – tutkimuksen tuloksissa nousi esiin kolme ryhmää, joilla on korkea riski heikentyneeseen elämänlaatuun. Sosio-ekonomisesti heikommassa asemassa olevien, nuorten työttömien ja 80 vuotta täyttäneiden, heikot fyysiset ja psyykkiset voimavarat omaavien elämän laadun tukemiseen ja sitä kautta syrjäytymisen ehkäisyyn olisi kiinnitettävä erityistä huomiota. Raportissa korostetaan nuorten hyvästä koulutuksesta huolehtimisen tärkeyttä sekä nuorten työmarkkinoille pääsyn tukemista esimerkiksi palkkatuetun työn, oppisopimusten ja työpa-jatoiminnan avulla. Tutkimuksen mukaan julkiset sosiaali- ja terveyspalvelut kohdentuvat ihmisille, joiden elämänlaadulla on paljon puutteita, kuten niille, joilla on heikko fyysinen ja psyykkinen terveys, ovat pienituloisia tai köyhiä tai asuvat haja-asutusalueella. Oikeudenmukaisuusnäkökulmasta palvelut näyttävät Suomessa kohdentuvan tasa-arvoisesti. (Vaarama ym. 2010, 143 – 144.)

THL:n tutkimuksessa kuitenkin todetaan tasa-arvon huomioon ottamisesta huolimatta, että terveys- ja hyvinvointierojen kasvu on elämänlaadun sosiaalisesti oikeudenmukaisen jakautumisen suurin este. Erojen kaventaminen ja poistaminen ovat hyvinvointipolitiikan tärkeimpiä tulevaisuuden tavoitteita. Tutkimuksen merkittävä tulos on elämänlaadun sosiaalinen valikoivuus. Tavoitteena tulisi olla sosiaalisempi hyvinvointipolitiikka. Nuorten elämänlaadun tukeminen ja korjaaminen, iäkkäimpien kansalaisten hoivan ja tuen turvaaminen sekä syrjäytymisen ehkäisy kaikissa elämänvaiheissa ja -tilanteissa tulisi olla hyvin-

vointipolitiikan kärjessä. Koulutus-, työ-, sosiaaliturva- ja palvelupolitiikalla on tavoitteisiin pyrittäessä omat sekä yhteistyötä edellyttävät tehtävät. (Vaarama ym. 2010, 145.)

3.2 Onnellisuus

Tarvekäsitteen avulla voidaan määritellä hyvinvointi. Tällöin hyvinvoinnin aste määräytyy tarpeentyydytyksen asteesta. Näillä tarpeilla tarkoitetaan ihmisen perustarpeita, joiden tyydyttämättä jääminen johtaa huonoihin olosuhteisiin. Subjektiivisiin tunteisiin ja elämyksiin sen sijaan liittyy onni. Onnellisuuden aste riippuu siitä, miten onnelliseksi ihmiset itsensä tuntevat tai kokevat. Tällä erottelulla haetaan sitä, että hyvinvointi on objektiivisempi kuin onnellisuus. Eli toisin sanottuna tarpeista ihmiset voivat erehtyä tai olla epätietoisia, mutta ihminen on oman onnensa paras arvioija. (Allardt 1976, 32.)

Onnellisuus voidaan ajatella yhtenä kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin osatekijänä. Onnellisuus voidaan määritellä tunnetilaksi ja hyvän olon kokemukseksi. Onnellisuus on ihmisen elämäntilanteen arvio, joka ainakin sillä hetkellä on myönteinen. Onnellisuus voidaan luonnehtia myös kokonaisvaltaiseksi tilaksi, jossa on mukana tunteita, kuten iloa, tyytyväisyyttä, rakkautta, kiitollisuutta ja toiveikkuutta. Onnellinen ihminen ei tarvitse mitään lisää, vaan tällä on kaikki mitä hän tarvitsee. Onnea ja onnellisuutta on mahdollista hankkia esimerkiksi kokeilemalla uusia asioita ja vaihtoehtoja elämäänsä, mistä voisi olla iloa. Onnellisuuden laajaksi määritelmäksi voidaan esittää ihmisen kokonaisvaltaisen hyvän elämän tila ja hyvinvointi. (Ojanen 2006, 10, 53.)

Tuore näkökulma onnellisuuden määrittelemiseksi saatiin huhtikuussa 2011 Rederan julkaiseman Suomalaiset 2011 –tutkimuksen kautta. Tutkimukseen osallistui helmimaaliskuussa 2011 yli tuhat 15-70-vuotiasta suomalaista. Tutkimuksen mukaan suomalaisten onnellisuus ei riipu tulo- ja koulutustasosta, vaan liikunnan määrästä ja ruokavalion terveellisyydestä. Vähintään kolme kertaa viikossa liikuntaa harrastavat kokevat terveytensä hyväksi ja ovat onnellisempia sekä tyytyväisempiä ihmissuhteisiinsa verrattuna liikuntaa alle kerran viikossa harrastaviin. Enemmän liikuntaa harrastavat kokevat myös työssään enemmän arvostusta ja ovat tyytyväisempiä ajankäyttönsä sekä ruokavalionsa hallintaan. Ruokavalion terveellisyyden havaittiin myös korreloivan merkittävästi onnellisuuden ja

paremman elämänhallinnan kanssa toisin kuin ammatti, tulotaso tai sukupuoli. (Redera 2011.)

Vaikka ihmiset sopeutuvat moniin elämäntilanteisiin melko nopeasti, ei se tarkoita sitä, että elämäntilanteilla ei olisi merkitystä onnellisuuden kannalta. Pidempiaikaiseen onnellisuuteen tarvitaan kuitenkin muutakin kuin lottovoitto tai uusi auto. Ihmiset arvioivat usein väärin sen, millaiset asiat tekevät heidät onnellisiksi tai onnettomiksi ja liioittelevat olosuhteiden merkitystä onnellisuudelleen. Onnellisuus ei ole tila, vaan prosessi, johon vaikuttavat muun muassa ihmissuhteet, päämäärät ja osallistuminen uusiin haasteisiin. Tutkimusten mukaan hyvinvointiin ja sitä kautta myös onnellisuuteen liittyy tunteiden ja tyytyväisyyden lisäksi kehittyminen omassa elämässä ja positiivinen toiminta omassa sosiaalisessa ympäristössä. (Korkalainen & Kokko 2008, 267, 271.)

Muutos objektiivisista mittareista subjektiivisiin – tarkoituksena määritellä hyvinvointia tai elämänlaatua – kuvastaa olettamuksia, vihjattuja tai selkeitä: (1) että hyvinvointi on subjektiivista, (2) että se on joko identtinen tai vähintäänkin läheisesti yhteydessä onnellisuuteen, (3) että onnellisuus koostuu tyytyväisyydestä omaan elämään ja (4) että ihmisten omat arviot tarjoavat luotettavimman määritelmän siitä, kuinka tyytyväisiä he ovat elämänsä tai tiettyihin osa-alueisiin elämässään. Hyvinvointi koostuu autenttisesta onnellisuudesta. Teoria siitä, että hyvinvointi on autenttista onnellisuutta, on epäilemättä subjektiivinen, koska henkilön hyvinvointi on riippuvaista hänen omista positiivisista tai negatiivisista asenteistaan. Kuten kaikki subjektiiviset hyvinvoinnin teorit, onnellisuusteoria säilyttää vastaavuuden hyvinvoinnin ja hahmottamisominaisuuksien välillä. (Sumner 1996, 153, 172 – 173.)

Korkalainen ja Kokko (2008, 262) pohtivat artikkelissaan laajasti hyvinvoinnin, pahoinvoinnin sekä onnellisuuden määritelmiä ja termistöä. Kirjoittajat toteavat hyvinvoinnin liittyvän positiivisten ja negatiivisten tunteiden yleisyyteen siten, että usein positiivisia tunteita ja harvoin negatiivisia tunteita kokevien ihmisten hyvinvointi on korkea. Vastoin yleisiä käsityksiä onnellisimmatkin ihmiset kokevat kuitenkin vain harvoin voimakkaita positiivisia tunteita.

3.3 Turvallisuus

Kauppila (1999, 28) toteaa vangeille toteuttamassa haastattelututkimuksessaan yksilön hyvinvoinnin toteutumisen edellyttävän sitä, että hän saa keskeiset inhimilliset tarpeensa tyydyttyiksi. Toisaalta hyvinvoinnin sinänsä ei vielä välttämättä voida todeta tuottavan turvallisuutta. Hyvinvoinnin ja turvallisuuden välisen kytkennän Kauppila ilmaisee siten, että hyvinvoinnin kasvun pysähtyminen, hyvinvoinnin heikkeneminen tai sen puuttuminen saattaa aiheuttaa yksilölle turvattomuutta. Kauppila tarkastelee turvallisuutta seuraavanlaisella määritelmällä: *Turvallisuus muodostuu (riittävästä) hyvinvoinnista ja (riittävästä) varmuudesta hyvinvoinnin jatkuvuudesta inhimillisiin tarpeisiin kytkeytyvillä elämän osaluilla: terveydessä, ihmissuhteissa, työssä, opiskelussa, taloudellisessa toimeentulossa, asumisessa jne.* Kauppilan mukaan turvallisuutta ei saavuteta, jos ihmisen keskeisistä tarpeista jokin osa jää on vaarassa jäädä tyydyttämättä.

Vapaus on ihmiselle välttämätöntä sekä aineellisten että moraalisten tarpeiden tyydyttämiseksi. Ihminen, jolta riistetään vapaus päättää moraalistaan, ei myöskään voi oppia moraalialia, eikä kasvaa henkisesti. Jos taas ihmisen puolesta tehdään hänen moraaliset valintansa, muuttuu hän ulkopuolisten voimien ohjailemaksi ilman omaa tahtoa ja näkemystä. Moraali ei tule itsestään, vaan se on opittava yritysten ja erehdysten kautta. Jos ihmisellä ei ole oikeutta moraalivalintoihin, ei hän myöskään voi oppia. Jos ihminen elää toisen tahdon alaisena ja hänellä ei ole oikeutta oman tahtonsa mukaiseen elämään, vapautta voi pitää hänen oman hyvinvointinsa edellytyksenä sekä välttämättömänä takeena. Toisaalta voidaan ajatella, että turvallisuus on vapautta tärkeämpää, koska vapaudessa ihmiset voivat jäädä ilman perustarpeitaan eli työtä, palkkaa, asuntoa, ruokaa ja terveydenhoitopalveluja. Turvattomuutta kokeneille vapaus on turvattomuutta. Tällaisille ihmisille turvallisuus on vapautta tärkeämpi arvo ja pyrkimys. Tällaiset ihmiset sallivat valtion tuottavan turvallisuutta jopa heidän vapautensa kustannuksella. Tässä ajatusmallissa on kuitenkin se ongelma, että ongelmat, jotka nämä ihmiset ovat kokeneet, eivät selity vapaudella, vaan vapauden puutteella. (Harisalo & Miettinen 2004, 37 – 38.)

Kauppila (1999, 96, 101 – 103) selvitti haastattelututkimuksessaan vankien mielipiteitä seikoista, jotka kuuluvat turvalliseen elämään. Ihmissuhteiden merkityksen turvalliseen elämään kuuluvana tekijänä mainitsi peräti 91% vastanneista vangeista. Perheen tai erityisesti puolison ja/tai lapset mainitsivat yli puolet vastaajista, ja ystävät mainitsi noin joka

viides vastaaja. Toiseksi yleisin turvalliseen elämään liittyvä seikka oli taloudellinen toimeentulo, jonka mainitsi kaksi kolmasosaa vastaajista. Asunnon/kodin sekä terveyden mainitsi puolet vastaajista. Työn merkitys oli harvinaisempaa, sillä vain 39% mainitsi sen. Vapauden turvallisuuden kannalta merkittävänä tekijänä toi esille vain joka viides vastaajista. Kauppila tosin mainitsee, että haastattelutilanteissa vangit pohtivat turvallista elämää enemmän siviilistä käsin. Muita turvalliseen elämään liittyviä tekijöitä haastatteluista nousi esille muun muassa rakkaus, maailmanrauha, saasteeton- ja väkivallaton lähiympäristö. Lisäksi mainittiin joitakin arvoja kuten rehellisyys, luotettavuus ja vastuuntuntoisuus, jotka löytyivät noin joka kymmenennestä vastauksesta. Tutkimuksen osana oli selvittää, miten miesvankien ja normaalisti elävien siviilimiesten arvot eroavat keskenään. Turvallisuus yleensä oli erittäin korkealle arvostettu sekä siviilimiesten, että vankien arvohierarkiassa. Arvojärjestyslistan alku onkin suhteellisen samankaltainen molemmille ryhmille. Turvallisuusarvon ohella tärkeäksi molemmat ryhmät kokivat vapauden, terveyden, todellisen ystävyyden, onnellisuuden, sisäisen tasapainon ja rakkauden. (Kauppila 1999, 96, 101 – 103.)

Turvallisuus ilmaisee tärkeää arvoa yhteiskunnassa. Yksilötasolla arvoista voi olla terveys tai onnellisuus keskeisempiä kuin turvallisuus, mutta arvoina nämä ilmenevät myös turvallisuuden yleismaailmallisen vaateen muodossa. Ihmisen turvallisuus on sidoksissa yhteisöihin. Sosiaaliset instituutiot, kuten perhe ja ystävyysuhteet sekä osallisuus erilaisiin muihin ryhmiin, palvelevat tätä turvallisuuspyrkimystä. Turvallisuus liittyy tiiviisti sosiaalisiin siteisiin yhteiskunnassa sekä luottamukseen, joka ylläpitää suhteita. Turvallisuus kokemuksena palautuu viime kädessä yksilöön itseensä eikä kukaan ulkopuolinen voi taata sitä – eivät viranomaiset eivätkä ystävätkään. (Vornanen 2006, 208 – 209, 211.)

Turvallisuus voidaan määritellä yksinkertaisuudessaan esimerkiksi siten, että henkilö, joka nauttii tuloista, työllisyydestä ja asunnosta on korkeammalla hyvinvoinnin, ja näin ollen myös turvallisuuden tasolla kuin henkilö, joka kokee turvattomuutta ja epävarmuutta. (Fitzpatrick 2001, 6.)

Turvallisuus on yhteydessä muiden ihmisten toimintaan suhteessa meihin. Tämä koskee erityisesti lähellämme olevia ihmisiä, joihin olemme vastavuoroisessa suhteessa kuten perheenjäsenet, työtoverit, mutta myös niitä tuntemiamme sosiaalisessa tilassamme olevia henkilöitä, joihin suhteemme on yleisempi ja persoonattomampi. Ihminen on sekä turvat-

tomuuden kokija että turvattomuuden uhri eli toisten taholta tulevan välinpitämättömyyden tai pahantahtoisuuden kohde. Turvattomuuden tuottajana ihmisen omalla toiminnalla on vaikutusta toisten ihmisten turvallisuuteen. Turvallisuuden moraalinen paradoksi tiivistyy siinä, että tulemme tietoisiksi turvallisuuden eettisestä ongelmallisuudesta ja siitä, kuinka oma turvallisuutemme on suhteessa muiden ihmisten elämään. Toteutamme siis omaa ihmisyyttämme taataksemme ensisijaisesti oman turvallisuutemme. Turvallisuushakuisuudestamme tulee paljon monimutkaisempi ilmiö, jos koemme, että moraalinormit sääntelevät viettiemme ja pyrkimystemme estotonta toteuttamista. Esimerkiksi vanhemmat joutuvat siirtämään omia tarpeitaan ja itsensä toteuttamista, jos se on ristiriidassa lasten tarpeiden kanssa. (Vornanen 2006, 209 – 210.)

Turvallisuus ja turvattomuus ilmenevät monella eri tasolla. Käsitteillä voidaan tarkoittaa objektiivista, ulkoista tai subjektiivista, koettua tilaa tai näiden kahden välistä suhdetta. Turvallisuutta voidaan tarkastella nykyaikaisen oikeudenmukaisuusajattelun kautta ihmis-oikeutena. Julkisella vallalla on aktiivinen rooli kansalaisten oikeuksien turvaamisessa. Näitä ovat esimerkiksi oikeudet työhön tai muuhun toimeentuloon, asuntoon, sivistykseen sekä sosiaaliturvaan eli toisin sanoen hyvinvointiin ja turvallisuuteen. Turvallisuus-oikeuksien toteuttamista rajoittavat kuitenkin resurssit. Yhteiskunta ei ole pystynyt järjestämään kaikkia turvallisuus-oikeuksia jäsenilleen. (Niemelä 1994, 7 – 8.)

Perustuslain 7 §:ssä on säännös oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Rikosseuraamusviraston julkaisussa lainataan oikeustieteilijä Kaarlo Tuorin ajatuksia suuntauksena olleen turvallisuuden tulkitsemisesta itsenäisenä oikeutena, oikeutena henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuudesta eriytyvänä oikeutena. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 (1) artiklan tulkinnassa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä oikeus turvallisuuteen on yhdistetty henkilökohtaisen vapauden suojaan. Näitä katseltaessa turvallisuutta ei ole ymmärretty yhteiskunnallisena tilana, vaan eräänlaisena kollektiivisena hyvänä. Tuori kannustaa palaamaan suomalaisessa turvallisuusperusoikeustutkiskelussa liberaalin oikeusvaltion perusoikeuskäsitykseen, jossa yksilö suojataan julkisen vallan toimilta ja sellaiset oikeushyvät kuin yleinen järjestys ja turvallisuus palautetaan perusoikeusjärjestelmän ulkopuolelle. Tällä tarkoitetaan sitä, että julkisella vallalla on velvollisuutena pitää yllä ja parantaa turvallisuutta, mutta velvollisuutensa nojalla sen ei tule rajoittaa kansalaisten perusoikeuksia esimerkiksi yksityisyyden suojaa samalla loukatun. (Hartoneva 2002, 83, 85.)

4 TOIMINNOT VANKILASSA

Rangaistusajan suunnitelmaan kirjatulla toiminnoilla pyritään edistämään vangin sopeutumista yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen. Tarkoituksena on vahvistaa valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan, ylläpitää tai parantaa ammattitaitoa ja osaamista sekä työ- ja toimintakykyä sekä tukea päihteetöntä elämäntapaa. Suuri kysymys on se, millaisiin toimintoihin vanki itse on valmis sitoutumaan ja mihin hän kykenee. Vangilla on velvollisuus osallistua rangaistusaikana työhön, opiskeluun tai laitoksen hyväksymään muuhun toimintaan. Erilaisista syistä osa vangeista on vaikeasti työllistettäviä ja jotkut jäävätkin kokonaan toimintojen ulkopuolelle, mutta toisaalta osa löytää itselleen miellyttävän vaihtoehdon kehittää itseään. Toimintojen jatkuvuus vapautumisen jälkeen pyritään turvaamaan muun muassa yhteistyöllä vangin kotipaikkakunnan viranomaisten kanssa. (Richter 2002, 86; Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

4.1 Työ

Vangin työhön sijoittelussa pyritään ottamaan huomioon taipumukset, koulutus ja vangin omat kiinnostuksen kohteet suhteessa vankilan tarjoamiin toimintoihin. Työtoiminnalla pyritään normalisoimaan vankilaelämää, mutta samalla antamaan mahdollisuuksia toimeentuloon vapautumisen jälkeen. Töitä tekee päivittäin 35 % vangeista. Vankien kyky selviytyä vaativista ja monivaiheisista töistä on usein rajallinen. Esimerkiksi vuoden 2000 tilastoissa selkeää työhistoriaa löytyi yhdelle kolmasosalle ja vähäistä työhistoriaa puolelle vangeista. Opastuksen ja tuen avulla työt kuitenkin opitaan ja niistä selvittää vaaditulla tavalla. Työssä ohjauksesta vastaavat työnjohtajat ja mestarit. Vankiloiden työaloja ovat

muun muassa puusepän-, metalli- ja puurakennusteollisuus sekä maatalous, rakennustyöt, kilpityöt ja pakkaus- ja kokoonpanotyöt alihankintana. Työssä syntyvistä tuotteista osa jää vankiloiden omaan käyttöön muun muassa kalusteina ja vaatteina. Suljetuissa laitoksissa vangille maksetaan työansioita työn vaativuuden ja raskauden mukaan. Tuotteista saatavilla tuloilla pyritään kattamaan tuotannosta syntyvät kulut sekä vankien toimintarahat ja avolaitospalkat. (Richter 2002, 86 – 88; Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Vangin työskentely vankilan ulkopuolellakin siviilityössä on mahdollista. Lupa tällaiseen toimintaan edellyttää sekä vangilta että hänen työnantajaltaan määrättyjä seikkoja. Työpaikalle täytyy olla mahdollista tehdä kontrollikäyntejä eikä työ saa poiketa paljoa yleisistä työehdoista, työhön on kuljettava tiettyjä sovittuja reittejä pitkin ja vangin on maksettava tekemästään työstä vankilalle ruoka- ja ylläpitokustannuksia. Vanki voi tehdä myös omaa työtä, kunhan työ soveltuu vankilaolosuhteisiin ja vanki tulee sillä toimeen. Oma työtä tekee vankilassa vuosittain vain muutama vanki. (Richter 2002, 86 – 87.)

Vankiloiden työtoiminta perustuu valtaosiltaan teollisuustyöhön. Työtoiminnalla pyritään integroimaan vanki työelämään sekä turvaamaan vankeinhoidon taloudellinen tuottavuus. Vangit ja monet perustasolla työskentelevien työhenkilökunnan jäsenet ovat sitä mieltä, että integroititavoitteen kustannuksella pyritään paikkaamaan yhteiskunnalle vankeinhoidosta aiheutuvia kustannuksia. Työnjohtohenkilöstö, joka on saanut koulutuksen alalleen ja vastaa vankien työssään tarvitsemasta ohjauksesta, työtoiminnan ja työhön liittyvien toimintojen valvonnasta, vastaa myös vankilan tuotantotoiminnan taloudellisesta kannattavuudesta. Tämä voi johtaa siihen, että vankityöstä tulee työnjohdon kannalta helposti vain työtoimintaa, jonka mielekkyyttä ja tehokkuutta mitataan ainoastaan työn tuottavuudella. Vankityötä tulisi sen sijaan pystyä käyttämään välineenä, jonka avulla voitaisiin vaikuttaa vankien työnteekoon liittyviin asenteisiin positiivisesti. Työmoraali vankiloissa ei voi olla samankaltainen kuin normaaleissa siviilielämän työpaikoissa. (Kääriäinen 1994, 128 – 130.)

Ylivoimainen enemmistö vangeista hyväksyy työpäivän hallitseman järjestyksen. Hyväksymisen syyt ovat siinä, että vangit mieluummin käyvät työssä kuin viettäisivät päivän lukitussa sellissä, mikä olisi työstä kieltäytymisen seuraus. Vaikka vangit voidaan muodollisesti pakottaa töihin, ei heitä voi velvoittaa olemaan kovinkaan aktiivisia. Yleensä vartijat ja työnjohtajat myös tyytyvät siihen, että vangit tulevat työpaikalle ja suoriutuvat työstänsä

välttävästi. Monesti vankiloiden työtoiminnot ovat osittain automatisoidut, jolloin kone määrää työtahdin. Vangit kritisoivat vankilan työtoimintaa ja kertovat työmoraalin olevan alhainen juuri siksi, että heillä ei välttämättä ole mahdollisuutta tehdä sellaista työtä, minkä he kokisivat itselleen hyödylliseksi ja kiinnostavaksi. (Kääriäinen 1994, 128 – 132.)

Huonolle työmotivaatiolle löytyy lisäksi kaksi selvää syytä. Ensiksi työstä ei saa kunnollista palkkaa, vaan ainoastaan pientä ns. työrahaa ja toiseksi teollisuusmuotoinen työtoiminta ei vastaa sisällöltään sitä miehistä työkuultuuria, jota vangit ovat peräänkuuluttaneet. Vastemielisimpänä on pidetty juuri liukuhihnamaista vaihetyötä, jossa kone määrää tarkkaan pienimmätkin liikkeet. Yleensä vangit ovat pitäneet mielekkäimpänä työtä, jossa vapaus on mahdollisimman vähän uhattuna. Vankien yhteiskuntaan integroinnin kannalta olisi ensiarvoisen tärkeää, että työtoiminnan perustavoitteita tarkistettaisiin. Lyhytnäköisten tuotantotavoitteiden sijasta vankien laskevaan ammattitaitoon tulisi reagoida. Vaihetyöhön pakottamisen sijasta yhteiskuntaan integroitumisen tavoitteen täyttyminen edellyttäisi keskittymistä koulutukseen, joka suunnattaisiin sellaisille aloille, joita vangit pitävät itselleen sopivina. (Kääriäinen 1994, 132 – 136.)

Vankilassa vallitsee työyhteiskunnan aikajäsennys. Monet vangit pitävät työaikaa välttämättömänä pahana, joka on vain käytettävä ajan kuluttamiseen. Kahvi- ja ruokataukojen odottaminen, työpäivän loppumisen odottaminen liittyvät kokonaisuutena suurempiin odottamisen kohteisiin, kuten viikonloppujen ja niihin liittyvien vierailujen, ”lomapään” avautumisen ja lopulta vapautumisen odottamiseen. Vankien aikajänteeseen kuuluu myös ”ostoväli”, jolla he kuvaavat kanttiiniostojen välistä aikaa. Lyhyissä tuomioissa vanki ei välttämättä suuntaudu tietoisesti miettimään ajan kuluttamisen strategioita, vaan lähinnä odottaa vain ulospääsyä. Moninkertaisten uusijoiden tapauksissa vanki voi taas kokea lyhyen vankilatuomion jopa helpottavana ja tervetulleena taukona liian raskaaksi käyneen siviilielämän kulussa. Pitemmissä tuomioissa ja erityisesti nuorten vankien kohdalla ajan kuluttaminen tulisi järjestää jotenkin mielekkäältä tuntuvalta tavalla. (Kääriäinen 1994, 136 – 140.)

4.2 Koulutus

Aikuisilla on elämäntilanteeseen kulloinkin sopivalla tavalla mahdollisuuksia suorittaa monenlaisia yleissivistäviä, ammatillisia ja muita opintoja joustavasti. Vankilassa koulutautuminen on myös mahdollista. Rangaistusaikana voi suorittaa esimerkiksi perusopetuksen ja lukion oppimäärän tai osia siitä, korottaa numeroita, lisätä ammatillisia valmiuksia suorittamalla ammatillisten tutkintojen osia tai kokonaisia tutkintoja. Vankila-aikana on mahdollista osallistua ammatillista koulutusta edeltävään, valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen sekä ohjaukseen. Nämä antavat valmiuksia työhön ja itsenäiseen elämään sekä mahdollisuuden myöhemmin jatkaa ammatilliseen koulutukseen.

Opetusta tarjoavat aikuislukiot, ammatilliset oppilaitokset, ammatilliset aikuiskoulutuskeskukset ja ammatilliset erityisoppilaitokset (ks. esim. Rikosseuraamuslaitos 2010b), jotka antavat myös todistukset opiskelijoille. Todistuksesta ei käy ilmi, että opinnot on suoritettu vankilassa. Koulutukseen osallistumisen tulee olla vangille laaditun rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa. Opetuksiin vankeja valikoitaessa huomioidaan rangaistusajan suunnitelmien tavoitteet. Koulutuksen järjestävä oppilaitos hyväksyy opiskelijat kursseille. Opiskelijaksi ottamisen kriteerit tulee täytyä kuten esimerkiksi perusopetuksen päättötodistuksen tai sitä vastaavien tietojen ja taitojen löytyminen ovat edellytyksenä toisen asteen lukio- tai ammatilliselle koulutukselle.

Oppivelvollisuusikäisille järjestetään perusopetusta automaattisesti, mutta peruskoulun lisäksi vankiloissa suoritetaan alkeisopintoja, lukio-opintoja sekä jonkin verran korkeakoulu- ja ammattikorkeakoulututkintoja. Esimerkiksi vuonna 2001 noin 1500 vankia opiskeli ja heistä 154 suoritti opintojansa vankilan ulkopuolella. Vankilan ulkopuoliseen opiskeluun niin kuin työn tekemiseenkin on hankittava opintolupa, mikä edellyttää tiettyjen kriteerien täyttymistä. Työtoiminnan yhteydessä vangit suorittavat oppisopimuskouluttautumista. Vankilan työnjohtohenkilöstö vastaa työnopetuksesta ja tietopuoliset opinnot tehdään yhteistyössä oppilaitosten kanssa. Opiskelusta maksettavaan korvaukseen vaikuttavat opinnoissa edistyminen ja opintojen vaatima työsuoritus. Osallistumisvelvollisuudesta vapautetut saavat pientä käyttörahaa ja työstä sekä muista toiminnoista kieltäytyviltä rahalliset korvaukset evätään kokonaan. (Richter 2002, 87 – 88.)

Normaalisuusperiaatteen mukaisesti vankeusrangaistukseen tuomituilla on yhteiskunnan muiden kansalaisten tavoin oikeus koulutukseen (ks. Hartoneva 2002). Vapauden menetys toimii rangaistuksena. Vuonna 2009 koulutukseen osallistui keskimäärin 305 vankia päivittäin. Yleisten tai erityisopiskelijaksi ottamisen perusteiden täytyessä vanki voi osallistua opetushallinnon toimialaan kuuluvaan koulutukseen. Opiskelu edellyttää vangilta riittävää työ- ja toimintakykyä. Koulutuksen järjestäjän koulutustarjonta, henkilö- ja muut resurssit sekä vankeusrangaistuksen suorittamispaikka ja rangaistuksen pituus vaikuttavat koulutuksen järjestämiseen. Opetushallituksen vahvistamat valtakunnalliset opetussuunnitelmat, paikalliset opetussuunnitelmat ja näyttötutkintojen perusteet ovat voimassa myös vankilakoulutuksessa. Opetuksesta vastaavat yleensä ulkopuolisten oppilaitosten opettajat. Vankeinhoidollisista syistä kaikki vangit eivät voi osallistua ryhmämuotoiseen opetukseen. Vankilassa onkin mahdollista opiskella myös etäopiskeluna tai vankilan palkkaaman tuntiopettajan tai vankilan opinto-ohjaajan ohjauksessa. Suomessa on kokeiltu myös peruskoulu- ja lukioaineiden opiskelua videoneuvottelun välityksellä. (Rikosseuraamuslaitos 2010a ja b.)

Vuonna 2007 perusopetuksen päättötodistuksen sai yhteensä 27 vankia ja lukion päättötodistuksen kahdeksan vankia. Ylioppilastutkinnon suoritti kahdeksan vankia. Vuonna 2009 perusopetuksen päättötodistuksen sai yhteensä yhdeksän vankia ja lukion päättötodistuksen neljä vankia. Ylioppilastutkinnon suoritti viisi vankia. Yksi vanki suoritti ylemmän korkeakoulututkinnon. Vankiloissa on myös järjestetty erityisesti romanivangeille tarkoitettua alkeisopetusta ja suomen kielen opetusta ulkomaalaisille vangeille. Selvitysten perusteella reilu kuusi prosenttia vangeista ei ole suorittanut perusopetuksen oppimäärää. Toisaalta osa vangeista tarvitsee myös korkea-asteen koulutusta. (Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Vuoden 2009 aikana ammatilliseen perus- ja lisäkoulutukseen osallistui vuoden aikana 647 vankia. Ulkopuolisessa oppilaitoksessa opiskeli vuoden 2009 aikana yhteensä 215 vankia. Näistä suuri osa opiskeli ammatillisissa oppilaitoksissa tai ammatillisissa aikuiskoulutuskeskuksissa. Ammatillista koulutusta tai siihen valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta järjestetään lähes kaikissa vankiloissa useilla opintoaloilla, joista yleisimmät ovat arkkitehtuuri ja rakentaminen, kone-, metalli- ja energiatekniikka, prosessi- ja materiaali-tekniikka, käsi- ja taideteollisuus, liiketalous- ja kauppa, tietojenkäsittely, ajoneuvo- ja kuljetustekniikka, maatila-, puutarha- ja metsätalous, kauneudenhoito, majoitus- ja ravitsemus, kuntoutus- ja liikunta sekä luonto- ja ympäristöala. Opiskeluvalmiudet vangeilla

ovat heikot johtuen muun muassa lisääntyneistä päihde- ja mielenterveysongelmista. Tästä johtuen ilman valmentavaa koulutusjaksoa tutkintoon johtava ammatillinen koulutus ei sovellu kaikille vangeille. (Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Opetushallinnon alaisen ammatillisen koulutuksen laadullisten ja määrällisten tavoitteiden tulee täyttyä opiskeluympäristöstä riippumatta. Työelämän osaamisvaatimukset on otettu ammatillisia tutkintoja uudistettaessa huomioon paremmin. Koulutuksen tavoitteet ja sisältö määräytyvät työelämän vaatimusten mukaisesti. Joustavat tutkinnon suorittamismahdollisuudet korostuvat vankilaopetuksessa. Osa tai osia tutkinnoista, joita on aloittanut rangaistusaikana, pystyy täydentämään siviilissä. Aiemman osaamisen ja kokemuksen tunnistaminen ja tunnustaminen antavat mahdollisuuden niille vangeille, joilta viralliset tutkintotodistukset puuttuvat. (Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Ammatillisiin perustutkintoihin koulutuksen järjestämismuodosta riippumatta sisältyy työssä oppimista, jonka järjestäminen on haasteellista vankiloissa. Vankien työtä ohjaava henkilökunta yhdessä ulkopuolisten oppilaitosten kanssa vastaa myös ammatilliseen koulutukseen kuuluvan työpaikalla tapahtuvan oppimisen ohjaamisesta. Ulkopuolinen oppilaitos järjestää koulutuksen teoriaosuuden ja vastaa kokonaisuutena koulutuksen laadusta. Erityisesti suljetuissa vankiloissa puuttuu soveltuvia työssäoppimisympäristöjä ja näyttöpaikkoja vankilan alueelta. Avovankiloista käsin vanki voi hankkia työssäoppimispaikan myös vankilan ulkopuolelta, mikäli hänellä on mahdollisuus saada opintolupa. Vankilan ulkopuolella on mahdollista käydä antamassa myös näyttöjä esimerkiksi poistumisluvalla tai lyhyellä saatetulla luvalla. (Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Vankilan työtoiminnan ohessa järjestettynä oppisopimuskoulutus ei sovelle normaalia työaikaa ja vuosilomaa koskevia säännöksiä. Vankilan työnjohtohenkilökunta vastaa työpaikkaohjaamisesta. Teoriaopinnot järjestetään yhdessä ulkopuolisten oppilaitosten kanssa. Oppisopimuskoulutus on suosittua vankiloissa ja tarve sen järjestämiseen olisikin suurempi kuin mitä määrällisesti on pystytty tarjoamaan. Vuonna 2009 ammatillisia perustutkintoja suoritettiin yhteensä 20 ja ammattitutkintoja 11. Tutkinnoista 16 suoritettiin oppisopimuskoulutuksella. (Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Edellä mainittujen lisäksi vankiloissa on esiin tulevien tarpeiden mukaisesti mahdollista järjestää erilaisia kursseja vuoden mittaan. Valmentavien ja kuntouttavien kurssien lisäksi

esimerkiksi vuoden 2010 suunnitelmasta löytyi muun muassa seuraavanlaisia: A- ja B-ajokortin teoria, suomen kielen opetus ulkomaalaisille, ATK-ajokortti, kansalaisen @-ajokortti, hygieniapassi, erilaisia yleissivistäviä kursseja esimerkiksi vieraista kielistä, työturvallisuuskortti- ja tulityökorttikoulutukset, elämänhallintakurssi, entisöinti koulutus sekä luki-opetusta ja lukemisen harjaantumisopetusta. (ks. Rikosseuraamuslaitos 2010b.)

5 VANKEINHOIDON KEHITYS TYÖN JA KOULUTUKSEN NÄKÖKULMASTA

5.1 Frenologia ja pakkotyölaitokset

Ennen varsinaisen kriminologian syntyä vallitsi useita erilaisia koulukuntia, jotka pyrkivät selittämään muun muassa rikollista käyttäytymistä. Näistä yksi oli frenologia, joka pyrki yhdistämään biologisen tiedon ihmisen käyttäytymisen selittämiseen. Pään ja kallon muotojen sekä aivojen sisäisen rakenteen avulla käyttäytymisen selittämisestä on tosin myöhemmin luovuttu. (Laine 2007, 56 – 57.)

Frenologia oli monella tapaa väärässä, mutta frenologien ajatuksia 1800-luvun alkupuoliskolta rangaistusjärjestelmän muuttamisesta on havaittavissa tämän päivän rikoksenteijöiden kohtelussa. Ajatukset rangaistusjärjestelmän yksilöllistämisestä, pelkkään kostamiseen tai pelottamiseen perustuvasta rangaistusjärjestelmästä luopumisesta ovat toteutuneet. Haluttiin ryhtyä hoitamaan rikoksenteijöitä. Rikoslain tulisi perustua kolmeen päätehtävään, jotka olisivat rikollisuuden ennaltaehkäisy, pahantekijöiden parantaminen ja yhteiskunnan suojaaminen parantumattomilta. (Rafter 2005, 82.) Tutkimuksessamme pyrimme selvittämään rikollisuuden ennaltaehkäisyn ja pahantekijöiden parantamisen mahdollisuuksia vankien omasta näkökulmasta katsottuna. Kuinka vankilassaoloaika voi käyttää hyödykseen kouluttautumalla ja tekemällä töitä?

Frenologia vaikutti merkittävästi vankien yksilöllisten diagnoosien kehittämisessä. Frenologit puolsivat vankilalaitoksen syntyä nimenomaan siihen suuntaan, että laitoksissa para-

neminen olisi mahdollista. Frenologian perusteella rikollisuutta ryhdyttiin ajattelemaan ilmiönä, jota voidaan tutkia tieteellisesti ja se vaikutti myöhemmin syntyneen varsinaisen kriminologian syntyyn. Rikollisia ryhdyttiin ajattelemaan sairaina ihmisolentoina, ei ainoastaan rationaalisina harkitsijoina ja hyödyn tavoittelijoina. Näin muodostui ensimmäinen kokonaisvaltainen teoria rikollisuuden syistä. (Laine 2007, 58 – 59.)

Nykyaikainen sellivankila on syntynyt hyvien ja huonojen kokemusten perusteella, joita oli saatu erilaisista järjestelmistä, joita ongelmaväestön hoitamisessa oli kokeiltu. Ensimmäisiä järjestelmiä olivat Eurooppaan 1500-luvulla muodostuneet työ- ja ojennuslaitokset. Työnteko onkin ollut osana vankeinhoitoa jo nykyisen järjestelmän kehityksen alkuaajoista lähtien. Aluksi tosin kyseessä olivat pakkotyölaitokset, jotka syntyivät vanhoihin linna-, palatsi- ja luostarirakennuksiin. Laitosten tehtävänä oli luoda rikollisista kurinpidon avulla työvoimaa manufaktuureja varten, mutta samalla peittää laitosten omat kustannukset tehdyllä työllä. (Laine 2007, 302 – 303.)

Suomessakin oli näitä työaloja, mutta ne syntyivät vasta 1700-luvulla. Esimerkiksi vankeusaika saattoi olla riippuvainen tehdyn työn määrästä eikä siis määrätystä ajasta. Työtalot eivät kuitenkaan korvanneet ruumiillisia rangaistuksia missään vaiheessa. Vuosisatojen saatossa ja osittain eripuolilla maailmaa vielä nykyisinkin on kokeiltu muun muassa rikosentekijöiden karkottamista ja rankaisua kuoleamalla. Tämän päivän sellivankilajärjestelmän syntyyn vaikuttivat merkittävästi kveekarit, joiden uskonnolliseen filosofiaan kuului kaikenlaisen väkivallan vastustaminen. (Laine 2007, 307.)

5.2 Sakko, vankeusrangaistus ja kuntouttamisen idea

Ruotsin vallan aikaisessa Suomessa 1100-luvulta eteenpäin vallitsivat kuningasvallan ja kirkon kokoamat niin kutsutut maakuntalait. Tavallisimpana ja yleisimpänä rangaistuksena toimi pitkään aina 1900-luvulle asti sakko. Maakuntalaissa rangaistusmuodoksi oli kirjattu myös rauhattomaksi julistaminen sekä kuoleman- ja ruumiinrangaistukset. Maakuntalakeihin saatettiin vedota aina vuonna 1734 säädettyyn lakiin asti. Vankeinhoidon historia ei ole kovin pitkä. Vankeus mainittiin vuoden 1734 laissa ensimmäistä kertaa päärangaistukseksi. Varsinainen vankeusrangaistus otettiin käyttöön läntisessä Euroopassa 1800-luvun alkupuolella ja Suomessa 1860-luvulta alkaen. Vankeusrangaistus säädettiin rangaistukseksi

monista sellaisista rikoksista, joista aiemmin oli tuomittu kuoleman-, ruumiin- tai häpeärangaistukseen. Vankiloita oli jo aiemminkin, mutta niissä säilytettiin oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen toimeenpanoa odottelevia henkilöitä. (Laitinen 2002, 292; Lappi-Seppälä 1982, 76; Pajuoja 1986, 5 – 6.)

Vankeusrangaistuksen kehitykselle ja yleistymiselle on nähtyä monia syitä. Muun muassa 1700-luvun valistusaatteet vaativat julmien rangaistusten inhimillistämistä ja toisena selityksenä on nähty yhteiskunnan kehittyminen feodalismista kapitalismiin, jolloin vangit nähtiin halpana työvoimana. Ihmisten elämän muuttuessa vapaammaksi ja rajoittamattomammaksi vapauden menetys vankeudessa nähtiin tehokkaana rangaistuksena. Suomessa oli vielä 1800-loppupuolelle saakka voimassa Ruotsin vallan aikainen vuoden 1734 rikoskaari ankarine rangaistuksineen. Kyseinen laki tunsikin myös vapausrangaistukset ja esimerkiksi sakot voitiin sovittaa työvankeudella. Työvankeus suoritettiin työnä asianomistajan luona ja niissä tapauksissa, kun rikkojalla ei ollut varaa sakkojen maksuun. (Laitinen 2002, 292 – 293; Pajuoja 1986, 14.)

Yksi vankeinhoidon tehtävistä on rikoksentekijöiden kuntouttaminen. Kuntoutus sanana ei ole yksiselitteinen ja se käsittääkin monia asioita ja toimintoja. Vankeinhoidossa se tarkoittaa lyhyesti määriteltynä niitä toimia, joilla yksittäiseen rikoksentekijään pyritään vaikuttamaan siten, että toimet vähentäisivät taipumusta syyllistyä uusiin rikoksiin. Lisäksi kuntouttamisella halutaan lisätä mahdollisuuksia selvitä vapautumisen jälkeen yhteiskunnan hyödyllisenä jäsenenä. (Laine 2007, 263 – 264.)

Kuntouttamisen, hoitamisen ja parantamisen mallit ovat tulleet osaksi vankeinhoidon ajattelua jo varhain. Niitä oli havaittavissa jo vankilan esiasteissa, työtaloissa (workhouse). Työtaloja perustettiin Englantiin ja Hollantiin 1500-luvun lopulta lähtien. Jo tuona aikana eräs vaikutusvaltainen hollantilainen kirjoitti kuntoutuspainotteisessa muistiossaan erittäin pitkälle erikoistuneista työ- ja ammattiohjelmista. (Laine 2007, 264.)

1800-luvulla vanki alettiin nähdä yksilönä ja kuntoutuksen ideologia alkoi muodostua. Yksinäisellä, katuminen ja hiljaisuus koettiin ruumiinrangaistuksia tehokkaammiksi keinoiksi parantaa pahantekijöitä. Jo vankeinhoidon klassisiksi menetelmiksi kovan kurinpidon ja katumuksen aikaansaamisen ohella mainitaan kova työ ja ahkeruus. Myös koulunkäynti lukeutui jo työ- ja ojennuslaitosten järjestelmiin. Alkeisopetus ja alkuvaiheessa us-

konnollisten tekstien lukemismahdollisuudet olivat osana uutta kuntoutusideaa. 1900-luvulla kuntouttamisajattelu pääsi täysin valloilleen. 1960-luvulle asti ulottuvasta ajanjaksoista voidaankin puhua kuntoutusideaalin vuosisatana. (Laine 2007, 264, 308 – 309, 311 – 312.)

5.3 Työllä rankaiseminen ja parantaminen

Ruotsin vallan aikainen laki tunsikin kahdenlaisia vapausrangaistuksia. Lievemmissä rangaistuksen muodossa ainoa rangaistus oli vankeus, kun ankarammassa muodossa rangaistus oli pakkotyötä. Varhaisten linnojen vankitilojen, kaupunkien varaskellareiden ja maaseudun tilapäisten säilytysosastojen rinnalle sekä tilalle kehittyi vähitellen 1600-luvulta lähtien kihlakuntien vankihuoneita, joista myöhemmin muodostui lääninvankiloita. Edellä mainittuja täydensivät kaupunkien ja kärjäkuntien alkeelliset vankilat. Rikoslainsäädännön ja koko vankilalaitoksen uudistaminen käynnistyi valtiopäivien koolle kutsumisen myötä 1860-luvulla. Varsinaisen rikoslain valmistelun ollessa vielä kesken, vuonna 1866 annettiin asetus vapausrangaistuksen täytäntöönpanosta. Uusi rikoslaki astui voimaan pitkän valmistelun jälkeen vasta vuonna 1894. (Laitinen 2002, 293 – 294.)

Vapausrangaistuksiksi määriteltiin kuritushuone-, vesileipä- ja vankeusrangaistus. Samalla vapausrangaistus määrättiin seuraamukseksi muutamista tavallisista rikoksista. Asetus määritteli kuritushuonerangaistuksen sisällöksi rikoksentekijän säilyttämisen ja pitämisen ahkerassa työssä. Tavoitteena oli myös rikoksentekijän parantaminen, johon keinoiksi katsottiin opetus, kuri ja työnteko. Vapausrangaistuksen lisääntyvä käyttö edellytti uusien vankiloiden rakentamista ja vanhojen perusteellista uudistamista, minkä seurauksena rakennettiin muun muassa Turun Kakolanmäelle (1850-luvun alussa), Hämeenlinnaan (1870-luvun alussa) ja Helsinkiin, Viipuriin, Ouluun sekä Kuopioon (1880-luvulla) rangaistusvankilat. (Laitinen 2002, 294.)

Vankityövoimaa käytettiin 1800-luvulla useissa suurissa rakennushankkeissa, mutta työn tarkoituksena oli kuitenkin uudistusten jälkeenkin rangaistuksen ankaroittaminen. 1890-luvulla vankityötä koskeissa määräyksissä todettiin, ettei työ saa tuottaa vangille ”suurempaa tyydytystä”. Työtoimintaa pyrittiin kehittämään määrätietoisesti ja laitosten taloushuolto- sekä ylläpitotöiden lisäksi kehittyi muun muassa puusepän-, suutarin-, räätä-

lin-, kehruu- ja kudontatöitä. Suuri osa tuotteista meni sotaväen käyttöön. Ulkopuolinen kritiikki vankeinhoitolaitosta kohtaan vaati toisaalta vankilalojen parantamista ja toisaalta pelättiin, että vangit saavat liiankin hyvää kohtelua. Työtoimintaa vastustettiin osittain muun muassa yksityisen elinkeinoelämän toimesta, koska vankiloiden työtoiminnan katsottiin aiheuttavan yksityisille suuria tappioita. (Laitinen 2002, 296 – 297.)

5.4 Vankisiirtolat ja maailmansotien tuomat haasteet

Jo 1890-luvulla todettiin, etteivät rikoksentekijät parantuneet vankiloissa, sillä rikoksen uusiminen oli yleistä. Näin ollen parannustoimenpiteitä ryhdyttiin kohdistamaan yhä enemmän nuoriin ja ensikertalaisiin. Vuonna 1889 säädetyssä rikoslaissa korostuivat vapausrangaistus ja sakko. Siperiaan karkottamiset lopetettiin ja merkittäväksi lisärangaistukseksi täsmentyi kansalaisluottamuksen menettäminen. 1900-luvun alkupuolella rikollisuuden syiksi alettiin nostaa yhteiskunnan epäkohtia ja elinolojen parannuksia haluttiinkin tehdä kaikkein köyhimmille väestöosille. Myös teollistuminen ja kaupungistuminen koettiin rikollisuutta lisääviksi tekijöiksi, minkä vuoksi vapautettuja vankeja sekä pahantapaisia lapsia haluttiin sijoittaa maaseudulle. (Kallinen 1982, 79; Pajuoja 1986, 35 – 37.)

Ennen ensimmäistä maailmansotaa aloitettiin uusi kokeilu, joka myöhemmin vaikutti suuresti laitostokannan kehitykseen. Vankiloiden rinnalle perustettiin siirtoloita ulkopuolella tehtäviä töitä varten. Ensimmäiset siirtolat syntyivät 1910-luvulla Ilmajoelle ja Sukevalle. Ensimmäisen maailmansodan aikana lyhytaikaisten siirtoloiden vangit toimivat muun muassa linnoitustöissä, mutta kritisoijat pelkäsivät rangaistusten tehon heikkenemistä, sillä siirtolat muistuttivat pitkälti normaaleita työmaita. (Laitinen 2002, 298.)

Vuoden 1918 sisällissodan jälkiselvittelyt aiheuttivat vankeinhoitolaitokselle ennen näkemättömiä tehtäviä ja ongelmia. Punaisia vangittuja varten oli vuoden 1918 syyskuussa kymmenen vankileiriä, joissa oli 25 000 vankia. Vankimäärä väheni vähitellen ja pakkotyölaitoksissa oli valtiorikosvankeja vuoden 1918 lopussa noin 6000. Armahdusten myötä pakkotyölaitokset lakkautettiin ja ainoastaan Tammisaaren pakkotyölaitos säilyi aina vuoteen 1940 saakka kielletystä poliittisesta toiminnasta tuomittujen sijoituspaikkana. (Laitinen 2002, 299.)

1920- ja 1930-lukujen suurta vankimäärää selittää osaltaan kieltolakirikollisuus (Pajuola 1986, 40). 1920-luvulla vankeinhoidon keskeiseksi tavoitteeksi määriteltiin tehokas ja tuottoa tuottava työtoiminta. Vankiloista haluttiin ”omavaraisia”. Työtoiminnan kehittäminen vaati työtä ohjaavien henkilöiden ammattitaitoa ja henkilömäärän lisäämistä. Työntekoa lisättiin urakkatyöhön siirtymällä ja vanki hyötyi urakkanormien ylityksistä eduilla kuten ylimääräisillä tapaamis- ja kävelyoikeuksilla. Säästöistä ja työtoiminnan tehostamisesta huolimatta vankiloita kritisoihin lepokodeiksi. Siirtoloiden määrää lisäämällä saatiin aikaiseksi työtä muun muassa erilaisissa rakennus- ja pellowraivaus hankkeissa. 1930-luvulla koetun laman vaikutukset näkyivät myös vankeinhoitolaitoksen resursseissa ja yksityisen elinkeinoelämän arvostelun myötä vankilateollisuuden kehittämistoimia karsittiin ja siirryttiin enemmän soiden raivaukseen sekä kuivatukseen. (Laitinen 2002, 299 – 300.)

Toisen maailmansodan aikana osa vankiloista luovutettiin sotavankileirien tiloiksi. Jatkosodan aikainen elintarvikepula sekä lisääntynyt sotilasrikoksista tuomittujen määrä toi ongelmia, mutta sota-ajan vaikeista oloista siviilivankeinhoito selvisi kohtalaisen hyvin. Sodan jälkeen vankeinhoitolaitokselle tuli poikkeavia rangaistuksia täytäntöön pantaviksi muun muassa tutkintavankien säilyttämiseen, asekatkentään ja sotarikoksista epäiltyihin sekä tuomittuihin liittyen. Vankiloissa oli vallitsevista oloista johtuen sodan jälkeen huutava tarvikepula ja samanaikaisesti vankimäärä kasvoi huimasti muun muassa varkausrikoksista johtuen. Tilanahtaus johti työsiirtolajärjestelmän kehittymiseen, mikä tarjosi työtä maataloushallituksen ja Vapon työkohteissa sekä myöhemmin tie- ja vesirakennuslaitosten työmailla. (Laitinen 2002, 302 – 303.)

5.5 What works?

Laine (2007, 265 - 267) pohtii toisen maailmansodan jälkeistä aikakautta käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteiden kehityksen näkökulmasta, kun useissa tutkimuksissa pyrittiin tarkastelemaan rikollisiin kohdistuneiden interventtioiden tuloksia. 1970-luvulla amerikkalainen kriminologi Robert Martinson kollegoineen laati ns. metatutkimuksen (tutkimus tutkimuksista), yhteenvedon ja sen pohjalta artikkelin otsikolla ”What works?”. Tällä oli huomattava merkitys niin amerikkalaiseen kuin eurooppalaiseenkin kriminaalipolitiikkaan ja vankeinhoitoon. Hyvin pian tutkimuksen ja artikkelin pohjalta syntyi tunnus ”nothing works”. Martinson kyseenalaisti tuonaikaiset kuntoutusmenetelmät ja tutkimukset, ei kuitenkaan

väittämällä, ettei mikään toimi, vaan toteamalla, että yksilöllisten kuntoutusmenetelmien merkittävyyttä uusintarikollisuuden vähentämisessä oli liioiteltu.

Martinsonin kirjoitukset herättivät myös vastaväitteitä varsinkin käytännön kuntoutustoiminnassa mukana olleilta. Esitettiin, että uudemmat kuntoutusmenetelmien arvioinnit ilmentävät, kuntoutusohjelmien tehoavan ainakin osaan rikoksentekeijöistä. Todettiin, ettei kuntoutukselle oltu koskaan annettu täyttä mahdollisuutta osoittaa toimivuuttaan. Kuntoutusohjelmissa oli tehty aivan muita asioita kuin mitä niissä oli suunniteltu tehtävän. Henkilökunta, joka niitä toteutti, oli motivoitumatonta ja huonosti koulutettua työhönsä. Martinsonia vastaan argumentoitaessa korostettiin kuntoutuksen kokonaisvaltaista terapeutista merkitystä. 1990-luvulle tultaessa alettiinkin käyttää strukturoidun kuntoutuksen termiä. (Laine 2007, 269.)

Laine (2007, 267 - 268) jatkaa pohdintaansa toteamalla liiallisen hyötyajattelun johtavan meidät harhaan, jos rankaisua tarkastellaan vain kuntoutuksen näkökulmasta. Rikoksen uusiminen voi olla liian karkea mittari arvioimaan tuloksia, joita kuntoutusmenetelmillä on saatu. Menetelmillä on voitu saada positiivisia tuloksia, mutta ne saattavat kumoutua niissä olosuhteissa, joihin vanki vapautumisen jälkeen joutuu. Tulokset saattavat näkyä kunnolla vasta vuosien päästä vapautumisen jälkeen. Eihän sairaalakaan toimintaa arvioida sen perusteella, kuinka moni sairastuu hoidon jälkeen uudelleen ja palaa sairaalaan tai päihdehuoltoon ei ole järkevää tutkia siltä pohjalta tai sen perusteella, miten moni asiakkaista retkahtaa kuntoutuksen jälkeen ryypäämään. Kun absoluuttiset tavoitteet eivät toimi sairaalassa tai päihdehuollossa, niin kuinka voitaisiin olettaa, että ne toimivat vankeinhoidossa.

Suomessa Martinsonin aloittamaa keskustelua vain sivuttiin. Meillä oli jo kymmenen vuotta aiemmin aloitettu kriittistä keskustelua vanhanaikaista rikollisten ja vankien pakkohoitojärjestelmää vastaan. Kritiikin seurauksena järjestelmä uudistui 1970-luvulla ja vankeusrangaistusten päätehtäväksi määriteltiin moraalila luova vaikutus. Vankilarangaistuksen haitat koettiin liian suuriksi ja nämä haitat tulisikin minimoida. Rangaistusaikaa haluttiinkin ryhtyä käyttämään hyödyksi vapautumisen jälkeistä aikaa käsittävästä näkökulmasta eli alettiin järjestää enemmän työtä ja koulutusta. Puhuttiin rangaistuaajan hyväksikäytöstä, RH-toiminnasta. (Laine 2007, 269.)

5.6 Rakenteelliset uudistukset ja normaalisuusperiaate

Sodan jälkeisten kolmen vuosikymmenen uudistukset vankeinhoitolaitoksessa koskivat lähinnä organisaation rakenteita. Työsiirtolatoimintaa täydennettiin uudella vankisiirtoloiden avolaitosmuodolla. Ne sijoituivat vankilan ja ehdonalaisen vapauden välimalliksi. Vankiloiden sotilastyypisistä johtamistavasta ja -hierarkkisista piirteistä luovuttiin vähitellen 1960-luvun uudistusten myötä. Laitosten virkarakennetta uudistettiin muun muassa lisäämällä erityishenkilöstön määrää ja kokonaan uusia virkoja tuli esimerkiksi psykologeille. Toiminnan ohjauksen koordinoitongelmia pyrittiin ratkaisemaan niin sanotun väliportaan esimiestasoa vahvistamalla. (Laitinen 2002, 303 – 304.)

1960-luvulla aloitettuja uudistuksia jatkettiin vuonna 1970 vankeinhoitolaitoksen ylijohtajaksi tulleen K.J. Långin 28 vuotta kestäneellä virkakaudella. Vuonna 1975 pitkän valmistelun jälkeen astui voimaan vapausrangaistusten täytäntöönpanoa koskenut lainsäädäntöuudistus, RTA-uudistus. Nykyisin puhutaan RTL:stä eli laista rangaistuksen täytäntöönpanosta vuoden 1995 laintasaisen, mutta asetuksennimisen säädöksen myötä. Vuoden 1975 uudistus paransi muun muassa vangin asemaa ja oikeuksia sekä kuritushuonerangaistus poistettiin kokonaan käytöstä. Normaalisuusperiaate eli tavoite vankiloiden olojen järjestämisestä mahdollisuuksien mukaan yhteiskunnan oloja vastaaviksi kirjattiin mukaan rangaistusten täytäntöönpanosäädöksiin RTA-uudistuksen yhteydessä. Ennen normaalisuusperiaatteen säätämistä tehtiin vuonna 1971 asetuksen muutos, jolla luotiin poistumislupajärjestelmä eli mahdollisuus tietyin edellytyksin poistua rangaistuslaitoksesta vankeudesta aiheutuvia sivuvaikutuksia vähentämään ja vangin yhteiskuntakelpoisuutta vahvistamaan. (Hartoneva 2002, 13 – 14; Laitinen 2002, 304 – 305.)

Vankien työtoimintaa kehitettiin 1970-1980-luvuilla voimakkaasti rakentamalla uusia teollisia tuotantotiloja. Maatilataloutta vankiloissa vähennettiin ja teollista tuotantotoimintaa kehitettiin erityisesti uudistetun lain myötä syntyneissä avolaitoksissa. Vankipaikkoja pyrittiin jakamaan tasaisemmin alueellisesti. Tämän myötä täytyi perustaa uusia lääninvankiloita, joiden rakentaminen eteni kuitenkin hyvin hitaasti. Vasta 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa avattiin Pohjois-Karjalan, Uudenmaan ja Hämeen lääninvankilat. (Laitinen 2002, 305.)

5.7 Rikostaustan muuttuminen ja koulutukseen panostaminen

Vahvasti työtoimintaan painottuneen vankeinhoidon sisältöä on tarkistettu. Lakiuudistusten myötä vankien perus- ja ammattikoulutusta on lisätty ja tehostettu merkittävästi. Yhä useampien vankien tottumattomuus työntekoon 1980-luvulta lähtien on muuttanut teollisen tuotantotoiminnan asemaa. 1990-luvun puolivälistä lähtien käytössä on ollut muissa maissa saatujen kokemusten perusteella käyttöön otettuja toimintaohjelmia, jotka pyrkivät vähentämään rikosten uusimisriskiä. Rikostausta on muuttunut 1990-luvulta lähtien huumausai-nerikosten ja niihin liittyvän muun rikollisuuden lisääntyttä huomattavasti. Suomessa on yhä enemmän ammattimaista järjestäytynyttä rikollisuutta, ulkomaalaisten vankien määrä on lisääntynyt ja suuri osa vangeista on päihdeongelmaisia. Uusi perustuslaki on vaikuttanut myös vankeinhoitolaitokseen ja vankien oikeuksista sekä velvollisuuksista, mutta toki myös henkilökunnan valtuuksista ohjeistetaan entistä täsmällisemmin. (Laitinen 2002, 306 – 307.)

Vankeja vankiloissa eri aikoina on ollut määrällisesti 1890-luvulla keskimäärin 2200 – 2300, vuonna 1930 jo lähes 9000, vuonna 1976 keskimäärin 5600 ja 1990-luvun lopulla alle 3000. Vankien määrä väheni 1970-luvun loppupuolelta lähtien lainsäädännön, ja tuomitsemis- ja vangitsemiskäytäntöjen sekä myös väestön ikärakenteen muutosten myötä. (Laitinen 2002, 295, 300, 305 – 306). Vuonna 2009 yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden päivittäinen keskimäärä oli noin 4300 henkilöä ja keskimääräinen päivittäinen vankiluku oli alle 3500 henkilöä (Rikosseuraamuslaitos 2010c).

6 KOULUTUS JA TYÖ YHTEISKUNNASSAMME

Nuorten työttömyys on varsinkin viime vuosien taantuman aikana lisääntynyt, mutta lähes kokonaan huomiotta on jäänyt se seikka, että osa nuorista on kokonaan yhteiskunnallisten instituutioiden ja palvelujen ulkopuolella. Tällaiset nuoret eivät ole koulutuksessa, työttöminä, eläkkeellä tai varusmiehinä, vaan jossain kadotettuina. Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella –tilastotutkimuksessa tutkittiin 15-29-vuotiaita nuoria. Ulkopuolella oleminen viivyttaa nuorten siirtymistä työelämään, aiheuttaa syrjäytymisvaaran ja pahimmillaan värittää koko elinikää. Keskiasteen ammatillisen koulutuksen saaneita verrattaessa pelkän peruskoulun käyneisiin riski syrjäytyä on miltei kolminkertainen alemmalla koulutustasolla. Lisäksi työttömyysriski pelkän peruskoulutuksen varassa on kaksinkertainen verrattuna ammatillisen koulutuksen saaneisiin. (Myrskylä 2011, 9, 12.)

Ammattikoulutuksesta on muodostunut miltei välttämätön ehto työmarkkinoille pääsemiseksi. Vaikka peruskoulutuksen keskeyttäneitä Suomessa onkin maailmanlaajuisesti vertaillaessa huomattavan vähän, syrjäyttää peruskoulutuksen puute yksilön ammatillisesta koulutuksesta ja edelleen työmarkkinoilta. Ammattitaidoton, vailla ammatillista tutkintoa oleva joukko on alkanut jäädä koulutuksen luokittamana yhteiskunnan marginaaliin. Tilanne näyttää olevan erittäin huolestuttava varsinkin niiden nuorten kohdalla, jotka ovat jo varhaisessa vaiheessa syrjäytyneet koulutusmarkkinoilta. (Rinne & Kivirauma 2003, 57 – 60.) Koulutuksen ulkopuolelle jääminen aiheuttaa vakavan syrjäytymisen uhan. Koulutuksen puute tai vähäisyys vaikeuttaa työllistymistä tai tekee sen jopa mahdottomaksi. Työpuolestaan määrittää paikkaa ja arvostusta yhteiskunnassa. (Rautakilpi 2003, 242.)

6.1 Koulutuksen merkitys

Peruskoulutuksen jälkeisinä vaihtoehtoina ammatilliset oppilaitokset ja lukiot eivät kuulosta kaikkien nuorten mielestä heille sopivilta kouluttautumispaikoilta. Hyvinvoinnin kuin myös oppimisen edellytysten parantajana voidaan pitää itsensä toteuttamisen mahdollisuutta. Itsensä toteuttamisen mahdollisuus tarkoittaa muun muassa itselle soveltuvia opiskelutapoja ja henkilökohtaisten tavoitteiden asettelua. Kouluaikaisen hyvinvoinnin eroja tarkasteltaessa kotitaustan lisäksi juuri itsensä toteuttamisen mahdollisuudet ovat suurimpia selittäjiä hyvinvoinnin eroille. Tällaisia vaihtoehtoisia koulutuspolkuja ovat muun muassa pakoulut ja oppisopimuskoulutus, jotka ovat olleet myös tutkimuksen kohteina. (Konu 2001, 45, 48; Nyyssölä & Pajala 1999, 94.)

Suomalaisessa kulttuurissa uskotaan vahvasti koulumuotoisen koulutuksen malliin, joka ei kuitenkaan sovellu kaikille. Koulutukseen onkin rakennettu vaihtoehtoisia malleja, sillä esimerkiksi ammatillinen koulutus ei ole enää työpaikan tae. Työpajat ja oppisopimuskoulutus eivät takaa välttämättä sen paremmin työtä, mutta joustavuus ja yksilöllisyys ovat niiden hyviä puolia ja niissä yhdistyy luontevammin koulutus sekä tulevan työn tarpeet. (Nyyssölä & Pajala 1999, 94.)

Suomalainen peruskoulutus tarjoaa tasa-arvoiset koulutusmahdollisuudet. Nuorten siirtyessä peruskouluasteelta eteenpäin tehdään valintoja, jotka eivät enää nykyisin ole niin lopullisia kuin aikaisemmin. Puuttuvia jatko-opiskelumahdollisuuksia ei ole enää samalla tavoin kuin ennen. Koulutuksen vaihtoehdot ovat lisääntyneet ammattikorkeakoulujen luomisen ja alempien korkeakoulututkintojen palauttamisen myötä. Nuorten koulutustaso on noussut, mutta sivutuotteena puhutaan koulutuksen inflaatiosta eli mitä vähemmän on koulutusta, sitä suuremmalla todennäköisyydellä ajaututaan työttömiksi. Jo 1990-luvun tilastoja tarkasteltaessa havaitaan eri koulutusryhmien välisten työllisyyserojen kasvaneen huomattavasti. Tulevaisuuden haasteena onkin saada koulutus vastaamaan työmarkkinoiden tarpeita, saada pidettyä usko koulutuksen työllistävään vaikutukseen sekä torjua koulutuksen inflaatiota. (Järvinen 2001, 62; Kuure 2001, 12; Sosiaali- ja terveysministeriö 2007, 34 – 35.)

Koulutustasolla on suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa uusi määrittäjän asema. Aiemmin työmarkkina-asemaa, tulotasoja ja arvostusta määritteli vanhempien sosioekonominen ase-

ma, mutta nykyisin koulutus on noussut suurempaan rooliin. Työnsaantimahdollisuuksia vaikeuttavat koulutuksen vähäisyys ja haluttomuus hakeutua koulutukseen. Heikko koulutustaso vaikuttaa myös joustavuutta ja oppimista vaativan työpaikan säilyttämiseen. Tällaiseen koulutukselliseen marginaaliin joutuminen on yksi tekijä syrjäytymisen uhan muodostajana, vaikka marginaalissa oleminen ei suoranaisesti syrjäytymistä aiheutakaan. (Nyyssölä & Pajala 1999, 146; Rautakilpi 2003, 241 - 242.)

6.2 Työ ja työttömyys

Useiden tutkimusten mukaan työttömyydellä on yhteyttä rikollisuuteen. Esimerkiksi mitä voimakkaammin ihminen sitoutuu työhön ja perheeseen sitä vähemmän hän tekee rikoksia. Nuorten työttömyyttä ja rikollista käyttäytymistä selvittävässä kanadalaisessa tutkimuksessa työttömyys kuvataan pitkäaikaisen kodittomuuden, yhteiskunnan tuen ja toimeentulon puutteellisuuden kautta rikollista käyttäytymistä selittävänä tekijänä. (Baron 2008, 415 – 418; Sampson & Laub 2005, 15.)

Vaikka nuorten koulutustaso on noussut ja sen myötä asema työmarkkinoilla parantunut, suoritettut tutkinnot korostuvat aiempaa enemmän. Todennäköisyys jäädä työttömäksi on suuri ilman riittävää koulutusta. Jo vuoden 1997 työttömyysasteet kertovat karua kieltä, sillä työttömyysaste pelkän peruskoulun suorittaneilla oli 18 % ja keskiasteen käyneilläkin 13 %. Peruskoulussa epäonnistuminen on yhteydessä ammattikoulutuksesta karsiutumiseen. Suurella todennäköisyydellä tästä seuraa puolestaan heikko ja epävarma työmarkkina-asema. (Järvinen 2001, 62.)

2000-luvun Suomessa työttömyysaste on pysynyt vajaassa kymmenessä prosentissa ja sille on ominaista kasautuminen samoille yksilöille sekä yhteys koulutustasoon. Perusasteen koulutuksen suorittaneista työttömänä on noin 14 % ja korkea-asteen suorittaneista 4 %. Kouluttautumattomuus ja siihen liittyvä työttömyys yhdistyvät yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen sekä Suomessa että muissa koulutusyhteiskunnissa. (Rinne & Kivirauma 2003, 53 – 54; Tilastokeskus 2011.)

Yksi aikuistumisen kriteeri on henkilön kyky hankkia toimeentulonsa itse. Varsinkin nuorten siirtyminen työmarkkinoille on pitkittynyt ja monimutkaistunut. Koulutuksesta ei vält-

tämättä siirrytä suoraan työelämään ja toisaalta jo koulutuksen aikana joudutaan tekemään töitä. Nuorten elämä on usein ns. periodielämää, jossa vaihtelevat koulutus, määräaikaistyöt, osa-aikaistyöt ja työttömyys. Nuoret ovat joustavien työmarkkinoiden joustavin osa. Kun työmarkkinoille siirtyminen viivästyy, yhä useammin nuori elää nuoruudestaan ja varhaisaikaisuudestaan ison osan koulutusinstituutioissa. Lainsäädännöllisin keinoin nuoria on pyritty tukemaan muun muassa kehittämällä nuorten työmarkkinatukea ja kuntouttavaa työtoimintaa. (Kuure 2001, 18.)

Kolmekymmentä vuotta jatkuneessa Lapsesta aikuiseksi -seurantatutkimuksessa selvitettiin muun muassa vakiintuneelle aikuisiälle tyypillisiä asioita. Henkilöt vastasivat kysymyksiin ollessaan 36-vuotiaita. Keskeisimmiksi asioiksi elämässä määrittyivät miesten näkökulmasta perhe, työ, vapaa-aika, terveys ja ihmissuhteet. Miehet mainitsivat naisia enemmän työhön liittyviä asioita ja kolmen keskeisimmän asian joukossa ollutta työtä koskeneet kysymykset askarruttivat monia. Urakehitys, työpaikan muutos tai menetys sekä erilaiset työn myönteiset ja kielteiset puolet nousivat esiin vastauksissa. Esimerkiksi huoli terveydentilasta ja vapaa-ajan käyttöä koskevat asiat jäivät perheen sekä työn varjoon elämäntytytyvyyttä luovia asioita selvitettäessä. Koulutus ei enää tässä iässä noussut esiin keskeisenä asiana. Koulutus on pitkälti takanapäin, sillä vain 5 % vastanneista oli tutkimushetkellä koulutuksessa. (Pulkkinen & Kokko 1997, 103 – 105.)

6.3 Koulutuksen ja työn merkitys hyvinvointiin

Työttömyyden seurauksista ja vaikutuksista on tehty paljon tutkimusta. Työttömyys on uhka hyvinvoinnille, sillä ihmisen omat tarpeet ja yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet ovat silloin ristiriidassa. Työttömyyden on nähty aiheuttavan muun muassa masennusta, ahdistusta sekä pitkittyessään taloudellisen tilanteen heikkenemistä ja sen myötä psyykkisen hyvinvoinnin heikkenemistä, vaikka runsaan tutkimusmäärän myötä kaikkien väitteiden sekä seurausten merkitys voidaan kyseenalaistaa. Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksessa palkansaaaja ja työttömiä vertailtaessa todettiin palkansaaajien itsetunto työttömiä paremmaksi ja työttömät palkansaaajia masentuneemmiksi. Tutkittujen henkilöiden itsetunnossa tai masentuneisuudessa ei oltu havaittu eroja 10 vuotta aiemmin, joten työttömyys oli osaltaan vaikuttanut itsetunnon heikkenemiseen ja aiheuttanut masennusta. (Kokko 1997, 132 – 140.)

Lapsesta aikuiseksi –tutkimuksessa havaittiin, että työttömyyden kesto on yhteydessä psyykkiseen hyvinvointiin, työtilanteeseen tyytyväisyyteen, itsetuntoon, taloudelliseen tilanteeseen, koulutukseen ja aiempaan työuraan. Hyvä koulutus ja vakaa työura liittyvät lyhyempään työttömyyteen. Tyytyväisyys vallitsevaan työtilanteeseen on yhteydessä psyykkiseen hyvinvointiin, taloudelliseen tilanteeseen ja itsetuntoon. Sosiaalisen tuen yhteys havaittiin vain siinä, että suuremmalla tuella luotiin enemmän uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiin elämässä tapahtuviin muutoksiin. Työttömyyden keston ja psyykkisen hyvinvoinnin yhteyttä selvitettiin LISREL-polkuanalyysin avulla. (Kokko 1997, 140.)

Kauppilan (1999) haastattelututkimuksessa suomalaisten miesvankien elämässä selviytymisestä ilmeni, että 40 % vangeista oli kokenut vaikeuksia työpaikan löytämisessä menneen kahden vuoden aikana. Työttömyyden uhka koetaankin vankilassa ollessa suurena turvattomuuden aiheuttajana, kun pohditaan vapautumisen jälkeistä elämää. Heikko työtilanne heikentää suoranaisesti taloudellista toimeentuloa, mutta aiheuttaa myös sosiaalisen arvostuksen ja ihmissuhteiden menettämistä. Vankeusrangaistuksen jälkeen työttömyyden uhan mainitsi suurimmaksi työelämään liittyväksi riskitekijäksi 66 % haastatelluista vangeista. Mitä lähempänä vapautuminen oli, sitä enemmän työttömyyden koettiin aiheuttavan turvattomuutta. (Emt., 176 – 182.) Arvioitaessa kaikkia turvallisuuden riskitekijöitä työpaikan merkitys oli pienempi. Varsinaisesti työtilanteen heikkouden koki uhaksi 39 % vangeista, kun epätarkemmin määritellysti toimeentulon vaarantumisen mainitsi kaksi kolmasosaa vastaajista. Työnteon elämänsä parhaaksi osaksi mainitsi joka kymmenes vastannut (emt., 96, 122.)

Henkilön työkyvyn mittauksessa voidaan käyttää esimerkiksi Työterveyslaitoksen kehittämää työkykyindeksiä. Sarjalla kysymyksiä pyritään selvittämään henkilön valmius työn ruumiillisiin ja henkisiin vaatimuksiin sekä henkilön terveydentila ja voimavarat. Tulevaisuuden työkyvyttömyyttä on todettu pystyttävän ennakoimaan työkykyindeksin avulla hyvin. Henkilöt antavat arvionsa tämänhetkisestä työkyvystään verrattuna elämänsä parhaimpaan, henkisten ja ruumiillisten valmiuksiensa tilasta, arvionsa sairauspoissaoloista sekä muun muassa arvion työskennellä samassa ammatissa kahden vuoden kuluttua. Huomioon otetaan myös henkilöiden asenteet ja arvot muun muassa työnsaannin helppouden sekä työn merkityksen näkökulmista. Vastauksia tarkastellaan henkilöiden iän, sukupuolen, työssäolon ja työhalukkuuden mukaan. (Laiho, Hopponen, Latvala & Rämö 2010, 2.)

Pellervon taloustutkimuksen raportissa (2010) keskityttiin ikääntyneiden erityisryhmien tutkimukseen huomioiden erityisesti työttömät ja vammaiset. Tutkimukseen vastanneista alle 35-vuotiaita oli 9 % eli 76 henkilöä. Tämän ikäryhmän keskiarvo omasta työkyvystään verrattuna elinikäiseen parhaimpaan oli asteikolla nollasta kymmeneen 7,95, kun se yli 55-vuotiailla on enää 6,2. Nuorten työttömien työkyky todettiin erinomaiseksi tai hyväksi 73 % vastaajista, mutta silti noin viidennes nuorista on syrjäytymisvaarassa työmarkkinoilta. Nuorten työhalukkuus on kyselyn mukaan korkea, sillä varsinkin alle 25-vuotiaista lähes kaikki haluavat työhön ja mielellään säännölliseen kokoaikaiseen työhön. Tarkasteltaessa 25-34-vuotiaita työhalukkuus on edelleen korkea, mutta työkyvyttömiä sekä –haluttomia on hieman nuorempia enemmän. (Laiho ym. 2010, 8, 10, 12.)

Vaikka PTT:n tutkimus keskittyi ikääntyneiden (yli 55-vuotiaiden) työkyvyn ja halukkuuden tarkasteluun pystyttiin sen myötä yleistämään työkyvyn laskevan kaikissa ikäluokissa työttömyyden pitkittyessä yli kahteen vuoteen. Työttömyysputki olisi katkaistava alle kahteen vuoteen, jottei työttömän työkyvyssä pääse tapahtumaan dramaattista heikkenemistä. (Laiho ym. 2010, 22 – 23.)

6.4 Koulutuksen ja työn merkitys vankilassa

Oikeusministeriö selvitti vuoden 2000 keväällä vankien koulutustarpeita. Perusopetuksen tarpeessa arvioitiin olevan noin 11 % vangeista ja ammatillinen koulutus puuttui 48 %:lta kokonaan. Lisäksi noin 20 %:lla ammatillisena koulutuksena oli kurssi. (Oikeusministeriö 2001, 33.) Rikosseuraamusviraston vuoden 2007 selvityksessä arvioitiin oppivelvollisuus-koulun suorittaneiden osuudeksi 96 %. Valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen osallistui 11 % vangeista, kun vastaavasti ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista siihen osallistuu 2 %. Toisin sanoen vankien koulutuksellisia valmiuksia voidaan pitää muuta väestöä heikompina. Peruskoulutuksen puutteellisuuden ja ammatilliseen erityisopetukseen osallistumisen katsotaan viittaavan myös elämänhallinnan pulmiin ja oppimisenvaikeuksiin. (Koski & Miettinen 2007, 41, 44.)

Rikosseuraamusviraston (Koski & Miettinen 2007, 41) selvityksen mukaan 29 % vangeista oli suorittanut ammatillisen tutkinnon ja 29 % oli aloittanut sellaisen, mutta tutkinto oli

jäänyt kesken. Hyvä peruskoulun päättötodistukseen ei välttämättä takaa opiskelupaikan saamista, vaan rikostausta voi käytännössä osoittautua opiskelun esteeksi (Kyngäs 2000, 173). Myös alhainen koulutustaso johtaa työmarkkinoilla huonosti palkattuihin ja arvostettuihin tehtäviin. Varsinkin oppimisvaikeuksien näkökulmasta koulutuksen vaatimukset ja kouluttautumisaikojen pidentyminen ovat ongelmallisia. (Kyngäs 2000, 180; Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2006, 13.)

Pitkää tuomiota ja vankilassaoloaikaa seuraa lyhyttä vankilassaoloaikaa suuremmalla todennäköisyydellä työttömyys, mutta kausaalisuhdetta pohdittaessa on otettava huomioon myös ne mahdolliset tekijät, jotka saattavat aiheuttaa molempia (Western, Jeffrey & Weiman 2001, 416). Oikeusministeriön tekemästä selvityksestä käy ilmi, että 15 %:lla suomalaisista vangeista ei ole minkäänlaista työhistoriaa. Selvityksen mukaan työssä tai jonkinlaisessa koulutuksessa käy ennen vankilaan joutumistaan tai välittömästi vapauduttuaan 13 - 16 % vangeista. Rikosuran ja vankilassa vietetyn ajan pidentyessä työkykyisyys heikkenee. Ensikertalaisista työkykyisiä ovat lähes kaikki, mutta moninkertaisia uusijoita tarkasteltaessa ongelmia työkyvyssä on jo 40 %:lla. Vapautumisen jälkeisen nopean rikoksen uusimisen on todettu olevan yhteydessä työhistoriaan tai sen puuttumiseen. ”Työtön työnhakija” määrittely todetaan vielä positiiviseksi, sillä yhteyden työvoimahallintoon katketessa ongelmat lisääntyvät huomattavasti. (Oikeusministeriö 2001, 32.)

Kääriäisen (1994) väitöstutkimuksessa rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista todetaan, että vankilakierteeseen jouduttuaan vangit eivät ole sitoutuneita tavanomaiseen työmoraleen. Vankilan työtoiminta on enemmänkin vain keino tuoda työelämän rakenteita päiväjärjestykseen. Päiväjärjestyksellä viedään vangilta oikeus määrätä omasta ajankäytöstä ja tuodaan sijalle aikajäsennys, joka vastaa pitkälti normaalia palkkatyöläisen päivää. Vanki menee työpaikalle, koska hänet on pakotettu siihen, kun palkkatyöläisellä on vapaus valita työpaikkansa ja muutenkin erilaiset motiivit työntekoon. Yhteiskunnan arvoja ja rutineja pyritäänkin tuomaan vangin elämään väkisin. Kääriäinen toteaaakin kysymyksen siitä, miten tällainen toiminta edistää vangin sopeutumista yhteiskuntaan, jääneen toissijaiseksi. (Emt., 130.)

Vankiloiden koulutusohjelmien menestystä tutkittaessa ja yksittäistä muuttujaa tarkasteltaessa ei oteta huomioon monia muita tekijöitä, jotka vaikuttavat yksilöön niin vankilassaoloaikana kuin vapautumisen jälkeenkin. Kirjallisuudesta on havaittavissa yleisesti yksi-

mielisyyttä siitä, että rikollisen aiempi elämänhistoria, vapautumisen jälkeiset perhe- ja muut sosioekonomiset kontaktit, fyysinen- ja psyykkinen terveys ja monet muut muuttajat vaikuttavat olennaisesti henkilön vapautumisen jälkeiseen käyttäytymiseen. Henkilöt, jotka ovat osallistuneet koulutukseen vankilassa, ovat voineet saada myönteisiä kokemuksia ja vaikutteita elämäänsä. Tällä on positiivista vaikutusta huolimatta siitä, että he saattavat palata vapautumisen jälkeen samaan perheeseen, samaan naapurustoon ja samaan vahingolliseen sosiaaliseen ympäristöön, mikä on alun perin johtanut heidät epäsosiaaliseen käyttäytymiseen. (Enocksson 1981, 12.)

Opettamisen ja oppimisen kokeminen vankiloissa liittyy usein niihin syihin, miksi ihmiset yleensäkin ovat vankilassa ja siihen, mitä he tekevät vankilassaoloaikanaan. Jotkut vangit turvautuvat ammatilliseen koulutukseen, koska se antaa mahdollisuuksia kehittää taitoja, jotka voivat johtaa tulevaisuudessa työllistymiseen vapautumisen jälkeen. Koulutukseen osallistutaan myös sen takia, että vangeilla on tarve pysyä aktiivisena, koska tylsyys luo apatiaa, mikä on rajoite oppimisen motivaatiolle. Iso-Britanniassa, missä on eniten vankeja Euroopassa, koulutuksen tarkoitus on estää vankeja rikosten uusimiskäyttäytymisessä tarjoamalla teitä tulevaisuuden menestykseen. Tärkeintä on, että uskotaan henkilökohtaisen kasvun ja kehityksen mahdollistavan vankien katseet tulevaisuuteen. Niin ammatillisen kuin akateemisenkin koulutuksen on tarkoitus auttaa tässä. (Bhatti 2010, 31 – 32.)

7 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Vankilassa tarjotaan mahdollisuus kouluttautua tai tehdä työtä, millä pyritään ehkäisemään työkyvyn heikkenemistä ylläpitämällä otetta työntekoon ja siviilielämän normaalirytmihin. Ilman rangaistuksen aikaista toimintaa vangin kuilu yhteiskunnan normaaleihin rytmihin kasvaa yhä suuremmaksi. Tietoa vankien kokemuksista vankilatyön ja -koulutuksen merkityksestä saadaan vain kysymällä sitä heiltä itseltään.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää vankien kokemuksia vankilatyön ja -koulutuksen merkityksestä heille itselleen. Aiemmin olemme kuvanneet vankilakontekstiin läheisesti liittyvät syrjäytymisen ja marginalisaation käsitteet, vankilatyön sekä -koulutuksen niin historiaan kuin nykypäiväänkin peilaten ja pohtineet vankilatyön sekä -koulutuksen tarvetta ja merkitystä yleisellä tasolla. Tutkimuksessa halusimme myös selvittää vankilakoulutuksen ja -työn merkitystä vankien hyvinvointiin. Aiemmassa kandidaatin tutkielmassamme totesimme rangaistusajan suunnitelman toteuttamisen ideatasolla sekä lain, joka sitä määrittää, perustelluiksi ja hyviksi uudistuksiksi. Seuraavien kysymysten avulla pyrimme pintaa syvemmälle ja uskoimme saavamme uutta tietoa aikaiseksi.

- Mikä on vankilatyön ja -koulutuksen merkitys vangille itselleen?
- Millainen merkitys vangin aiemmillä opinnoilla tai työkokemuksella on rangaistus-aikaisessa toiminnassa?
- Kuinka hyvin vanki voi rangaistusaikana oppia uutta?
- Millainen merkitys rangaistusaikaisella kouluttautumisella ja työskentelyllä on hyvinvointiin?

8 TUTKIMUKSEN MENETELMÄ

Tämän laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä oli teemahaastattelu. Lähtökohtana tutkimuksen metodologian rakentamiseen on se, että sen avulla pystytään vastaamaan tutkimustehtävään (Tuomi & Sarajärvi 2002, 68). Suomalaisessa yhteiskunta- ja kasvatustieteellisessä keskustelussa on yleistä käyttää laadullisesta tutkimuksesta synonyymeinä käsitteitä laadulliset, pehmeät ja kvalitatiiviset menetelmät. Vaarana on niin kutsuttujen pehmeämpien menetelmien leimautuminen myös tieteelliseltä tasoltaan pehmeämmiksi ja vähemmän tieteellisiksi kuin tilastolliset menetelmät. Toisaalta laadullista tutkimusta voidaan joissakin tapauksissa pitää myös määrällistä tutkimusta laadukkaampana. (Eskola & Suoranta 1998, 13.) Tutkimuksessamme uskoimme saavamme laadullisin menetelmin monipuolista tietoa yksilön omista kokemuksista. Teemahaastattelun avulla vanki pystyi tuomaan esiin asiat, jotka hän koki vaikuttaneen niin vankilatyöhön ja koulutukseen kuin myös hänen hyvinvointiinsa.

Laadullinen paradigma soveltuu yksilön ilmiöille ja tapahtumille antaman merkityksen tutkimiseen, koska teoreettisena orientaationa laadullinen tutkimusote on kiinnostunut siitä, mitä yksilöt itse pitävät tärkeänä. Fenomenologisessa lähestymistavassa yksilön oma kokemus asiasta on kiinnostava, vaikka se olisi ristiriidassa tosiasioiden kanssa. Yksilön oman kokemuksen tunteminen auttaa ymmärtämään hänen käyttäytymistään. Vaikka subjektiivisen kokemuksen merkitystä korostetaan, ei välttämättä kielletä objektiivisen todellisuuden olemassaoloa. Kvalitatiivinen tutkimus tuottaa todellisuudesta tulkinnan, joka on hyödyllinen ja käyttökelpoinen inhimillisten olosuhteiden ymmärtämisessä. Haastattelua käytetään kerätessä kuvailevaa tutkimusaineistoa kohteen omin sanoin sanottuna, jotta tutkija voi ymmärtää sen, kuinka kohde tulkitsee jotain osaa maailmasta. Puolistruktu-

roidun haastattelun avulla saadaan haastatelluilta tietoja samankaltaisista asioista, mutta menetetään mahdollisuus kuulla, miten haastateltava itse rakentaisi käsitejärjestelmää tutkittavan ilmiön ympärille. (Bogdan & Biklen 2003, 22 – 24, 95 – 96.)

8.1 Aineistonkeruu

8.1.1 Tutkimuksen kohdejoukko

Tutkimuksemme aineisto kerättiin haastatteleamalla rangaistustaan sovittavia suomalaisia miesvankeja vankilassa. Rikosseuraamuslaitoksen (2010c) vanki-ilmoituksesta 1.1.2010 käy ilmi, että Suomen vankiloissa oli tuona hetkenä 3050 henkilöä, joista naisia oli vain 248 eli noin 8,1 % kaikista vangeista. Vankilaolosuhteista johtuen miesten ja naisten mahdollisuudet kouluttautua ja tehdä työtä rangaistusaikana eroavat toisistaan. Teoreettinen taustamme rakentuu pääosin tutkimukselle, joka käsittelee työtä ja kouluttautumisen mahdollisuuksia sekä tarvetta miesten näkökulmasta. Päädyimme siis valitsemaan haastateltaviksi vain miehiä. Tästä johtuen uskoimme saavamme yleistettävämpiä tuloksia haastatteleamalla vain miehiä.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistoa kerättäessä puhutaan harkinnanvaraisesta, teoreettisesta tai tarkoituksenmukaisesta poiminnasta tai harkinnanvaraisesta näytteestä. Tämä on yksi laadullista tutkimusta kuvaava piirre. Tällaisissa tapauksissa tutkimus perustuu suhteellisen pieneen tapausmäärään. Onkin tärkeää muistaa, että kvalitatiivisissa tutkimuksissa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan tarkoituksena on kuvata jotakin tapahtumaa, ymmärtää tiettyä toimintaa tai antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole välitöntä vaikutusta eikä merkitystä tutkimuksen tieteellisyyteen ja onnistumiseen. (Eskola & Suoranta 1998, 61 – 62.)

Tutkimuksessamme haastattelimme yhdeksää miesvankia, jotka olivat iältään 23 - 29-vuotiaita ja heillä oli tuomiota takana vähintään yksi vuosi. Jäljellä olevan tuomion pituuden perusteella emme valikoineet vankeja, mutta tarkastelimme jokaista tapausta yksilöllisesti ja pohdimme jäljellä olevan tuomion vaikutusta esimerkiksi työ- tai opiskelumotivaation kautta analyysiä tehdessämme. Haastateltavien lukumäärä oli riittävä tutkimustehtä-

vämme kannalta. Kuten Eskola ja Suoranta (1998, 18) toteavat, laadullisessa tutkimuksessa keskitytään useasti varsin pieneen määrään tapauksia, pyrkimyksenä analysoida niitä mahdollisimman perusteellisesti. Kriteerinä aineiston tieteellisyydelle ei näin ole sen määrä vaan laatu, kattava käsitteellistäminen. Harkinnanvaraisessa otannassa korostuu tutkijan kyky rakentaa tutkimukseensa vankat teoreettiset perusteet. Teoreettisella kehyksellä osataan ohjata aineiston hankintaa. Edellä mainittuun ikäjakaumaan olemme päätyneet siksi, että ko. iässä itsensä kehittäminen ja uusiin haasteisiin tarttuminen on ajankohtaista kouluttautumisen sekä työn tuomien mahdollisuuksien myötä.

Haimme haastateltaviksi vankeja, joiden koulutustaustana oli peruskoulun oppimäärä tai toisen asteen tutkinto tai osia näistä. Työtaustalla ei varsinaisesti ollut merkitystä, sillä on epätodennäköistä, että vanki työskentelee vankilassa täysin samanlaisissa työtehtävissä kuin siviilielämässään. Olennaista tutkimuksemme kannalta olikin perehtyä siihen, onko aiemmista opinnoista tai työkokemuksesta hyötyä vankilassaoloaikana ja kuinka hyvin vankilassa voi oppia uutta? Rikostaustalla ei myöskään ollut muuten merkitystä kuin, että esimerkiksi talousrikoksesta tuomittu henkilö olisi karsiutunut tutkimuksemme ulkopuolelle ”liian korkean” koulutustasonsa vuoksi.

Haastateltaviksi kelpasivat niin suljetussa kuin avolaitoksessakin tuomiotaan suorittavat vangit. Etsimme kriteerit täyttäviä vankeja kysymällä lupaa haastattelujen tekoon Juuan, Kuopion, Naarajärven ja Pyhäselän vankiloiden johtajilta. He olivat haastattelujen suorittamiselle myötämielisiä ja tutkimusluvan saatuaamme saimme sovittua haastattelujen aika-aulut nopeasti yhdessä vankiloiden opinto-ohjaajien kanssa. Lähetimme vankiloihin haastattelusopimuksen, joka sisälsi haastattelun pääteemat. Vankiloiden yhdyshenkilöiden tehtäväksi jäi selvittää laitoksesta kriteerit täyttävien vankien lukumäärä, selvittää vankien halukkuus osallistua haastattelututkimukseemme sekä näyttää sopimus vangeille etukäteen. Ennen haastattelun aloittamista kävimme vielä sopimuksen haastateltujen vankien kanssa läpi kohta kohdalta.

Haastateltavien vankien toivoimme opiskelevan tai käyvän töissä meneillään olevan tuomion aikana. Lisäksi toivoimme löytävämme henkilöitä, jotka olivat aiemmin opiskelleet ja kävivät nyt töissä tai toisin päin. Emme haastatelleet vankeja, jotka olivat lopettaneet opintonsa kesken, ellei vanki ollut sittemmin jatkanut uusiin opintoihin tai töihin. Haastateltavaksi kelpasivat myös vangit, jotka opiskelivat opintoluvalla vankilan ulkopuolisissa

oppilaitoksissa avolaitoksesta käsin. Opinnoiksi toivoimme ammatillisia opintoja tai lukio-opintoja.

Teoreettinen kattavuus määrää laadullisessa tutkimuksessa aineiston rajauksen. Kysymyksessä on tapauskohtainen analyysi. Tapauskohtaista analyysiä ei ajatella tilastollisin kriteerein, vaan kriteerinä käytetään tietyn aineiston kiinnostavuutta valitun tutkimusongelman ratkaisussa. Teoreettisen edustavuuden ideana on nähdä tapaus esimerkkinä yleisestä. Tärkeätä on, että tällöin aineistonkeruuta ohjaa jäsentynyt teoreettinen viitekehys. (Eskola & Suoranta 1998, 65.) Halusimme siis haastatella vankeja, joilla ikänsä puolesta oli kokemusta peruskoulusta ja mahdollisesti toisen asteen koulutuksesta. Lisäksi heillä toivottiin olevan kokemusta vankilassa opiskelusta tai vankilatyön tekemisestä.

Haastattelut tehtiin huhtikuussa 2011 kolmen viikon aikana. Haastatteluista pisin kesti 52 minuuttia ja lyhin 20 minuuttia. Haastattelut suoritimme kunkin vankilan tarjoamassa rauhallisessa tilassa, joihin ei ollut haastattelun aikana muilla pääsyä tai mahdollisuutta kuunnella keskusteluamme. Haastattelutilanne ei ollut vangille ahdistava kuulustelunomainen, vaan pyrimme luomaan rennon keskusteleavan ilmapiirin ja voimme todeta, että siinä myös hyvin onnistuimme. Haastattelut toteutettiin kunkin vankilan toimintojen lomassa parhaiten soveltuvana ajankohtana kello yhdeksän ja viidentoista välillä.

8.1.2 Vankilat ja niiden toiminnot

Haastattelut suoritettiin neljässä eri Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen kuuluvassa vankilassa. Vankiloiden joukossa oli niin suljettuja- kuin avolaitoksiakin. Vankiloiden koko vaihteli 25-paikkaisesta noin 100-paikkaiseen. Vankiloiden tarjoamat toiminnot koulutuksen ja työn puitteissa vaihtelevat laitoksittain ja niihin osallistumisen mahdollisuudet ovat riippuvaisia myös vangin koulutus-, työ- ja rikostaustasta.

Vankiloissa, joissa haastattelut tehtiin, tarjottiin muun muassa seuraavia koulutus- ja työtoimintoja:

Työt

- puusepän- ja metalliverstaiden työt
- kiinteistöjen huolto, siivous- ja vaatehuolto
- autokorjaamotyöt
- rakennustyöt
- käsityöalan valmentava työtoiminta
- keittiötyöt
- kirjastotyöt

Opinnot

- peruskoulu- ja lukio-opinnot (vankilassa tai aikuislukiossa ulkopuolella)
- autoalan perustutkinto (autokorinkorjaus ja automaalaus)
- tietojenkäsittelyn perustutkinto (informaatioteknologiapalvelut ja markkinointi)
- muut ammatilliset opinnot mahdollisuuksien mukaan vankilan ulkopuolella
- lisäksi tarjolla on oppisopimuskoulutusta eri aloilta mahdollisuuksien mukaan

8.1.3 Vankiprofiilit

Tekemämme analyysin ymmärtämisen kannalta on olennaista tietää, millaisilta henkilöiltä haastatteluaineisto on kerätty. Edellä on kerrottu kriteerit, millä perusteilla vangit haastateltaviksi valikoituivat. Seuraavaksi olemme koonneet haastattelujen perusteella vankien iän, vankilataustan, koulutus- ja työtaustan siviilistä sekä vankilassa tehdyt työt ja suoritettut koulutukset ja lyhyesti heidän tulevaisuuden näkymänsä. Näistä tiedoista muodostuu jokaiselle vangille oma profiili.

Vanki 1:

27-vuotias, ensimmäinen pidempi tuomio. Aiemmin hän on ollut kaksi kertaa tutkintavankeudessa ja yhden kolmen kuukauden jakson sakkovankina. Tämänhetkistä tuomiota hänellä on suoritettuna reilu vuosi ja jäljellä vuosi ja neljä kuukautta. Peruskoulun lisäksi hän on käynyt lukiota reilun vuoden. Hänellä on peruskoulun jälkeen muutamia lyhyitä työssä-

olajaksoja. Vankila-aikana hän on osallistunut päihdekuntoutukseen, kurssiin oman yrityksen perustamisesta, töihin puusepissä ja tällä hetkellä hän osallistuu oppisopimuksella lvi-alan koulutukseen. Hän oli pystynyt vaikuttamaan sijoituspaikkaansa siten, että sai mieleistään koulutusta. Koulutusta hän pyrkii jatkamaan rangaistusajan loppuun saakka. Hän ei kuitenkaan ehdi valmistua vankilassa ammattiin, mutta pitää koulun jatkamista siviilissä mahdollisena, mikäli töitä ei muuten löydy.

Vanki 2:

28-vuotias, vankilassa ensikertalainen. Tuomiota hänellä on suoritettuna kolme ja puoli- ja edessä kaksi ja puoli vuotta. Peruskoulun jälkeen hän on yrittänyt useaan otteeseen ammattikouluopintoja, mutta ne ovat jääneet aina kesken. Hän on työskennellyt kuljetusalalla noin vuoden verran. Vankilassa hän on toiminut kerrosputsarina. Tällä hetkellä hän suorittaa ajoneuvoasentajan perusopintoja, joista hänen olisi tarkoitus valmistua vapautumisvuotenaan. Koulutus on nyt kestänyt noin seitsemän kuukautta ja kestää vielä kaksi ja puoli vuotta. Vanki on päättänyt ajoneuvoasentajan perustutkintoon siitä syystä, että autoala on kiinnostanut häntä jo pidempään. Lisäksi hän pohtii ammattikoulun tarjoaman peräkärrykortin ajamista. Siviilissä hän aikoo mennä joko vanhaan työhönsä kuljetusalalle tai auto- korjaamolle nykyistä koulutustaan vastaavaan työhön.

Vanki 3:

28-vuotias, vankilassa toista kertaa. Nyt hänellä on suoritettavana ensimmäinen pidempi tuomio, jota on tällä hetkellä takana vähän yli kaksi vuotta ja valvottu koevapaus päättyy heinäkuussa 2011. Peruskoulun jälkeisinä opintoina hänellä on lukio-, merkonomi- ja lähihoitajan opintoja keskenjääneinä. Vankilassa hän on osallistunut rakennuskurssille ja kätiskapajan töihin, minkä jälkeen aloitti siviilissä kesken jääneen lukion käymisen loppuun. Hän saa ylioppilastodistuksen kesällä 2011 ja parhaillaan hän valmistautuu ammattikorkeakoulun kaupallisen alan pääsykokeisiin.

Vanki 4:

24-vuotias, vankilassa ensikertalainen. Tuomiota hänellä on takanaan noin kaksi vuotta ja koevapaus päättyy kesällä 2011. Peruskoulun jälkeen hän on työskennellyt lastenhoitajana, 4H-kerhossa, iltapäiväkerhossa ja päiväkodissa. Vankilassa hän on osallistunut psykologian, englannin- ja espanjan kielen kursseille. Parhaillaan hän suorittaa korjausrakentamisen peruskoulutusta ja siihen liittyvää työharjoittelua. Koulutus on kestänyt noin vuoden. Työ-

tarjouksia rakennustöihin on tullut jo nyt vankila-aikana ja valmistumisen sekä vapautumisen jälkeen hän aikookin suuntautua saamaansa koulutusta vastaaviin töihin.

Vanki 5:

23-vuotias, vankilassa ensimmäistä kertaa. Elinkautistuomiotaan hän on suorittanut kaksi ja puoli vuotta ja vapautumisaika on vielä määrittelemätön. Peruskoulun jälkeen hän on valmistunut levyseppähitsaajaksi ammattiopistosta. Valmistumisen jälkeen hän ehti työskennellä muutamia pätkiä koulutustaan vastaavissa töissä. Pisin yhtenäinen työjakso hänellä oli yhdeksän kuukautta. Vankilassa hän on suorittanut atk-ajokortin ennen lukio-opintojen aloittamista. Lukiota hänellä on nyt käytyä yksi lukuvuosi. Hän aikoo suorittaa lukion vankilassa loppuun, minkä jälkeen hänellä on paremmat mahdollisuudet siirtyä avovankilaan. Avovankilassa voisi olla paremmat työmahdollisuudet aiemman koulutuksen hyödyntämiseksi ja toisaalta hyvät mahdollisuudet hyödyntää kaksoistutkintoa ja kenties jatkaa opintoja ammattikorkeakoulussa.

Vanki 6:

24-vuotias, vankilassa ensimmäistä kertaa. Tuomiosta hän on suorittanut puolitoista vuotta ja jäljellä on reilu kuukausi. Peruskoulun jälkeen hän on suorittanut ammattikoulussa ajoneuvoasentajan tutkinnon ja työskennellyt kolmisen vuotta. Vankilassa hän on käynyt virikekurssin, työskennellyt kerrosputsarina, pihamiehenä ja puusepissä. Parhaillaan hän käy lukiota ensimmäistä lukuvuotta. Opinnot jäivät kesken vapautumisen vuoksi, eikä hänellä ole tarkkoja suunnitelmia opintojen jatkamiseksi siviilissä tai töidenkään suhteen. Hän elää päivä kerrallaan, eikä omien sanojensa mukaan mieti tulevaisuutta.

Vanki 7:

25-vuotias, vankilassa ensikertalainen. Elinkautistuomiota hänellä on takanaan kuusi ja puoli vuotta ja vapautumisaika on määrittelemätön. Peruskoulun jälkeen hän aloitti ammatikouluopinnot, jotka jäivät kesken hyvin varhaisessa vaiheessa. Siviilistä hänellä on jonkin verran työkokemusta. Vankila-aikana hän on ehtinyt suorittaa lukion alusta loppuun ja kirjoittanut ylioppilaaksi hyvin arvosanoin. Parhaillaan hän osallistuu atk-kurssille. Valmistautuu tällä hetkellä myös kahden eri yliopistokoulutuksen pääsykokeisiin.

Vanki 8:

29-vuotias, vankilassa ensikertalainen. Tuomiota hänellä on takana noin kaksi vuotta ja jäljellä noin neljä kuukautta. Peruskoulun jälkeen hän aloitti ammattikouluopinnot tekniikan koulutusohjelmassa, mutta opinnot jäivät kesken. Vankilassa hän on osallistunut puusepäntöihin lähes tuomion alusta alkaen. Tulevaisuudessa suunnittelee kenties jatkavansa ammatillisia opintoja tai hakeutuvansa oppisopimuksella vankilassa tehtyjä töitä jatkamaan.

Vanki 9:

27-vuotias, vankilassa kuudetta kertaa. Tämänhetkistä tuomiota hänellä on takana reilu vuosi ja edessä vajaa kuukausi. Peruskoulun jälkeen hän oli muutaman vuoden ammattikoulussa autokorinkorjauspuolella ja myöhemmin rakennusalan koulutuksessa, mutta opinnot jäivät kesken. Vankilassa hän on käynyt aiemmin koristeveistokurssin ja nyt parhaillaan hän on koevapauden tuoman mahdollisuuden myötä vankilan ulkopuolella työharjoittelussa maa- ja metsätalouskoneiden huolto ja korjauspalveluita tarjoavassa yrityksessä. Vapautumisen jälkeen hän aikoo jatkaa työskentelyä samassa yrityksessä työnantajan tarjottua töille jatkoa ja myöhemmin hän aikoo yrittää jatkaa ammattiopintojaan.

8.1.4 Teemahaastattelu

Tutkimuksemme aineistonkeruumenetelmäksi valittiin teemahaastattelu. Tämä aineistonkeruumenetelmä on vankilakontekstia ajatellen ja tutkimuskysymyksiimme nähden toimivin tapa selvittää vankien subjektiiviset kokemukset. Olettamuksenamme oli, että vankeja on hankalaa motivoida vastaamaan kyselylomakkeella tehtävään tutkimukseen. Toisaalta olisi voinut olla hankalaa saada vankeja suostumaan haastateltaviksi, mutta haastattelutilanteessa vangin vastauksen todenperäisyyden tulkinta on helpompaa.

Suomessa suosituin tapa kerätä laadullista aineistoa on teemahaastattelu. Teemahaastattelun idea on yksinkertainen. Kun halutaan tietää, mitä ihminen ajattelee jostakin asiasta, yksinkertaisinta tietenkin on sitä kysyä häneltä. Teemahaastattelun eli puolistrukturoidun haastattelumuodon tarkoituksena on löytää tutkimuskysymyksiin vastaukset, viitekehyksessä nousseita teemoja hyväksi käyttäen. Etukäteen valitut teemat siis perustuvat tutkimuksen viitekehukseen eli tutkittavasta ilmiöstä jo etukäteen tiedettyyn tietoon. Teema-

haastattelussa on kyseessä siis eräänlainen keskustelu, jossa tutkija pyrkii saamaan selville haastateltavalta häntä kiinnostavat asiat, tai ainakin asiat, jotka kuuluvat tutkimuksen aihepiiriin. Viimevuosien aikana on pikkuhiljaa siirrytty kysymys-vastaus-haastattelutilanteesta keskustelunomaisiin haastattelutilanteisiin. (Eskola & Vastamäki 2001, 24; Tuomi & Sarajärvi 2002, 75.) Tässä tutkimuksessa haastattelua ohjaavia teemoja olivat vankien vankilassa saaman koulutuksen tai tekemän työn merkitys heille itselleen nyt ja tulevaisuudessa, vangen aiempien siviilissä saamien opinto- ja työkokemusten hyödyntäminen vankila-aikaisessa toiminnassa, vankilassa uuden oppiminen ja toimintojen vaikutus hyvinvointiin.

Teemahaastattelussa on nimensä mukaan etukäteen määrätyt teema-alueet eli aihepiirit. Teemahaastattelussa ei ole strukturoidulle haastattelulle tyypillisiä kysymysten tarkkaa muotoa eikä järjestystä. Haastattelijan tehtävä on varmistaa, että haastattelun aikana käydään läpi kaikki etukäteen päätetyt teema-alueet, mutta niiden järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastattelusta toiseen. Haastattelijalla voi käyttää jonkinlaisia tukilistaa käsiteltävistä asioista, mutta ei valmiita kysymyksiä. Teemahaastattelun ja avoimen haastattelun välinen ero on hyvin pieni. Avoimessa haastattelussa tilanne muistuttaa hyvin paljon tavallista keskustelua. Avointa haastattelua voidaan kutsua myös syvähaastatteluksi. Haastattelijalla ja haastateltavalla keskustelevalle tietystä aiheesta, mutta välttämättä kaikkien haastateltavien kanssa ei käydä kaikkia teema-alueita läpi. Kuitenkin syvähaastattelun ja teemahaastattelun ero on hyvin pieni ja näiden kahden metodin välistä rajaa on hyvin vaikea vetää. Myös teemahaastattelussa voidaan päästä hyvinkin syvälle haluttuihin teemoihin. (Eskola & Vastamäki 2001, 26 – 27.)

Haastattelu on joustava tapahtuma verrattuna moniin muihin tiedonkeruu menetelmiin. Haastattelijalla voi tarvittaessa toistaa kysymyksen, tai oikaista väärinymmärryksen, selvittää ilmausten sanamuotoja ja käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Muita joustavia seikkoja laadullisessa tutkimuksessa ovat muun muassa ne, että kysymysten järjestyksellä ei ole väliä, vaan ne voidaan esittää parhaaksi näkemässä järjestyksessä. Laadullisen tutkimuksen haastattelutilannetta ei ymmärretä myöskään tietokilpailuksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 72 – 73.) Tutkimukssamme haastateltavilta kysyttiin asioita, joihin vain heillä itsellään voi olla vastaus, eikä haastattelihoilla voinut olla asiasta niin sanotusti oikeaa tietoa. Teemat pyrittiin käymään läpi jokaisen haastateltavan kanssa, vaikka sanamuodot ja keskustelun kulku jonkin verran poikkesivatkin eri haastateltavien kohdalla toisistaan.

Haastateltavat suostuvat monista eri syistä haastateltaviksi. Suostumiseen haastateltaviksi näyttäisi olevan ainakin kolme motivoivaa tekijää. Ensinnäkin haastateltavalle tarjoutuu tilaisuus tuoda esille oma mielipiteensä. Toiseksi halutaan, ehkä jopa empaattisesti ajateltuna toivotaan, omien kokemusten voivan auttaa samassa tilanteessa olevia. Kolmanneksi haastateltava on voinut aiemmin osallistua tieteelliseen tutkimukseen ja siitä on jäänyt hänelle hyviä kokemuksia. (Eskola & Vastamäki 2001, 25 – 26.)

Tiedustelimme etukäteen vankiloiden johtajilta ja opinto-ohjaajilta mahdollisuutta siihen, ettei vangeille koidu ansionmenetyksiä tai muita haittoja haastatteluun osallistumiseen kuultavalta ajalta. Tämä järjestyikin kaikkien haastateltavien kohdalla hyvin. Haastatteluihimme osallistuneista vangeista oli havaittavissa kaikkia edellä mainittuja motivoivia tekijöitä. Esimerkiksi yksi haastateltava tuli kesken työpäivänsä vankilan ulkopuolelta, toinen saapui vankilaan haastattelua varten vapaapäivältään koevapaudesta ja muut vapaaehtoisesti muista päivän toimistaan. Haastatellut vangit halusivat selkeästi tuoda esille oman mielipiteensä ja osa mainitsikin aiheen olevan tärkeä sekä melko vähän käsitelty. Jotkut vangit olivat myös osallistuneet aiemmin vastaavanlaisiin haastattelututkimuksiin, eikä niistä ollut ainaakaan huonoja kokemuksia heille jäänyt.

Laadullinen aineisto on pelkistetysti aineistoa, joka on ilmiäsultaan tekstiä, joka voi olla syntynyt tutkijasta riippuen tai riippumatta. Haastattelututkimuksessa teksti syntyy tutkijasta riippuen, toisin kuin esimerkiksi tutkittaessa elämänkertoja tai päiväkirjoja. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista, että tutkimussuunnitelma elää tutkimushankkeen mukana. Ainakin osin tämä tarkoittaa sitä, että kvalitatiivisilla menetelmillä saavutetaan ilmiöiden prosessiluonne. Lisäksi avoin tutkimussuunnitelma korostaa tutkimuksen vaiheiden – aineistonkeruun, analyysin, tulkinnan ja raportoinnin – kietoutumista yhteen. Tulkinta jakautuu laadullisessa tutkimuksessa aina koko tutkimusprosessiin eikä tutkimusprosessia ole aina helppo pilkkoa toisiaan seuraaviin työvaiheisiin. (Eskola & Suoranta 1998, 15 – 16.) Kaikki haastattelut tehtiin valmiiksi ja litteroitiin ennen kuin aineiston analyysi aloitettiin. Ensimmäisen vangin haastattelun jälkeen täydensimme kysymyksiä siltä osin, että kysyimme vangeilta, millaiseksi he kokevat hyvinvoinnin, onnellisuuden ja turvallisuuden yhteyden. Lisäksi kysyimme kaikkien haastattelujen lopuksi vangeilta, millaisena he näkevät oman tulevaisuutensa niin vankilassa kuin vapautumisen jälkeenkin. Muilta osin kaikki haastattelut noudattivat ennalta laadittua teemahaastattelurunkoa.

8.2 Aineiston analyysi

Aineiston analyysin tehtävänä laadullisessa tutkimuksessa on luoda aineistoon selkeyttä sekä siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysin avulla tulee pyrkiä tiivistämään aineisto kadottamatta silti sen sisältämää informaatiota. Tarkoituksena onkin päinvastoin informaatioarvon kasvattaminen luomalla hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä. (Eskola & Suoranta 1998, 138.)

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikenlaisissa laadullisissa tutkimuksissa. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä on tarkoituksena pelkistää saatu aineisto, eli karsia epäolennaiset asiat. Ennen kuin analyysi aloitetaan, määritetään aineiston analyysiyksikkö, joka voi olla yksittäinen sana tai lause. Aineiston pelkistämistä seuraa ryhmittely. Ryhmittelyssä tarkoituksena on käydä läpi koodatut alkuperäisilmaukset ja pyrkiä löytämään aineistosta samankaltaisuudet tai eroavaisuudet, jotka sittemmin muodostavat luokkia. Ryhmittelyn jälkeen aineistosta erotetaan olennainen ja epäolennainen tieto sekä muodostetaan olennaisista tiedoista teoreettisia käsitteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111 – 114.)

Analyysilla voidaan tarkoittaa tutkimusaineiston luokittelua, teemoittelua tai tyypittelyä. Luokittelu perustuu luokkien määrittelyyn, mitkä löytyvät aineistosta. Kun tietyt luokat ovat nousseet aineistosta esiin, voidaan laskea, kuinka monta kertaa mikäkin luokka esiintyy aineistossa. Teemoittelu on hyvin samankaltainen kuin luokittelu, mutta siinä tarkastellaan sitä, mitä eri teemoista on sanottu. Tyypittelyssä sen sijaan aineisto ryhmitellään tietyiksi tyypeiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95.)

Haastattelun jälkeen aineisto tulee litteroida, eli kirjoittaa puhtaaksi (Eskola & Vastamäki 2001, 36). Teemoittelussa tekstimassasta pyritään löytämään ja sen jälkeen erottelemaan tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet. Teemoittelua on suositeltavaa käyttää aineiston analysointitapana jonkin käytännöllisen ongelman ratkaisemiseksi. Tällöin aineistosta voidaan kätevästi poimia tutkimusongelman kannalta olennaista tietoa. Tarvittaessa teemoittelua voi jatkaa pidemmällekin. Aineistosta saadaan teemoittelun avulla esille kokonaisuus erilaisia vastauksia tai tuloksia esitettyihin kysymyksiin, jolloin tutkimustulokset palvelevat juuri käytännöllisiä intressejä. (Eskola & Suoranta 1998, 176 – 180.)

Aloitimme aineiston analyysin litteroimalla haastattelut aina kunkin vankilakäynnin jälkeen. Kaikki haastattelut tehtyämme aloitimme tutkimuskysymyksiin vastaamisen järjestelmällä aineiston uudestaan teemoittain tutkimusongelmia valaistaksemme. Teemat määntyivät teoreettisen osiomme perusteella. Aineisto järjestettiin teemoittain siten, että jokaisen teeman alla oli kaikkien haastateltavien vastaukset kyseiseen teemaan liittyen. Teemoittelussa on tärkeää teorian ja empirian vuorovaikutus, joka tulososiossa näkyy niiden lomiutumisenä toisiinsa.

Teemoittelulla muodostimme neljä kokonaisuutta, jotka mukailivat tutkimuskysymyksiämme. Ensimmäisen teeman alle kuvasimme aiempien opintojen ja työkokemusten merkitystä vangeille, toisessa kerroimme vankien uuden oppimisen mahdollisuuksista rangaistusaikana, kolmannessa kuvasimme vankilatyön ja -koulutuksen merkitystä yleisemmin ja viimeisessä eli neljännessä teemassa analysoimme aineiston avulla rangaistusajan toimintojen merkitystä ja yhteyttä hyvinvointiin. Tämän jälkeen teoriaa apuna käyttäen ja liittäen siihen haastateltujen vankien näkemyksiä analysoimme sekä tulkitsimme aineistoa vastaten asettamiimme tutkimuskysymyksiin.

8.3 Eettiset kysymykset

Tutkimustyö muodostuu aina monista isoista ja pienistä kysymyksistä. Luonnollisesti kaikkiin tutkimuksiin liittyy eettisiä kysymyksiä. Näihin kysymyksiin ei ole kaiken kattavaa aukotonta säännöstöä, minkä vuoksi tutkijan on tehtävä monet ratkaisut itse. Mikäli tutkija tunnistaa myös eettisten kysymysten problematiikan, niin tutkimuksesta todennäköisesti tulee myös eettisesti asiallinen. Erityisesti ihmistieteissä joudutaan eettisten kysymysten eteen tutkimuksen joka vaiheessa. Haastattelututkimuksessa, jossa tutkittaviin ollaan suorassa kontaktissa, eettiset kysymykset ovat erityisen monitahoisia. (Eskola & Suoranta 1998, 52; Hirsjärvi & Hurme 2009, 19.)

Kvale (1996, 111) kuvaa eettisiä kysymyksiä tutkimuksen eri vaiheissa seuraavasti. Tieteellisen tiedon etsimisen ohella tutkimuksen tarkoitusta tulisi tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten se parantaa tutkittavana olevaa inhimillistä tilannetta. Tutkimuksessa tulisi ottaa huomioon kohteena olevien henkilöiden suostumus tutkittaviksi, taata luottamukselli-

suus ja pohtia mahdollisia tutkimuksesta aiheutuvia seurauksia kohdehenkilöille. Haastattelutilanteessa henkilöille selvitetään antamiensa tietojen luottamuksellinen käsittely sekä otetaan huomioon, mitä haastattelutilanne voi aiheuttaa haastateltaville. Haastatteluaineiston purkuvaiheessa eli litteroinnissa on myös esillä luottamuksellisuus. Niin siinä, miten aineistoa säilytetään, kuin myös miten uskollisesti ja tarkasti aineisto litteroidaan noudattaen haastateltavien suullisia lausumia. Analyysissä eettiset kysymykset koskevat sitä, miten kriittisesti ja syvällisesti haastattelu voidaan analysoida ja pystyvätkö kohdehenkilöt sanomaan, miten heidän sanomisiaan on tulkittu. Tuloksia esiteltäessä tutkijan eettinen velvollisuus on esittää tietoa, joka on niin varmaa ja todennettua kuin on mahdollista. Raportoinnissa on myös otettava huomioon luottamuksellisuus sekä ne seuraukset, joita julkaistulla raportilla on niin haastateltaville kuin myös muille tahoille, joita haastattelu koskee.

Laadullisen tutkimuksen haastattelutilanteen eettisyyttä pohdittaessa, on perusteltua antaa haastattelun kysymykset tai teemat etukäteen haastateltavalle tutustuttavaksi, toisaalta on myös niin, että ihmiset eivät helposti lupaudu tutkimukseen, jos eivät tiedä mistä on kyse. Lisäksi on myös niin, että haastattelun tarkoituksena on kerätä mahdollisimman paljon tietoa tutkittavasta ilmiöstä, jonka vuoksi on hyvä, että haastateltava pystyy tutustumaan teemoihin jo etukäteen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 73.)

Ennen haastattelua kerroimme haastateltaville, että haastattelussa ei ole tarkoitus udella heidän tekemiään rikoksia, eikä niistä tarvitse puhua. Kerroimme myös, että heidän ei ole pakko vastata kaikkiin esittämiimme kysymyksiin, mikäli siltä tuntuu. Ennakkoon vangeille selvitettiin myös, että haastattelu koskee vankilan työ- ja koulutustoimintaa. Haastattelut vankilassa pyrittiin järjestämään siten, että vangeille ei koituisi haittaa haastatteluun osallistumisesta. Jo tiedustellessamme haastattelumahdollisuutta pyrimme sopimaan asiat siten, että vangit eivät menettäisi ansioitaan siltä ajalta, kun he osallistuvat haastatteluun. Saimmekin sovittua siten, että heille maksettiin palkkaa normaalisti haastattelun ajalta. Meiltä haastateltavat eivät saaneet mitään rahallista tai muuta korvausta.

Haastatteluista saatua tietoa käytettiin ainoastaan tämän tutkimuksen tarkoituksiin ja tietoja käsitelivät ainoastaan tutkijat haastateltujen anonymiteetin säilyttäen. Haastattelutilanteista tutkittavat saivat etukäteen tietoa haastattelun aiheesta ja haastattelussa käsiteltävistä teemoista. Haastateltavien ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta kunnioitettiin. Haastateltavilla oli oikeus lopettaa haastattelu halutessaan kesken, mutta yksikään haastateltavista ei

halunnut keskeyttää haastattelua. Haastattelutilanteiden ja aineiston käsittelyn aikaiset eettiset ongelmakohdat ennakoitiin ja ratkaistiin etukäteen. Tutkimusmateriaaleja säilytettiin tutkijoiden toimesta lukollisissa tiloissa. Tutkimuksen valmistuttua haastattelumateriaalit hävitettiin.

9 TUTKIMUSTULOKSET

9.1 Aiempien opintojen ja töiden merkitys rangaistusaikaisessa toiminnassa

Aineiston perusteella aiempien opiskelu- ja työkokemusten hyödyntäminen vankilassa näyttää olevan melko hankalaa. Suurin syy tähän on aiemman koulutuksen vähäisyys tai peruskoulun jälkeisten ammatillisten- tai akateemisten koulutusten puuttuminen kokonaan. Oikeusministeriön tekemästä selvityksestä käy ilmi, että 15 %:lla suomalaisista vangeista ei ole minkäänlaista työhistoriaa. Selvityksen mukaan työssä tai jonkinlaisessa koulutuksessa käy ennen vankilaan joutumistaan tai välittömästi vapauduttuaan 13 - 16 % vangeista. (Oikeusministeriö 2001, 32.) Rikosseuraamusviraston (Koski & Miettinen 2007, 41) selvityksen mukaan 29 % vangeista oli suorittanut ammatillisen tutkinnon ja 29 % oli aloittanut sellaisen, mutta tutkinto oli jäänyt kesken. Aineistomme tuki vahvasti edellä mainittujen Oikeusministeriön ja Rikosseuraamusviraston tilastollisilla menetelmillä tekemien tutkimusten tuloksia.

No eipä oikeestaan sillee niinku ku ei niissä aiemmin oikeen saanu ei kerenny mitään ees tekemään ku lähti heti vituiks kaikki, et vähän niinku tyhjältä pöydältä piti lähtee rakentamaan ja ehkä helpompi niinku sillee. (Vanki 4)

Ammattikoulutuksesta on muodostunut miltei välttämätön ehto työmarkkinoille pääsemiseksi. Ammattitaidoton, vailla ammatillista tutkintoa oleva joukko on alkanut jäädä koulutuksen luokittamana yhteiskunnan marginaaliin. Tilanne näyttää olevan erittäin huolestuttava varsinkin niiden nuorten kohdalla, jotka ovat jo varhaisessa vaiheessa syrjäytyneet koulutusmarkkinoilta. Alhainen koulutustaso johtaa työmarkkinoilla huonosti palkattuihin ja arvostettuihin tehtäviin. (Kyngäs 2000, 180; Rinne & Kivirauma 2003, 57 – 60.)

Koulutuksen ulkopuolelle jääminen aiheuttaa vakavan syrjäytymisen uhan. Koulutuksen puute tai vähäisyys vaikeuttaa työllistymistä tai tekee sen jopa mahdottomaksi. Työ puolestaan määrittää paikkaa ja arvostusta yhteiskunnassa. (Rautakilpi 2003, 242.) Vangit kokivat vankilan tarjoamat työmahdollisuudet hyvin erilaisiksi kuin heidän aiemmat työkokemuksensa siviilistä. Aiempaa työtä vastaaviin töihin vankilassa olisi kyennyt haastattlemistamme vangeista osallistumaan ainoastaan kaksi. Heistä toinen piti vankilan tarjoamia töitä liian yksinkertaisina hänen koulutustaustalleen ja oli tästä syystä päätenyt aloittamaan lukio-opinnot. Toisella aiemman työkokemuksen yhdistäminen oli estynyt aiempien kokemusten mukaista työtä ja jatkokoulutusta tarjoavan vankilan vankipaikkojen oltua täynnä.

No esimerkiksi jos työpuolelta kattoo ni siellä ku mä oon levyseppähitsaaja, siellä ei niinku periaatteessa oo sille ammatille niinku tarpeeks vaativaa hommaa et se on niinku periaatteessa korjaushitsausta...esimerkiks sänkyjen pohjien rauvat irronnu ni tosiaan muutaman täpin joutu sinne hitsaamaan et se ei oo semmosta työelämässä...et siinä ei oikeestaa pääse minnekään. (Vanki 5)

No vankilassahan ei niiku en minä tiä ei sillä minun mielestä oo mitään merkitystä ootko sä insinööri vai työtön, tota täällä vankilaympäristössä...mutta kyllähän se jos sie oot levyseppähitsari ammatiltas ni pääset tonne hitsaamaan jos oot puuseppä ni pääset tonne puuseppiin, mutta pääset sä sinne vaikka sie et ois käynykkään... (Vanki 6)

Siel oli täyttä...sinnehän mä ensimmäisenä yritin. (Vanki 9)

Vangit, joilla oli aiempia lyhyitäkin ja kesken jääneitä ammatillisia- tai lukio-opintoja, olivat tyytyväisiä niiden hyväksi lukemisen mahdollisuuksiin vankilassa. Toisaalta, mikäli aiemmista opinnoista oli jo useita vuosia, niin opitut asiat koettiin unohtuneen ja uuden oppiminen koettiin tärkeäksi.

Mä sanoinkin suoraan opettajille että vaikka siellä nyt ois jotakin moottoritekniikkaa viis opintoviikkoo nii pistetään suoraan vaa että ei ois ollukaan etä alottaa ihan alusta. (Vanki 2)

Aineiston perusteella aiempia töitä pystyttiin hyödyntämään vankila-aikaisessa toiminnassa heikosti, mutta esimerkiksi siviilitöissä kehittyneillä kädentaidoilla koettiin olevan jonkin verran merkitystä vankilan töissä. Vangit kokivat siviilitöiden tuoneen vankila-aikaiseen työskentelyyn jonkinlaista pohjaa lähinnä työssäkäynnin kannalta tärkeiden asenteen ja aikataulujen noudattamisen suhteen. Siviilin työkokemusta oli pystytty hyödyntämään esimerkiksi, kun aiempi työkokemus ajoneuvoalalta korvasi uuden ajokortin teo-

riaopintoja. Lisäksi aiempi työkokemus ja suoritettut opinnot voivat vaikuttaa vankien mukaan vankilassa maksettavaan toimintarahaan korottavasti.

Jaa-a, kyllähän niistä joku pieni hyöty on ku sä oot niinku joskus kuitenkin ollu ja tehny jotai pientä töitä mut ei niist kauheesti oo ollu enää hyötyä, et enemmän on niinku semmosta uuden oppimista. (Vanki 1)

Kyllähän ne kattoo nää palkkaluokat ainaki täällä tietynalan että jos auto-puolellekin jos sul on autopuolen perustutkinto ja oot ollu vaikka kaks vuotta korjaamalla töissä ni sithän pääsee suurimpaan palkkaluokkaan töihin. (Vanki 2)

No töistä on tietyst tullu jonkinnäköstä selkärankaa... (Vanki 7)

Merkityksellisintä opinto- tai työkokemusta vankien oli hankala nimetä. Peruskoulun päätötodistus koettiin tärkeäksi jatko-opintoihin hakemisen kannalta. Useimpien kohdalla tärkeimmäksi kokemukseksi vankila-aikaisten toimintojen kannalta nousivat kuitenkin korkeimmalla heidän käymällään koulutusasteella saadut kokemukset tai pitkäkestoisimmat työkokemukset. Keskenjääneitä ammatillisia tai lukio-opintoja harmittelivat haastatelluista vangeista kaikki, joilla sellaisia oli. Vankien oli hankala muistella aiempia kokemuksia ja pohtia niiden merkitystä tämänhetkiselle toiminnalle, sillä useimpien kohdalla vankila-ajan toiminta poikkesi merkittävästi siviilissä suoritetuista opinnoista tai töistä. Joitakin esimerkkejä yksittäisistä aiemmin opittujen asioiden täydentymisestä vankilassa nousi esiin, mutta suurin osa haastatelluista kertoi täydentymisen estyneen erinäisistä syistä.

No se esimerkiks ku eri alaa on mitä opiskeli sillon et puuala ja tekniikkakoulutusohjelma se missä kävin siellä ammattikoulussa niin...esimerkiks siellä Hammaslahessa ni ei niinku välttämättä semmosta mahdollisuutta ees ollu et ois voinu käyvä (Vanki 8)

No ei oo oikeen vankilassa sen alan hommia ainakaa...autopuolen hommia pahemmin. (Vanki 9)

Ainoot työkokemukset oli lasten parissa justiinsa nuo kerhoissa ja niistä ei oo kauheesti hyötyä tuolla vankilassa sitte. (Vanki 4)

No kyllähän mä anoin tota tonne artesaanikouluun ja olisin avotalosta käsin käyny sitä koulua, mut se niiku estettiin sitten. Laitoin paperit menemään, sitten mä oottelin kaks kuukautta eikä kuulunu mitään...menin kysymään vankeinhoitoesimieheltä missä avotalopäätös viipyy, ni se sano, että ootko sä edes ihan varma, että oot lähettäny koko paperia et se on hävinny. (Vanki 6)

Osa vangeista koki aiempien opintojen ja työkokemuksen merkityksen täysin olemattomaksi. Toisaalta osa vangeista oli sitä mieltä, että aiempia opinto- ja työkokemuksia pystyi yllättävänkin hyvin hyödyntämään vankila-aikaisissa toiminnoissa eli aiemmin opittuja

asioita palaa mieleen uutta opeteltaessa. Aineiston perusteella korostuu jokaisen vangin yksilöllinen tausta ja tämänhetkisten kokemusten subjektiivisuus.

No työllä ei oo ollu minkäänlaista merkitystä...ja ei oo kyllä aiemmilla opinnoillakaan ollu minkäänlaista merkitystä. (Vanki 6)

Kyllä, yllättävänkin paljon itse asiassa että se on se kumma ettei ne niinku unohdu tollaset triviaalitkaan asiat pääkopasta ne jostai sieltä kumpuaa kuitenkin ku niitä rupee uudestaan kertailee et kyllä niitä on pystynyt palauttaa mieleen...veikeitä joitakin sellasia kokemuksia et saatto jostai asioista huomata et tätä mä en oo lukuun koskaa tai tätä mä oon joskus kuullu mut ei oo haudakaan mikä tää niinku on...kaukaisia miellehtymiä. (Vanki 3)

Kouluttautumattomuus ja siihen liittyvä työttömyys yhdistyvät yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen sekä Suomessa että muissa koulutusyhteiskunnissa. Useiden tutkimusten mukaan työttömyydellä on yhteyttä rikollisuuteen. Esimerkiksi mitä voimakkaammin ihminen sitoutuu työhön ja perheeseen sitä vähemmän hän tekee rikoksia. Nuorten työttömyyttä ja rikollista käyttäytymistä selvittävässä kanadalaisessa tutkimuksessa työttömyys kuvataan pitkäaikaisen kodittomuuden, yhteiskunnan tuen ja toimeentulon puutteellisuuden kautta rikollista käyttäytymistä selittävänä tekijänä. (Baron 2008, 415 – 418; Rinne & Kivirauma 2003, 53 – 54; Sampson & Laub 2005, 15.) Aineiston perusteella voimme todeta, että vankien vähäinen koulutustaso ja työkokemus ennen vankilaan joutumista ovat olleet merkittäviä syitä ajaututtaessa rikolliselle polulle ja sen myötä vankilaan.

Peruskoulunhan mä oon tietenki käynyt, mutta sitte on ollu näitä ammattikouluryhtymisiä, kaksin käsin sormin ei voida niitä laskea, mut sit on kaikki aina keskeytynyt. (Vanki 2)

Ne mun kouluryhtymiset oli semmosta et mä tarvitsin asumistuet, opintotuet ja opintolainat ja mä sain siitä vielä petossyytteen kaupanpäälle en mä siellä koulussa käynyt ees silleen niinku ettei ollu minkäänlaista motivaatio. (Vanki 4)

Ennen vankilaan päättymistä saatujen opinto- ja työkokemusten merkitys vankila-aikaisissa toiminnoissa koettiin pieneksi. Toisaalta aiemman kokemuksen hyödyntäminen on riippuvainen vangin omista intresseistä vankila-aikana sekä siitä, onko vankilalla mahdollisuus tarjota vangille aiempia kokemuksia vastaavaa toimintaa tai jatkokoulutus mahdollisuuksia. Merkityksellistä on myös se, millainen rikostausta vangilla on, sillä vangin saama tuomio voi ainakin tietyn aikaa jättää hänet avovankilan huomattavasti suljettua vankilaa laajempien työ- ja koulutusmahdollisuuksien ulkopuolelle.

9.2 Uuden oppiminen rangaistusaikana

Bhatti (2010, 31 – 32) kirjoittaa vankiloissa oppimisesta ja siihen liittyvistä syistä. Vankien kokemukset liittyvät aiempiin oppimiskokemuksiin sekä siihen, mitä he tekevät vankilasaoloaikanaan. Joissakin tapauksissa vangit turvautuvat ammatilliseen koulutukseen, koska se antaa mahdollisuuksia kehittää taitoja, mitkä voivat johtaa tulevaisuudessa työllistymiseen vapautumisen jälkeen. Toisaalta koulutukseen voidaan osallistua myös sen vuoksi, että vangeilla on tarve pysyä aktiivisena, koska tylsyys luo apatiaa, mikä on rajoite oppimisen motivaatiolle. Koulutuksella pyritään estämään vankeja rikosten uusimisessa, tarjoamalla teitä tulevaisuuden menestykseen. Ammatillisen ja akateemisen koulutuksen tarkoituksena on auttaa vankeja henkilökohtaisessa kasvussa ja kehityksessä sekä siten luoda vangeille positiivisemmat tulevaisuudennäkymät.

Haastatteluissa vangit vertasivat aiempia siviilielämän opintokokemuksia uuden oppimisen kokemuksiin vankilassa. Uuden oppimiselle vangit eivät nähneet suuria esteitä, mutta he pohtivat siviilielämän opinto- ja työkokemusten kariutuneen erinäisistä syistä, kun nyt rajoituksia täynnä oleva vankilaympäristö luo oppimiselle strukturoidun oppimisympäristön. Vankilassa vangilla on runsaasti aikaa. Tämä tyhjiö halutaan täyttää toiminnalla, jotta esimerkiksi menneisyyden ongelmien pohdinta ei saa liikaa valtaa ja tätä tyhjiötä täytettäessä koulutus sekä työtoiminta ovat erinomaisia vaihtoehtoja.

Rikosseuraamusviraston selvityksen mukaan vankien koulutuksellisia valmiuksia voidaan pitää muuta väestöä heikompina. Peruskoulutuksen puutteellisuuden ja ammatilliseen erityisopetukseen osallistumisen katsotaan viittaavan myös elämänhallinnan pulmiin ja oppimisenvaikeuksiin. (Koski & Miettinen 2007, 41, 44.) Haastateltavat kokivat uuden oppimisen vankilassa mahdolliseksi, mutta suurimman merkityksen he näkivät olevan heidän omalla motivaatiollaan erilaisiin toimintoihin hakeuduttaessa sekä niissä toimittaessa. Kaikki vangit olivat sitä mieltä, että uuden oppiminen vankilassa on samalla tavalla tai jopa paremmin mahdollista kuin siviilissä, mutta toisaalta esteeksi voivat muodostua samat ongelmat kuin aiempien opinto- ja työkokemusten hyödyntämisen kohdalla. Esteenä ovat vankien mielestä vankilan rajalliset opiskelu- ja työmahdollisuudet.

Kyllä kait sitä voi ihan niinku tuolla siviilissäkin että sehä on tosiaan omasta motivaatiosta kiinni. Jotkuthan on nyt semmosia että lusitaan vaan tuomio ja löhöttään sellisä eikä tehä mittään että pääsee mahollisimman nopeesti pois

ja jotkut taas halua hirveesti oppia ammatteja ja käyvä vaikka lukiota ja täydentää jotakin kursseja. (Vanki 2)

Edellä mainitut jopa paremmat mahdollisuudet sitoutua vankilassa, kuin siviilissä opintoihin tai töihin, selittyvät siviilielämän moninaisilla haasteilla. Monelle vangille päivittäisen rytmin ylläpitäminen, työhön tai koulutukseen osallistuminen, päihteiden käyttö sekä yleinen elämänhallinta ovat voineet siviilissä tuottaa hankaluuksia. Kauppila (1999, 59) kuvaa vankilan suljetuksi ja totaaliseksi laitokseksi, jossa toimintaa säätelevät monenlaiset säännökset, velvollisuudet ja pakot. Toimintoja rytmittää päiväjärjestys ja ne tapahtuvat yleensä samassa paikassa saman auktoriteetin alaisuudessa. Yksilön on sopeuduttava järjestelmän sääntöihin. Näillä Kauppilan (emt., 59) mainitsemilla rutiineilla luodaan säännöllisyyttä vangin elämään sekä sitä kautta autetaan vankeja sitoutumaan opintoihin ja töihin.

No siis varmaan paremminkii ku ehkä tuolla siviilinpuolella, ainakin minusta tuntuu, on kuiteki se oma rauha ei tarvii huolehtia juoksevista asioista saa niinku rauhassa alkaa pikkuhiljaa oppimaan. (Vanki 4)

Kouluttautumisaikeiden pidentyminen katsotaan nykyisin yleisesti ongelmaksi, johon etsitään ratkaisuja valtakunnan tason muutoksilla koulutusjärjestelmiin (ks. esim. Hallituksen toimenpidekertomus 2009; Järvinen & Vanttaja 2005; Nurmi 2006, 13). Vankilaan tätä koulutusaikojen pidentymistä ei voida suoraan verrata, sillä koulutuksen pituus on riippuvainen hyvin monista niin vankilaorganisaatioon kuin esimerkiksi vangin tuomion pituuteen liittyvistä tekijöistä. Opintojen tai töiden onnistumisen kannalta tuomion pituus koettiin niin haasteeksi kuin tukevuksikin tekijäksi. Tuomion alkuvaiheessa vanki sijoitetaan usein suljettuun laitokseen ja mahdollinen myöhempi avolaitossiirto voi vaikuttaa opinto- ja työmahdollisuuksiin tarjoten monipuolisempia vaihtoehtoja. Tuomio voi toisaalta loppua kesken siinä mielessä, että jokin työ katkeaa tai opintokokonaisuus jää suorittamatta loppuun.

Se on jotenkin järkevämpi niinku tänki tuomion kannalta et täällä kestää pitempään tuo lukio ku normaalisti siviilissä. Siinä menee se ainakin neljä vuotta vissiiki niin on mahollisuus päästä siitä sitte jatko-opintoihin niinku avotalon puolelle...ite oon ajatellu sillee et tohon lukioon nyt keskittyy ja sitte miettii mitenkä on menny ja miten siitä sitten eteenpäin. (Vanki 5)

No todennäkösesti en jatka siviilissä lukioo, mut eihän sitä koskaan tiä. (Vanki 6)

PTT:n tutkimuksessa nuorten työttömien työkyky todettiin erinomaiseksi tai hyväksi 73 % vastaajista, mutta silti noin viidennes nuorista on syrjäytymisvaarassa työmarkkinoilta. Nuorten työhalukkuus on varsinkin alle 25-vuotiaita tarkasteltaessa korkea, mutta 25-34-

vuotiaiden kohdalla työhalukkuus on jo laskenut sekä työhaluttomia on hieman nuorempia enemmän. Työttömyysputki olisi katkaistava alle kahteen vuoteen, jottei työttömän työkyky dramaattisesti heikentyisi. (Laiho ym. 2010, 8, 10, 12, 22 – 23.) Oikeusministeriön (2001, 32) selvityksen mukaan rikosuran ja vankilassa vietetyn ajan pidentyessä työkykyisyys heikkenee. Ensikertalaisista työkykyisiä ovat lähes kaikki, mutta moninkertaisia uusia joita tarkasteltaessa ongelmia työkyvyssä on jo 40 %:lla.

Aineiston perusteella uuden oppiminen vankilassa on selvästi motivoivampaa koulutuksessa kuin töiden parissa, sillä haastatellut vangit kokivat vankilan tarjoamat työt liukuhihnmaisiksi ja vähän uusia haasteita tarjoaviksi. Oppimiseen vaikuttaviksi tekijöiksi vangit kokivat oman motivaation ja jaksamisen. Kiinnostus uuden oppimiseen näkyy esimerkiksi siten, että ottaa itse selvää vankilan tarjoamista koulutus- ja työmahdollisuuksista ja tarttuu niihin. Uuden oppimisen haasteiksi vangit mainitsivat muun muassa opintoihin kannustamisen vähäisyyden. Kuten aiemmin kuvasimme, laitosympäristö rajoituksineen mainittiin positiivisessa mielessä, mutta toisaalta vangit mainitsivat laitospelämän sitovan paljon energiaa, mikä vähentää opinnoissa ja työssä jaksamista.

No tota lukiossahan voi oppia uutta, jos vaan jaksaa käydä. (Vanki 6)

Jos vaan haluan ja on jaksamista ni sillo voi oppii. (Vanki 7)

Se on aika paljon itestä kiinni miten paljon lähtee noille erilaisille kursseille esimerkiks...kyllähän siinä voipi oppii kaikkennäköstä mut se vaa pittää aktiivisesti seurata esimerkiks niitä alkavia kursseja (Vanki 8)

Uusina opittuina asioina vangit mainitsivat seikkoja kolmesta eri kategoriasta. Uuden oppiminen käsitettiin opintokokonaisuuksina tai yksittäisten esimerkiksi kielikurssien tarjoamina oppimiskokemuksina, opiskelu- ja työtaitoina sekä elämänhallintaa kehittäneinä asioina. Opintokokonaisuuksina nimettiin lukio- ja ammatilliset opinnot sekä oppisopimuskoulutukset ja niissä opittuina konkreettisina asioina esimerkiksi parantuneet kieli- ja atk-taidot. Opiskelu- ja työtaitoista mainittiin muun muassa parantunut luku- ja kirjoitustaito, luetunymmärryksen ja muistin kehittyminen sekä lvi- ja sähkötöiden taidot. Elämänhallinnan osalta opiskelujen ja töiden parissa sosiaalisten taitojen, päivärytmien noudattamisen ja omista asioista huolehtimisen koettiin parantuneen.

Englantia oon aika paljon oppinu ja sit ehkä vähän paremmin oppinu ihmisiä ymmärtämään ja just sosiaalista kanssakäymistä arvostan sitä ehkä vähän enemmän nyt tällä hetkellä ku siviilissä. (Vanki 4)

Se on ollu semmosta opiskeluun liittyvää että miten luetaan paremmin ja miten jää paremmin asiat päähän tuolla lukion puolella ja sitten atk-kurssit auto vähän tietokonehommissa. (Vanki 5)

Pitää vähän niinku ite hoitaa asioita et onha se silleen ku mullakin ollu vähän nuorempana semmosta huihai meininkiä en oo jaksanu tehdä oikeen mitään. (Vanki 2)

Yleisesti vangit olivat tyytyväisiä siihen, millaisia opintoja on ollut tarjolla, mutta esimerkiksi avoimen yliopiston kurssien suorittaminen vangin päivärahoilla todettiin liian kalliiksi. Kuten aiempien opintojen yhdistämisessä niin uudenkin oppimiselle esteeksi saattoi muodostua toivottuja opintoja tarjoavan vankilan vapaiden vankipaikkojen puuttuminen. Työn osalta katsottiin haasteiden riittämättömyys tai työtehtävien yksipuolisuus niihin osallistumisen esteeksi. Yksi vanki pohti mielekkyydeltään ja ansiotasoltaan paremmaksi vaihtoehdoksi siviiliyrittäjien tarjoaminen töiden tekemistä vankilassa tai vankilasta käsin. Maininnan uuden oppimisen esteenä sai myös vankilan mentaliteetti siitä, että kun yksi ihminen on joskus vuosia sitten rikkonut sääntöjä, niin se on sulkenut mahdollisuuden vastaavaan toimintaan jatkossa toisilta vangeilta. Tästä esimerkkinä mainittiin mahdollisuus kunnostaa ja korjata autoja vapaa-aikana.

Uuden oppimisen kannalta merkityksellisimmäksi henkilöksi koettiin vankilan opinto-ohjaaja. Merkityksellisinä henkilöinä mainittiin varsinkin ammatillisten opintojen puolella myös työnjohtajat, jotka käytännössä opettavat vankeja. Lukio-opintoja suorittavista vangeista osa nimesi esimerkiksi äidinkielen opettajan merkitykselliseksi, koska tämä oli antanut riittävästi tilaa vangin omalle oppimisprosessille, mutta tarjonnut myös selkeitä keinoja uuden oppimisen tueksi. Toisaalta lukio-opinnoissa suhde opettajiin voi jäädä pintapuoliseksi, vaikka sisällöllistä oppimista olisikin tapahtunut paljon ja tästä johtuen voidaan tulkitella heidän nimeämisensä merkityksellisinä henkilöinä jääneen vähäisiksi.

Opo on sillee kannustanu ainaki tässä yleisesti menemään tätä lukioo ku on alkanu hirveen hyvin ja että on jo sanonu ku jatkaa samalla tavalla ni on varmaan ylioppilaskirjottaja että on silläkin tietysti merkitystä että kannustaa ja on mukana siinä jutussa. (Vanki 5)

Tämä mestari on kyllä hyvä mies opettamaan. On tehny monta kymmentä vuotta nuita hommia. Jaksaa yrittää vaikka ottaa lähtökohdat huomioon että ku vankilasta tulee porukka oppimaan tuohon ni kyllä se varmasti aika iso kynnys on sillee lähtee opettamaan. (Vanki 4)

Vaikutusta voi olla merkityksellistä henkilöä nimettäessä esimerkiksi sillä, millaisista asioista henkilö kokonaisuudessaan päättää vankia koskien. Rikosseuraamusesimies tai vankilan johtaja voi olla ensimmäinen opintoihin tai töihin ohjaava taho, mutta hänen työnkuvaansa kuuluu myös ns. ikävämpien päätösten kuten vankilan sisäisistä rangaistuksista tai avolaitossiirroista päättäminen, mikä voi vaikuttaa negatiivisävytteisesti vangin mielikuvaan ko. henkilöistä. Opinto-ohjaaja tai työnjohtaja ei vaikuta johtohenkilöstön tavoin vaikeisiin päätöksiin yhtä merkittävästi, jolloin suhde vankiin muodostuu positiivisten asioiden ympärille.

Opo on hommannu pääsykoekirjat, ainakin lainaan. Ei mul ois ollu niitä itelles varaa ostaa. (Vanki 7)

Uusia opittuja asioita vangit kokivat pystyvänsä hyödyntämään tulevaisuudessa melko hyvin. Esimerkiksi lukio-opintojen merkitys jatko-opintoihin hakeuduttaessa koettiin suureksi sekä lukion yleissivistävät opinnot katsottiin merkityksellisiksi tulevaisuudessa.

Mitä oon tähän mennessä oppinu ni niitähän ei pysty suoraan hyödyntämään mihinkään mutta pystyn soveltaan tietysti. Pystyn käyttään sitä et ajattelen ihan eri tavalla ku mitä olis ajatellu ilman kouluja ja et on jonkunäkönen yleissivistyksen taso ni se helpottaa sitte ylipäättään mihinkään pääsyyn ja se et osaa hakee oikeisiin paikkoihin. Mul on sillee realistiset käsitykset. (Vanki 7)

Myös työpaikkaa etsittäessä vapautumisen jälkeen uusien opittujen asioiden merkitys mainittiin tärkeäksi. Työssä pärjäämisen kannalta positiivisena mainittiin muun muassa kielitaidon parantuminen ja sosiaalisten taitojen kehittyminen. Osa vangeista uskoi työllistyvänsä suoraan vankilassa saamaansa kokemusta vastaaviin töihin, jolloin niiden merkitys on luonnollisesti suuri.

1970-luvulla asetetussa normaalisuusperiaatteessa tavoitteeksi määritellään vankiloiden olojen järjestäminen mahdollisuuksien mukaan yhteiskunnan oloja vastaaviksi sisältäen vankeusrangaistukseen tuomitun oikeuden koulutukseen muiden kansalaisten tavoin (ks. Hartoneva 2002). Periaatteessa tämä toteutuu vankiloissa ja mahdollistaa näin ollen uuden oppimisen. Toisaalta kuten haastatteluissakin kävi ilmi tähän ”mahdollisuuksien mukaan”-määrittelyyn voidaan vedota myös opintoja ja töitä rajoittavassa mielessä. Analyysiä uuden oppimisen haasteista ja esteistä tehtäessä täytyy vankilaorganisaation luomien rajoitteiden lisäksi ottaa huomioon vangin taustojen sekä esimerkiksi rangaistuksen pituuden merkitys mahdollisuuksia tarjottaessa.

9.3 Rangaistusajan koulutuksen ja -työn merkitys nyt sekä tulevaisuudessa

Rikosseuraamusviraston vuoden 2007 (Koski & Miettinen 2007, 41) selvityksessä arvioitiin oppivelvollisuuskoulun suorittaneiden vankien osuudeksi 96 %. Oikeusministeriön (2001, 33) vuonna 2000 tekemässä selvityksessä ammatillinen koulutus puuttui 48 %:lta vangeista kokonaan. Lisäksi noin 20 %:lla ammatillisena koulutuksena oli kurssi. Ammatitaidoton, vailla ammatillista tutkintoa oleva joukko on alkanut jäädä koulutuksen luokiteltavana yhteiskunnan marginaaliin. Tilanne näyttää olevan erittäin huolestuttava varsinkin niiden nuorten kohdalla, jotka ovat jo varhaisessa vaiheessa syrjäytyneet koulutusmarkkinoilta. (Rinne & Kivirauma 2003, 57 – 60.) Koulutuksen ulkopuolelle jääminen aiheuttaa vakavan syrjäytymisen uhan. Koulutuksen puute tai vähäisyys vaikeuttaa työllistymistä tai tekee sen jopa mahdottomaksi. Työ puolestaan määrittää paikkaa ja arvostusta yhteiskunnassa. (Rautakilpi 2003, 242.)

Kouluttautumisen mahdollisuuden tarjoaminen vankilassa miellettiin tärkeäksi, sillä haastattelemistamme vangeista useimpien koulunkäynti oli keskeytynyt siviilissä hyvin varhaisessa vaiheessa. Siitä huolimatta aiemmilla ja uusilla vankilassa saaduilla opinto- ja työkokemuksilla, niin positiivisilla kuin negatiivisillakin, oli selvästi vaikutusta vankien näemyksiin koulutuksen- ja työn merkityksestä heille tällä hetkellä sekä tulevaisuutta pohdittaessa. Rangaistusajan toiminnoilla koettiin olevan merkitystä elämästä kiinni saamisen ja eteenpäin pääsemisen kannalta. Sosiaalisen kanssakäymisen näkökulmasta toimintoihin osallistumisen merkitystä korostettiin, sillä ilman koulutus- tai työtoimintaa vanki voisi joutua virumaan sellissään lähes 23 tuntia päivässä.

Alotetaan siit et nyt tuomion ja elämän kannalta hyvä, et sul on niinku, meet elämässä eteenpäin ja saat jotai hyötyä, jaksaa enemmän, pää voi niinku paremmin ku et vaa odottele tääl tyhjänpanttina, et ohan siitä iso hyöty nytenkin ja tulevaisuuden kannalta viel isompi et saat oikeesti ammatin ittelles, et on sil merkitystä paljonkin. (Vanki 1)

No siis olennaisen tärkeä...ensinnäkin ajankäytöllisesti ja sisällöllisesti se rakennuskoulutus vaikka niitä töitä en tuukkaa tekemää ikinä ni oli ihan elintärkeä sillee et pääs takasin kiinni. Lukiokoulutus tietenkin hyvinkin tärkeä, että jatko-opinnot on sen takana. Sitä en voi niinku liikaa korostaa miltää näkökannalta et kuinka tärkeä se on ollu. (Vanki 3)

Aineiston perusteella voidaan todeta, että vangit ovat ymmärtäneet koulutuksen ja työn merkityksen elämälleen tulevaisuudessa. Osa vangeista ei ollut onnistunut hyödyntämään

aiempia kokemuksia lainkaan vankila-aikana, toiset jonkin verran. Lähes kaikki näkivät uusilla opituilla asioilla olevan merkitystä tulevaisuuden kannalta. Voidaan tulkita, että menneillä niin positiivisilla kuin negatiivisillakin kokemuksilla on merkityksensä. Ne voivat rajoittaa, mutta eivät sulje pois uuden oppimisen mahdollisuutta vankilassa.

Kääriäisen (1994, 128 – 132) mukaan vangit eivät ole sitoutuneita tavanomaiseen työmoraaliin ja vankilan työtoiminta on vain keino tuoda työelämän rakenteita päiväjärjestykseen. Päiväjärjestyksellä viedään vangilta oikeus määrätä omasta ajankäytöstä ja tuodaan sijalle aikajäsennys, joka vastaa pitkälti normaalia palkkatyöläisen päivää. Vanki menee työpaikalle, koska hänet on pakotettu siihen, kun palkkatyöläisellä on vapaus valita työpaikkansa ja muutenkin erilaiset motiivit työntekoon. Vangit kritisoivat vankilan työtoimintaa ja kertovat työmoraalin olevan alhainen juuri siksi, että heillä ei välttämättä ole mahdollisuutta tehdä sellaista työtä, minkä he kokisivat itselleen hyödylliseksi ja kiinnostavaksi.

Vankilassa tehtävän työn merkitys tällä hetkellä miellettiin lähes pelkästään ajan kuluttamiseksi. Työ on luonteeltaan liukuhihnamaista, vähän haasteita tarjoavaa eikä siinä pääse riittävästi toteuttamaan itseään, minkä vuoksi sen merkitys vankila-aikana ja myös tulevaisuudessa vapautumisen jälkeen miellettiin vähäiseksi. Tarjotun työn virikkeettömyys ja yksipuolisuus saa monet vangit työn sijaan pohtimaan uusia tai täydentäviä opintoja.

No ei se tietysti kaikissa vankiloissa käy mutta enemmän semmosta käytännön työtä esimerkiksi et ois vähän eri skaalalla kun oon käynyt siviilissä jo tuon koulutuksen ni ei anna mitään uutta että täällähän on nytte vaa se puupuoli ja tuo hitsauspuoli että sielläkään ei oo vaihtoehtoo periaatteessa eikä siellä opi mitään...lukio on antanu päämäärän eri tavalla ku työt silleen et on tulevaisuuvessakin joku mitä tavotella. (Vanki 5)

Oppisopimuksella kouluttautuvat ja vankilan ulkopuolella työssä tai työharjoittelussa käyvät vangit olivat sen sijaan hyvinkin tyytyväisiä tilanteeseensa. Työn merkitys tähän hetkeen nähtiin positiivisena muun muassa motivaation kannalta, koska sillä saattoi olla tulevaisuuden työllistymiseen suora vaikutus sekä sen koettiin olevan vankilan sisällä tapahtuvaa työtä monipuolisempaa ja mielekkäämpää. Vankilan ulkopuolelle töihin hakeuduttaessa etsitään suoraan itselle merkityksellisiä ja soveltuvia töitä. Tämän vuoksi merkitys vapautumisen jälkeiseen aikaan voi olla esimerkiksi suora työllistyminen, mitä on pelkästään vankilan työtoiminnalla hankala saavuttaa. Vapautumisen jälkeisen nopean rikoksen uusi-

misen on todettu olevan yhteydessä työhistoriaan tai sen puuttumiseen (Oikeusministeriö 2001, 32).

No totta kai on merkitystä, jos sä lähet tyhjänpanttina tonne siviiliin, eikä sul-la oo mitään koulutusta eikä työkokemusta, ni se on helvetin vaikeeta, kylhä toi auttaa tosi paljon. (Vanki 1)

Vankilan työt ei oo ikinä kiinnostanu pahemmin, et on semmosta pakkopul-laa. Enemmän on apua olla tuolla ulkopuolella töissä ku mitä täällä. Tämä on nyt ihan, mielellään herää aamulla ja lähtee töihin. Syksyyn asti ainaki jatkan tuossa missä nyt oon ja vappautumisen jälkeenki ja sitte yrittää samal-la kouluun hakee ku työharjottelun voi jättää kesken jos pääsee kouluun. (Vanki 9)

Koulutuksen vähäisyys ja haluttomuus hakeutua koulutukseen tuottavat vaikeuksia työtä haettaessa sekä joustavuutta ja oppimista vaativan työpaikan säilyttämisessä. Koulutuksel-liseen marginaaliin joutuminen on yksi syrjäytymisen uhan muodostava tekijä, vaikka marginaalissa oleminen ei suoraan syrjäytymistä aiheutakaan. (Nyyssölä & Pajala 1999, 146; Rautakilpi 2003, 241 – 242.) Vankilassa tapahtuvan koulutuksen kohdalla merkitys tähän hetkeen miellettiin osittain samanlaiseksi kuin työn kohdalla eli suuri merkitys oli ajan kulumaan saamisella. Koulutus koettiin myös henkistä puolta edesauttavaksi tekijäksi. Koulutuksen suuren merkityksen tulevaisuudelle tiedosti lähes kaikki kouluttautuvat van-git. Riittävän koulutuksen puuttuminen oli ollut jo aiemmin siviilissä esteenä tai sen uskot-tiin olevan esteenä tulevaisuuden työllistymisen kannalta, minkä vuoksi rangaistusaikainen mahdollisuus kouluttautumiseen haluttiin käyttää. Aiemmat opinnot olivat keskeytyneet lähes kaikilla haastattelemillamme vangeilla varhaisessa vaiheessa, minkä seurauksena täydentävä- tai jatkokouluttautuminen olikin tarpeellista. Nykyisin hyväkään peruskoulun päättötodistus ei välttämättä takaa opiskelupaikan saamista, sillä rikostausta voi käytännös-sä osoittautua opiskelun esteeksi (Kyngäs 2000, 173). Vankilassa tapahtuvan koulutuksen esteeksi rikostausta ei muodostu. Suoritetuista opinnoista todistukset myöntävät vankiloi-den kanssa yhteistyössä toimivat oppilaitokset ja niistä ei ilmene, että opinnot on suoritettu vankilassa.

Osa haastattelemistamme vangeista oli odottanut tuomion täytäntöön panoa siviilissä, jol-loin ajatuksia oli jo suunnattu rangaistusaikaan ja sen hyödyntämiseen. Osa vangeista ker-toi pohtineensa vankilan koulutusmahdollisuuksia jo etukäteen ja näin ollen motivaatio opintoihin oli ollut alusta alkaen korkealla. Muutamat vangit olivat aloittaneet tuomionsa makaamalla sellissään, mutta hyvin pian tilanteeseen oli haluttu muutosta ja siitä syystä

motivaatio opiskeluun oli kasvanut. Maininnan motivaation kehittymisestä sai myös tilanne, jossa se oli kasvanut sitä mukaa, kun opinnot olivat edenneet ja vaikeutuneet. Vangista itsestään riippumattomat tekijät kuten lukio-opintojen jälkeisten kiinnostavien opintomahdollisuuksien vähyys olivat opiskelua vaikeuttaneet. Motivaation muutokseen nähtiin lisäksi vaikuttaneen mielekkään työn tai koulutuksen löytyminen, vaikka sellainen mahdollisuus olikin avautunut vasta tuomion loppuvaiheessa.

Sitä loppupeleissä älyää ku on tuolla neljän seinän sisällä sellissä yksinää ja huomaa että kaikki on menny pään helvettiä ja sit ku älyää et se on kaikki vielä itestä kiinni. Se varmaa on se suurin että ite pystyy vaikuttamaan omaan elämäänsä ja omiin valintoihinsa. (Vanki 4)

Motivaation kohoamisen kannalta merkityksellisinä henkilöinä mainittiin päihdekuntoutuksessa keskusteluapua tarjonnut henkilökunta, ammattitaitoiset työnohjaajat, sosiaalityöntekijät, opinto-ohjaajat, psykologi ja opiskelu- tai työtoverit. Mainintoja positiivisina tukijoina saivat myös vankilan apulaisjohtaja ja toiminnoista vastaava rikosseuraamus esimies. Kokemukset suljettujen vankiloiden vartijoiden suhtautumisesta vankien opintojen suorittamiseen oli negatiivissävytteinen, mutta avolaitosten vartijoiden ei koettu vaikuttaneen motivaatioon ainakaan heikentävästi. Motivaatio muutoksen tekemiseen ja eteenpäin pääsemiseen koulutuksen tai työn avulla on lopulta kuitenkin vangista itsestään kiinni, vaikka ympärillä olevat henkilöt voivat siihen vaikuttaa.

Vaikka nuorten koulutustaso on noussut ja sen myötä asema työmarkkinoilla parantunut, suoritettut tutkinnot korostuvat aiempaa enemmän. Todennäköisyys jäädä työttömäksi on suuri ilman riittävää koulutusta. Jo vuoden 1997 työttömyysasteet kertovat karua kieltä, sillä työttömyysaste pelkän peruskoulun suorittaneilla oli 18 % ja keskiasteen käyneilläkin 13 %. Peruskoulussa epäonnistuminen on yhteydessä ammattikoulutuksesta karsiutumiseen. Suurella todennäköisyydellä tästä seuraa puolestaan heikko ja epävarma työmarkkina-asema. (Järvinen 2001, 62.) Haastattelujen perusteella on nähtävissä, että vangit ovat tiedostaneet yllä mainitun koulutuksen merkityksen työmarkkinoille ja työmarkkinoilla selviytymiseen. Tämä tieto näkyy vankien hyvänä motivaationa opintojen parissa.

Vangit näkivät tulevaisuudessaan isoja haasteita, mutta ajatukset tulevaisuudesta olivat kuitenkin pääsääntöisesti positiivisia. Haastateltavat eivät olleet rakentaneet pilvilinnoja tulevaisuuttaan ajatellen, vaan ajatukset olivat hyvinkin realistisia ja järkeviä. Yhteisenä tekijänä lähes kaikilla oli se, että haasteisiin haluttiin tarttua ja jokaisen tarkoituksena oli

nousta syrjäytymisen ja marginalisaation nurkasta takaisin valtavirtaan yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi. Vankilan antamat puitteet ja vankien oma motivaatio oli luonut tämän mahdollisuuden ja sen kestävyyttä jokainen vanki vapauduttuaan pääsee kokeilemaan.

Ei oo mitää suurempii haaveita, kuhan nyt aluks hoidan koulun loppuun ja sit jonku työpaikan sais, siitä lähen liikkeelle. Velkoja joutuu makselee aika pitkään, kyllä tos viel paljon joutuu töitä tekemään, hölmöilyistään makselee, et sit jos kymmenen vuoden päästä alkaa jo varmaan paremmalta näyttää. (Vanki 1)

Tällä hetkellä mää nään mun tulevaisuuden, että kesä mennee taas töissä ja niinku ei mitää valittamista. Kyllä mää luulen että mää tuolla siviilissä pysytyn pysymään ja ainakin kova luotto on siihen, on nimittäin aika paljon saanu tehä töitä tän tilanteen eteen. (Vanki 4)

9.4 Rangaistusaika ja hyvinvointi

Hyvinvointi koostuu objektiivisesti mitattavista asioista sekä subjektiivisesti koetuista henkilökohtaisista arvostuksista ja tuntemuksista. Hyvinvointi on tila, jossa saadaan ihmisen keskeiset tarpeet tyydytetyiksi. Eri ihmiset kokevat hyvinvoinnin eri tavoin eri elämänvaiheissa. (Allardt 1976, 35; Sosiaali- ja terveysministeriö 2007, 11.) Ottaen huomioon edellä mainitut seikat tutkimuksessamme oli tärkeää pyytää vankeja määrittelemään heidän omat näkemyksensä hyvinvoinnin, onnellisuuden ja turvallisuuden käsitteistä. Tämän jälkeen pystyimme analysoimaan heidän kokemuksiinsa rangaistusajan koulutuksen ja työn merkityksestä sekä yhteydestä hyvinvointiin.

9.4.1 Hyvinvoinnin, onnellisuuden ja turvallisuuden määritelmät

Hyvinvointi koostuu useista eri tekijöistä, kuten terveydestä, toimeentulosta, asumisesta, puhtaasta ympäristöstä, turvallisuudesta, itsensä toteuttamisesta ja läheisistä ihmissuhteista. Lyhyesti voidaan ajatella, että hyvinvoiva ihminen saa tarpeensa tyydytetyiksi ja sen jälkeen hänellä on myös voimia virkistäytymiseen, lepoon, läheisten kanssa olemiseen ja itsensä toteuttamiseen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007, 11.) Hyvinvointi voidaan määritellä esimerkiksi kuuden näkökulman kautta, jotka ovat onnellisuus, turvallisuus, mieltymykset, tarpeet, ansiot ja vastavuoroinen vertailu läheisten hyvinvointiin (Fitzpatrick 2001, 3 – 9).

Haastattelemamme vangit määrittivät hyvinvoinnin niin aineellisesta, fyysisestä ja psyykkisestä näkökulmasta. Useimmat mainitsivat hyvinvoinnin toteutuvan, kun ihmisen perustarpeet ovat tyydytetty. Aineellisiksi perustarpeiksi vangit käsittivät muun muassa rahallisen toimeentulon sekä sen myötä esimerkiksi oman asunnon ja auton. Fyysinen hyvinvointi ajateltiin oman hyvän terveydentilan kautta sekä riittävän ravinnon ja levon turvaamisena. Psyykkiseen hyvinvointiin liittyviksi tekijöiksi mainittiin oman mielen hyvinvointi, ristiriidattomuus omien tarpeiden ja ympäristön odotusten välillä eli itsensä toteuttaminen omalla tasollaan. Lisäksi oma psyykkinen hyvinvointi koettiin toteutuvan vain silloin, jos ihmiset ympärilläkin voivat hyvin. Tärkeäksi miellettiin myös elämän säännöllisyys, jolloin tilaa jää niin työlle kuin harrastuksille.

Semmonen ihminen on hyvinvoiva jolla on niinku elämän nuo perusasiat kunnossa ja mikä tuntee voivansa hyvin sillen ku muutki voi hyvin ympärillä ja on niinku semmonen peruspaketti kasassa. (Vanki 4)

Onnellisuuden aste riippuu siitä, miten onnellisiksi ihmiset itsensä tuntevat tai kokevat. Tällä erottelulla haetaan sitä, että hyvinvointi on objektiivisempi kuin onnellisuus. Eli toisin sanottuna tarpeistaan ihmiset voivat erehtyä tai olla epätietoisia, mutta ihminen on oman onnensa paras arvioija. (Allardt 1976, 32.) Onnellisuus voidaan ajatella yhtenä kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin osatekijänä. Onnellisuus voidaan määritellä tunnetilaksi ja hyvän olon kokemukseksi. Onnellisuus on ihmisen elämäntilanteen arvio, joka ainakin sillä hetkellä on myönteinen. Onnellisuus voidaan luonnehtia myös kokonaisvaltaiseksi tilaksi, jossa on mukana tunteita, kuten iloa, tyytyväisyyttä, rakkautta, kiitollisuutta ja toiveikkautta. (Ojanen 2006, 10, 53.)

Vankien määritellesä onnellisuutta nimettiin samoja asioita kuin hyvinvointia määriteltäessä. Onnellisuutta ajateltiin materiaalistien seikkojen kuten oman kodin ja auton kautta. Kuitenkin enemmän mainintoja sai henkistä puolta käsittävät tekijät. Hyvät ihmissuhteet niin perheen kuin muidenkin läheisten ihmisten osalta, itsensä toteuttamisen mahdollisuuden ja vapauden tehdä, mitä haluaa, suurin osa mainitsi materiaalisia seikkoja tärkeämmiksi. Onnellisuuden kokemuksen kannalta tärkeänä pidettiin sitä, että ihminen on tyytyväinen siihen, mitä hänellä on ja osaa nauttia hetkestä.

Kyllähän varmaan aika monet ihmiset on onnellisii. En tiä tajuuks ne ees sitä ite et silleen niinku sellaset perusjutut tunteet ja muut niin kauan ku ne ihmisellä toimii niin sillo saa elämästä jotain niinkun irti se ei oo pelkkää suorittamista. (Vanki 7)

Ehkä tällä hetkellä ku ois niinku vappaana ja ois omat asunnot, autot, työpaikat, harrastukset ja sit ois taas siviilissä. (Vanki 8)

Turvallisuus voidaan määritellä yksinkertaisuudessaan esimerkiksi siten, että henkilö, joka nauttii tuloista, työllisyydestä ja asunnosta on korkeammalla hyvinvoinnin, ja näin ollen myös turvallisuuden tasolla kuin henkilö, joka kokee turvattomuutta ja epävarmuutta. (Fitzpatrick 2001, 6.) Kauppila (1999, 28) käsittelee turvallisuutta samankaltaisella määritelmällä. Turvallisuus muodostuu riittävästä hyvinvoinnista ja riittävästä varmuudesta hyvinvoinnin jatkuvuudesta inhimillisiin tarpeisiin kytkeytyvillä elämän osa-alueilla terveydessä, ihmissuhteissa, työssä, opiskelussa, taloudellisessa toimeentulossa, asumisessa jne. Kauppilan mukaan turvallisuutta ei saavuteta, jos ihmisen keskeisistä tarpeista jokin osa jää tai on vaarassa jäädä tyydyttämättä. Haastattelemamme vangit käsittivät turvallisuuden osittain edellä mainittujen seikkojen kautta.

Turvallisuus ilmaisee tärkeää arvoa yhteiskunnassa. Yksilötasolla arvoista voi olla terveys tai onnellisuus keskeisempiä kuin turvallisuus, mutta arvoina nämä ilmenevät myös turvallisuuden yleismaailmallisen vaateen muodossa. Ihmisen turvallisuus on sidoksissa yhteisöihin. Sosiaaliset instituutiot, kuten perhe ja ystävyysuhteet sekä osallisuus erilaisiin muihin ryhmiin, palvelevat tätä turvallisuuspyrkimystä. Turvallisuus liittyy tiiviisti sosiaalisiin siteisiin yhteiskunnassa sekä luottamukseen, joka ylläpitää suhteita. Turvallisuus on yhteydessä muiden ihmisten toimintaan suhteessa meihin. Tämä koskee erityisesti lähelämme olevia ihmisiä, joihin olemme vastavuoroisessa suhteessa kuten perheenjäsenet, työtoverit, mutta myös niitä tuntemiamme sosiaalisessa tilassamme olevia henkilöitä, joihin suhteemme on yleisempi ja persoonattomampi. Turvallisuus kokemuksena palautuu viime kädessä yksilöön itseensä eikä kukaan ulkopuolinen voi taata sitä – eivät viranomaiset eivätkä ystävätkään. (Vornanen 2006, 208 – 211.)

Aiemmin mainittujen perustarpeiden lisäksi turvallisuuden määritelmään liittyi seuraavia asioita. Vangit kokivat turvallisuuden tunteen toteutuvan, mikäli ihminen hyväksyy oman epävarmuutensa ja ymmärtää sen, ettei mikään ole pysyvää. Turvallisuuden kannalta tärkeäksi koettiin erilaisista konflikteista erossa pysyminen, läheisistä ihmissuhteista kiinni pitäminen ja se, ettei ihmisen tarvitsisi pelätä mitään. Pelkäämällä nykyihmisen koettiin luovan itselleen turvattomuutta.

No sekii on sellanen sisäinen kokemus että periaatteessa jos sulla sisäinen kokemus turvallisuudesta on ni eihän se ympäristö vaikuta siihen mitään, että mitä se sitte on. Se on ehkä epävarmuuden hyväksymistä, ymmärtämistä et sellaista pysyvyyttä ei oo ja sen kanssa elämistä. (Vanki 3)

Hyvinvoinnin, onnellisuuden ja turvallisuuden vangit kokivat toisiaan täydentävinä ja tukevinä tekijöinä. Ilman kokemusta onnellisuudesta tai turvallisuudesta ei voi olla hyvinvoiva ja päinvastoin.

Kyllä ne niinku on hyvinkin yhteydessä toisiinsa ettei oo yhtä ilman sitä toista ja niin edelleen. Tukevat toisiaan tai ovat tukematta. (Vanki 3)

9.4.2 Hyvinvoinnin, onnellisuuden ja turvallisuuden kokemukset rangaistusaikana

Kauppila (1999, 96) mainitsee, että turvallisuutta ja turvattomuutta haastattelutilanteissa pohtiessaan vangit ajattelivat elämää enemmän siviilistä kuin vankilasta käsin. Tutkimuksemme tilanne oli toinen, sillä kysyimme suoraan, voiko vankilassa olla hyvinvoiva, onnellinen tai kokea turvallisuutta. Hyvinvoinnin vangit kokivat toteutuvan olosuhteisiin nähden hyvin. Lähes kaikki vangit kertoivat olevansa suhteellisen hyvinvoivia.

Mä tunnen olevani hyvinvoiva, pääsen koko ajan elämässä eteenpäin ja oon saanu fyysisen kunnon paremmaks ja oppinu itteenikin tuntee paremmin. Koko ajan elämä menee kovaa vauhtia eteenpäin ja tunnen muutenkin hyvinvoivani, näihin puitteisiin kuitenkin, tottakai se vapaus on mennä. Ittelläni menee mun mielest tosi hyvin. (Vanki 1)

Tekijät, jotka vangit kokivat olevan merkityksellisiä hyvinvoinnin toteutumisen kannalta, olivat muun muassa seuraavanlaisia. Fyysisen toimintakyvyn vangit kokivat parantuneen ja mainitsivat tähän liittyen esimerkiksi ilmaisen ja hyvin toimivan terveydenhuollon auttaneen siinä. Vangit mainitsivatkin, että yleisesti vankilassa olot voivat olla paremmat kuin monilla siviilissä. Hyvinvoinnin kannalta merkityksellistä oli tuntemus, että vankila-aikana pääsee ikään kuin elämässä eteenpäin, oppii tuntemaan itseään paremmin, toiminta on tavoitteellista ja ei tarvitse kantaa huolta kuin itsestään. Koulutukseen ja työhön osallistuminen on merkityksellistä näiden edellä mainittujen seikkojen kannalta. Kenties viimeisellä pysähdyspaikalla vankilassa vanki joutuu pohtimaan itselleen parhaiten soveltuvia opintoja tai työtä, asettamaan itselleen tavoitteita ja niitä tavoitellessaan oppii tuntemaan itseään paremmin. Vankila tarjoaa perusturvan asunnon, terveydenhuollon ja ravinnon osalta, jolloin voi keskittyä itsensä kuntouttamiseen ja kehittämiseen.

Hyvinvoinnin kokemuksen vangit mielsivät suurelta osin asennoitumiskysymykseksi. Vankilassa perusasiat elämisen kannalta on turvattu, mutta hyvinvoinnin kokemukseen vaikuttavat myös ympärillä olevan maailman ja ihmisten suhtautuminen itseen. Vaikka olosuhteisiin nähden vangit kokivat voivansa hyvin, he totesivat vapauden menetyksen heikentävän hyvinvoinnin kokemusta. Haastateltavat kertoivat tietävänsä vankeja, jotka hankkiutuvat vankilaan voidakseen hyvin. Omalta osaltaan he totesivat voivansa siviilissä paremmin vankilan hyvistä olosuhteista huolimatta. Vankilassa ihmisen toiminta voi muuttua konemaiseksi ja tunteettomaksi. Toisaalta mainittiin olosuhteista riippuen tai niistä riippumatta, ettei ihminen välttämättä ikinä koe asioiden olevan riittävän hyvin.

Onnellisuuden vangit kokivat vahvasti subjektiivisena kokemuksena. Se on sisäsyntyistä eikä sitä voi ulkopuoliset tuhota. Suurin osa vangeista ajatteli, että vankilassa ei voi olla kovin onnellinen tai niin kokiessaan on jo täysin laitostunut. Onnellisuutta estävinä tekijöinä mainittiin masennuskaudet, jotka ovat seurausta monista niin menneisyyttä kuin tulevaisuuttakin koskevista mieltä askarruttavista asioista, ja läheisistä ihmisistä erossa oleminen.

Jotkut voi olla. Sekin on itellä ollu tässä vuosien varrella näitä masennuskauksia. Välillä on ihan hemmetin hyvä fiilis ja välillä oon sulkeutunu omaan huoneeseen. Joilleki niitä tulee aina välillä että sitten välillä ei jaksu yhtään mitään ja ei huvita ja tämmöstä mut tuota kyllä kait ne jotkut tykkää sitten niinku olla, et on mullakin tullu vastaan semmosia kellä on kuuestoista kaheksastoista kerta että ne on niinku kivitalossa saa lämpimän ruuan kolme kertaa ja katon pään päälle ja ilmasen terveydenhuollon justinsa että parempi ku siviilissä niinku periaatteessa joillaki ihmisillä. (Vanki 2)

Turvallisuus koettiin muodostuvan henkilökohtaisten tuntemusten kautta kuten onnellisuuskina. Osa vangeista mielsi vankilan jopa turvallisemmaksi paikaksi kuin siviilielämän olosuhteet, sillä siviilissä jokapäiväisten asioiden hoitamisesta selviäminen ja toimeentulon turvaamisen pelko luovat turvattomuutta. Vankila-aikana vastuuttomuus koettiin luovan turvallisuutta, mutta toimintoihin osallistumalla ja sitoutumalla voidaan oppia vastuullisuutta. Rangaistusajan kouluttautumisella ja työskentelyllä vanki voi vaikuttaa edellä mainittuihin pelkoihin niitä ennalta estäen. Toiminnot luovat säännöllisyyttä elämään ja kaventavat kuilua siviiliin ja ”normaalielämään” palattaessa.

Vankiselli ja neljän seinän sisällä oleminen koettiin niin turvallisuutta edistävänä kuin heikentävänäkin asiana. Periaatteessa sellin oven mennessä lukkoon ei ole pelkoa ulkopuolisesta uhasta. Toisaalta vangit eivät olleet kokeneet juurikaan fyysistä uhkaa tai muita kon-

flikteja rangaistusaikanaan. Yksinäisyydessä omassa sellissä omien ajatustensa kanssa oleminen ei aina edistä turvallisuuden tunteen kokemusta. Yleensäkin ajateltiin omille ajatuksille jäävä liika aika turvallisuutta heikentävänä seikkana. Mielekkään koulutuksen ja työn koettiin tuovan elämään positiivisia ajatuksia ja vähentävän negatiivisten asioiden pohdinnalle jäävää aikaa.

Kyllä miun mielestä suurin osa voi, että se on tuota aika paljo itestä kiinni että tuota miten niinku, tämmössii asioihi suhtautuu eli jos ei oo itellä mitään patoutumia tai muuta ni ei täällä niinku oo sen kummempaa ku missää muuallakaa omasta mielestä, että ei täällä niinku oo elokuvissa, eli kyllä mie sanoisin että voi tuntee olonsa turvalliseks. (Vanki 5)

9.4.3 Rangaistusajan koulutuksen ja -työn merkitys hyvinvointiin

Peruskoulutuksen jälkeisinä vaihtoehtoina ammatilliset oppilaitokset ja lukiot eivät kuulosta kaikkien nuorten mielestä heille sopivilta kouluttautumisaikailta. Hyvinvoinnin kuin myös oppimisen edellytysten parantajana voidaan pitää itsensä toteuttamisen mahdollisuutta. Itsensä toteuttamisen mahdollisuus tarkoittaa muun muassa itselle soveltuvia opiskelutapoja ja henkilökohtaisten tavoitteiden asettelua. Kouluaikaisen hyvinvoinnin eroja tarkasteltaessa kotitaustan lisäksi juuri itsensä toteuttamisen mahdollisuudet ovat suurimpia selittäjiä hyvinvoinnin eroille. Tällaisia vaihtoehtoisia koulutuspolkuja ovat muun muassa pakoulut ja oppisopimuskoulutus. (Konu 2001, 45, 48; Nyssölä & Pajala 1999, 94.)

Haastattelemamme vangit pitivät hyvinvointinsa kannalta merkityksellisimpänä tekijänä itselleen mieleisen koulutusvaihtoehdon tai työn löytymistä. Havaittavissa oli selkeä ero vankilassa tapahtuvien ja vankilan ulkopuolella tehtävien töiden merkityksellä hyvinvointiin. Niin ammatillinen-, lukio- kuin oppisopimuskoulutus koettiin hyvinvointia edistävinä opinahjoina.

Kyllähän se mieltä virkistää ku tekee sellasta ja pääsee itteensä rasittamaan ja haastamaan ni kyllähä se vaikuttaa kaikkeen jaksamiseen, tekemiseen ja olemiseen. (Vanki 3)

Mielen virkeyden lisäksi vangit kokivat itsensä pirteämmiksi mielekkääseen koulutukseen tai työhön osallistuessaan. Osalle vangeista koulutuspolku vankilaan saapumishetkestä nyt parhaillaan suoritettavaan koulutukseen oli muodostunut järkevänä kokonaisuutena. Tämä kertoo oikeaoppisesta ja laadukkaasta opintojen ohjauksesta. Vangit mainitsivatkin opinto-ohjaajat itselleen merkityksellisinä tukijoina, kuten aineistosta aiemmin käy ilmi. Laaduk-

kaan ohjauksen kautta saavutettu tavoitteellinen ja itselle mieluisa koulutus nähtiin edes auttavan mahdollisuutta siirtymiselle avotuloon, jonka taas nähtiin tarjoavan uusia ja monipuolisempia vaihtoehtoja niin opintojen kuin töidenkin osalta.

Onhan se niinku just se perus, että saa nuo perusasiat kuntoon. Kyllä onnistumisen kautta tulee onnelliseksi ja nytte ku on päässy näitten koulutusten avulla vähän kiinni elämään ni kyllä sitä elämänsä tuntee turvalliseks ku on vähän sitte saanu nuita piirejä vaihettua niin sanotusti. (Vanki 4)

Elämässä eteenpäin pääseminen nähtiin merkityksellisenä asiana myös hyvinvoinnin kannalta. Koulutukseen tai työhön osallistumaton vanki saattaisi joutua viettämään suurimman osan päivästänsä sellissä maaten, minkä vuoksi toimintojen tarjoama vaihteleva tekeminen koettiin hyvinvoinnin kannalta erittäin merkityksellisenä. Varsinkin vankilan ulkopuolella suoritettavat opinnot ja työt koettiin tärkeiksi, sillä ns. normaalien ihmisten tapaamista pidettiin hyvinvoinnin kannalta merkityksellisenä. Myös vankilan sisällä tapahtuvien kuten lukio-opintojen parissa esimerkiksi ulkopuolisten opettajien kohtaamiset miellettiin virkistäviksi ja uuden oppimista edes auttaviksi tekijöiksi. Osa vangeista mainitsi oman käytöksensä muuttuneen parempaan suuntaan opintojen ja työn parissa saatujen uusien kontaktien myötä.

No kyllä jos mä en kävis tota lukiota, jos mä vaan makaisin tuolla kopissa ni kyllä mä paljon huonommin voisin sitten. (Vanki 6)

Turvallisuuteen se sillä mielellä kantaa et sulla on jo koulutusta ja työkokemusta ni sitä kautta vähän vaikuttaa. Onnellisuuteen nyt täl hetkellä et sä oikeesti pääset tekee sitä mitä haluat ja elämässä eteenpäin. (Vanki 1)

Toimintojen parissa muuttuneeseen käytökseen vaikuttaa niiden kautta syntyneet uudet puheenaiheet. Vangit mainitsivat ns. normaaliasioista puhumisen edistävän hyvinvointia, sillä aiemmin koulutuksesta ja työelämästä irrallaan ollessaan vankien puheenaiheet ovat painottuneet rikoksiin ja siihen liittyviin asioihin. Tietynlainen yhteisöllisyys eli onnistumisen kokemukset ja tekeminen yhdessä koettiin hyvinvointia edistäviksi tekijöiksi, vaikka uudet ihmissuhteet ja keskustelut voivat jäädä vankilassa pinnallisiksi. Kyse ei ole kovin syvästä ystävyyydestä, mutta ihminen tarvitsee sosiaalista kanssa käymistä kaikissa ympäristöissä vankila mukaan luettuna.

Osa vangeista korosti koulutuksen ja työn tuoman säännöllisyyden merkityksellisyyttä. Aiempi lääkkeitä, huumeita ja muita päihteitä sisältänyt elämä on ollut kaukana yhteiskunnan normaalista päivärytmistä. Siviilissä ihmissuhteetkin ovat pyörineet rikollisuuden ja päihteiden ympärillä. Vankilassa vangit mainitsivat oppineensa tutustumaan uusiin ihmi-

siin selvin päin. Nyt koulutuksen ja työn avulla on tarjottu mahdollisuus suunnanmuutokseen. Vankilassa päihteiden käyttö ainakin vaikeutuu, mutta koulutuksen ja työn avulla elämässä kiinni pääseminen edes auttaa osaltaan päihteettömän elämän jatkumista myös tulevaisuudessa siviilissä.

Onhan sillä niinku iso merkitys mul on nyt tosissaa itellä henkilökohtaisesti elämässä asiat varmaan paremmin ku ikinä aikasemmin. Mulla on koulutus, oon kihloissa, asunnot, kaikki, kaikki on järjestyksessä, että ei oo niinku mitää haluakaa enää lähtee mokailemaan mitään. (Vanki 4)

Vankilan ulkopuolella suoritettava työharjoittelu korotetulla työmarkkinatuella ja päiväkulorvauksilla edesauttaa osaltaan hyvinvointia. Elintaso rahallisesti on astetta parempi kuin pelkkiä opintoja tai vankilan sisällä tapahtuvia töitä tehdessä. Työharjoittelussa koulutuksen lisäksi saa työkokemusta.

No vähemmän tullee asioita mietittyä ku tekee jotaki, et jos makoilee vaan sellissä ja miettii asioita ni ei sekään hyvä oo...ja aika ei kulu millään sit...ja saahan sitä tietenkä rahaa ku käy töissä työmarkkinatuella. Päivässä vankilan viikon palkka suurin piirtein ni on se aika suuri ero. (Vanki 9)

Hyvinvoinnin kannalta tärkeäksi nähtiin myös läheisten ihmisten suhtautumisen parantuminen. Osa vangeista mainitsi, ettei aiempi rikollinen elämä ollut läheisiä miellyttänyt ja ihmissuhteet olivat olleet rikkonaisia tai katkenneet kokonaan. Osallistumalla ja sitoutumalla koulutukseen tai työhön vanki osoittaa itselleen ja läheisilleen tähtäävänsä muutokseen. Toiminnoissa opitut uudet asiat ja saadut onnistumisen kokemukset olivat parantaneet vankien itseluottamusta, jonka he mainitsivat hyvinvointia edistäväksi seikaksi. Itseluottamuksen parantuessa ja tietotaidon kasvaessa vangit kokivat kynnyksen jatkokoulutautumiseen ja työnhakuun madaltuneen.

Koulutuksesta ja työstä puhuttaessa ei mainittu yhtään hyvinvointia heikentävää asiaa. Elämästä kiinni saaminen, siinä eteenpäin pääseminen, uuden oppiminen ja niiden kautta kasvava itseluottamus ovat tietenkin riippuvaisia vangin omasta motivaatiosta sekä halusta kehittyä ja osallistua toimintoihin. Työhön ja koulutukseen osallistuminen sekä niissä pärjääminen vaatii paljon oma-aloitteisuutta ja itsekuria. Hyvinvoinnin näkökulmasta toiminnoista tyydytyksen saaminen vaatii paljon enemmän ponnisteluja kuin vastaavan tyydytyksen kokeminen esimerkiksi ihmissuhteiden kautta.

Kyllähän se onni tulee siitä et saa olla ihminen ja jos mä koulutuksen kautta pystyn saamaan sellasen aseman yhteiskunnassa jos voin olla ihminen ni silloin se on aika vitun hyvä et mä oon saanu käyä sitä täällä ja ehkä sen takii se ei juuri haittaa et se on vitun vaikeeta et se tulee käytyä sillee...tässä vanki-

lassahan se on sillee onnellist et lukiossa on nyt lähiopetus ja on semmonen opo joka tilaa näit kirjoja ja muita ja se näkee ja tietää et on oikeeta todellista motivaatioo opiskeluun. (Vanki 7)

10 POHDINTA

Opetusalan ammattijärjestön OAJ:n puheenjohtaja Olli Luukkainen vaati laajaa ohjelmaa tulevalta hallitukselta nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Luukkainen puhui OAJ:n kevätkokouksessa Kalastajatorpalla 12.5.2011 ja esitteli puheensa johtoajatuksia Opettaja-lehdessä 13.5.2011. Panostus opetukseen torjuisi nuorityöttömyyttä ja kohentaisi nuorten työllistymisedellytyksiä, kun kaikki oppilaat pystyttäisiin ottamaan paremmin huomioon. Syrjäytyvästä nuoresta aiheutuu yhteiskunnalle 1,2 miljoonan euron kulut inhimillisistä menetyksistä puhumattakaan. Syrjäytymisen ehkäisemiseksi koulutus on edullisin ja tehokkain keino.

Tutkimuksemme kohdejoukko kuului suurimmalta osin siviilissä koulutuksesta ja työstä syrjäytyneisiin. Mikäli nuori ei saa riittävää apua ajoissa nykyisessä koulutus- ja työelämäpainotteisessa yhteiskunnassa selviämiseen, hän voi ajautua valtavirran reunoille. Valtavirran reunoille ajautuvalla henkilöllä on suuri riski päätyä rikolliselle tielle. Tämä tie päättyy tai ainakin katkeaa puolestaan vankilarangaistukseen, jossa ihmiselle tarjotaan mahdollisuus muutokseen muun muassa koulutukseen ja työhön osallistumisen avulla. Kuten tutkimuksemme tuloksista selviää syvemmän syrjäytymisen ja marginalisaatioon joutumisen ehkäiseminen on ihmisestä itsestään kiinni. Oma halu ja tahto nousta pohjalta ovat suurimmat vaikuttavat tekijät ihmisen tulevaisuutta ajatellen

Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä huhtikuussa 2011 esiteltiin yksi tarina, joka kertoo mahdollisuudesta ja keinoista nousta pohjalta, vaikka asiat nuoruudessa ovat ajautuneet sivuraiteille. Christer Lybäck oli nuoruudessaan usean vuoden ajan vankilakierteessä, mutta nyt hän on lääketieteen tohtori, arvostettu kirurgi Klinikka 22:ssa ja ajaa Ferrarilla. It-

seistarkoitus ei tietenkään ole kouluttaa kaikista vangeista lääkäreitä tai lakimiehiä, eikä se tietenkään kaikkien kohdalla ole mitenkään mahdollista lähtökohdat huomioon ottaen. Helsingin Sanomien jutun ja Lybäckin esiintulon tarkoituksena on ollut tuoda ihmisten tietoon se, että mikä tahansa on mahdollista, mikäli ihminen itse on valmis tekemään uhrauksia ja näkemään vaivaa tavoitteidensa eteen.

Suurin osa haastattelemistamme vangeista tarvitsi lisäkoulutusta ja työkokemusta työllistykseen tulevaisuudessa siviilissä. Vähäisen koulutus- ja työtaustan merkitystä vankilaan joutumisen kannalta voidaan vain arvailla. Kuitenkin kuten aineistomme perusteella olemme jo aiemmin todenneet ilman opintojen tai töiden luomaa yhteyttä yhteiskunnan normaaleihin rakenteisiin, haastateltavien riski ajautua marginaaliin ja syrjäytyä on ollut suuri. Vankila voi olla pysähdyspaikka, viimeinen mahdollisuus ja koulutus siellä ensimmäinen askel kohti rikoksetonta elämää. Tämän koulutusaskeleen otto ei taustojen perusteella välttämättä ole ollut vangille mahdollista siviilissä.

Haastattelemamme vangit kuuluivat marginaaliin omasta tahdostaan tai tekemiensä valintojen kautta. Kaikilla vangeilla oli ollut ainakin yksi toisen asteen opiskelupaikka tarjolla, mutta lähes kaikilla opinnot olivat keskeytyneet erinäisistä syistä. Heitä ei ollut syrjäytetty tai ”ulos lyöty” valtavirrasta marginaaliin yhteiskunnan toimesta. Yhteiskunta on joutunut puuttumaan heidän elämäänsä ja asettamaan rajoitteita heidän rikottuaan yhteiskunnan asettamia sääntöjä. Kaikkien ihmisten elämänpolku ei noudata samaa kaavaa. Haastattelemiemme vankien tarinoista selviää, että heidän elämänsä on ajautunut syrjään koulutuksen ja työn osalta. Näille ensimmäisen kouluttautumismahdollisuutensa menettäneille tai käyttämättä jättäneille ihmisille on erittäin tärkeää ja merkityksellistä, että vankilassa tarjotaan uusi mahdollisuus elämästä kiinni saamiseksi.

Haastattelujen perusteella on selvää, että vangit ovat tiedostaneet koulutuksen ja työn merkityksen tulevaisuudelleen. Ilman kiinnittymistä yhteiskunnan normaaliin rytmiin heillä on suuri riski ajautua uusimaan rikoksiaan ja päätyä takaisin vankilaan. Koulutus ja työ vankilassa ovat mielekkäämpiä toimintoja kuin pelkkä sellissä makaaminen. Pelkästään ajan nopeammin kulumaan saaminen on yksi motivoiva tekijä toimintoihin osallistumiseksi. Vankien hyvinvointiin vaikuttaa edistävästi mielekkäisiin ja motivoiviin toimintoihin osallistuminen. Vangit tietävät rangaistusajan koulutuksen ja työskentelyn myös edesauttavan jatko-opintoihin pääsemistä sekä helpottavan töiden saantia tulevaisuudessa. Haastattelu-

hetkellä vangit olivat hyvin motivoituneita toimintoihin ja tiedostivat niiden merkityksen. Kysymys kuuluukin, toimivatko he myös jatkossa rangaistusaikana ja vapautumisen jälkeen siten, että nyt tarjottu mahdollisuus saadaan hyödynnettyä?

Haastattelemllemme vangeille Rikosseuraamuslaitos on pystynyt tarjoamaan olosuhteisiin nähden ja muut tekijät huomioon ottaen hyvät mahdollisuudet toteuttaa itseään sekä mahdollisuuden elämässä eteenpäin pääsemiseksi. Rakenteet ovat kunnossa ja Rikosseuraamuslaitoksen (2011) uusi strategiakin vuosille 2011 – 2020 ottaa huomioon vankien oikeusturvan toteutumisen ja ihmisarvoisen kohtelun sekä rikoksetonta elämäntapaa ja yhteiskuntaan sijoittumista edistävät tekijät, mutta käytännön tasolla näiden toteutuminen tulevaisuudessa jää nähtäväksi. Tutkimuksellamme olemme saaneet luotua kuvan pienen joukon käsityksistä ja kokemuksista, kuinka nämä edellä mainitut tekijät otetaan huomioon. Vangit kokivat itsensä olosuhteet huomioon ottaen hyvinvoiviksi. Koulutuksella sekä työllä on heille suuri merkitys elämälle uutta suuntaa ja muutosta haettaessa.

Aineiston analyysia ja tulosten merkittävyyttä pohdittaessa on tärkeää muistaa, että kohde-ryhmän rajauksella voi olla vaikutusta koulutuksen- ja työn merkityksen sekä motivaation kokemiseen. Tutkimuksemme tarkoituksena oli löytää vankeja, joilla on vielä mahdollisuus palata yhteiskunnan valtavirtaan. Haastateltavien ikärakenne 20 – 30 vuoden välille on perusteltu kouluttautumisen ajankohtaisuuden vuoksi, mutta haastatteleamalla tätä ikäluokkaa saadaan myös kuva vain tämän ikäluokan näkemyksistä koulutuksen ja työn merkityksellisyydestä. Haastattelemllemme vangeilla oli peruskoulu suoritettuna. Peruskoulun suorittaminen on vankilassa myös mahdollista ja siihen osallistuvien näkemykset koulutuksen merkityksellisyydestä voisivat olla erilaisia, mutta Rikosseuraamusviraston (Koski & Miettinen 2007, 41) selvityksen mukaan vangeista 96 % on suorittanut oppivelvollisuuden, joten tämä ryhmä on vankiloissa nykyisin enää häviävän pieni.

Kauppilan (1999, 176 – 182) haastatteleminen vankien kohdalla lähenevä siviili oli toisaalta motivoiva tekijä opiskeluun tai työhön, mutta toisaalta ajatuksissa vapautumisen jälkeen oli ensimmäisenä paljon muita asioita kuin työ ja koulutus. Mitä lähempänä vapautuminen oli, sitä enemmän työttömyyden koettiin aiheuttavan turvattomuutta. Tutkimuksessamme vapautumisajankohdalla vaikutti olevan merkitystä vankien kokemuksiin koulutuksen ja työn merkityksellisyydestä. Pitkä edessä oleva tuomio haluttiin hyödyntää käyttämällä vankilan tarjoamat koulutusmahdollisuudet hyväksi. Toisaalta vangin tilanteesta riippuen

koulutus voi jäädä kesken rangaistuksen päättyessä ja opintoja voidaan jatkaa siviilissä, jolloin opinnoista halutaan jo rangaistusaikana saada mahdollisimman paljon irti. Mahdollista on myös se, että kesken jääviä opintoja ei aiota, haluta tai pystytä jatkamaan siviilissä, jolloin motivaatio opintoihin rangaistusaikana voi laskea vapautumisajankohdan lähestyessä. Motivaatiota laskevaksi tekijäksi haastatteluiden perusteella tulkittiin koulutuksen parissa tai siihen hakeuduttaessa saatu epäonnistumisen kokemus. Epäonnistumisen kokemus voi johtua esimerkiksi koulutukseen osallistumisen estymisestä, mikä on esimerkiksi seurausta joko vangin taustoihin liittyvistä tekijöistä tai vankilaympäristön asettamista rajoituksista.

Monet vangit pitävät työaikaan välttämättömänä pahana, joka on vain käytettävä ajan kuluttamiseen. Pitemmissä tuomioissa ja erityisesti nuorten vankien kohdalla ajan kuluttaminen tulisi järjestää jotenkin mielekkäältä tuntuvalta tavalla. (Kääriäinen 1994, 136 – 140.) Haastattelemamme vangit olivat melko tyytyväisiä mahdollisuuksiinsa toteuttaa itseään rangaistusaikana koulutuksen ja työn osalta. Mielekkään toiminnon etsimisessä ja löytämisessä vankeja olivat auttaneet esimerkiksi psykologit, rikosseuraamusesimiehet, sosiaaliohjaajat ja erityisesti opinto-ohjaajat. Mielekäs toiminto ei kuitenkaan ollut itsestään selvää useimmille vangeille entuudestaan. Ennen mielekkään koulutuksen tai työn aloittamista oli käyty pitkä selvitys- ja pohdintaprosessi eri vaihtoehtoista, jotta itselle hyödyllisin vaihtoehto oli löytynyt. Osa vangeista oli kokenut etsintäprosessin haasteelliseksi ja työlääksi, sillä oman aidon motivaation ja halun todistaminen vankilan henkilökunnalle ei aina ollut helppoa. Vangit kokivat, että suljetussa laitoksessa ikään kuin normina oli tehdä ”liukuhihnatyötä” ja esimerkiksi tästä normista poikkeavien opiskelevien vankien motivaatio kyseenalaistettiin. Vangit kuitenkin olivat sitä mieltä, että vankilan henkilökunnan luottamuksen saavuttuaan niin opinnot kuin työt järjestyivät ja sujuivat pääsääntöisesti hyvin. Vankilassa kouluttautumis- ja työmahdollisuudet ovat rajalliset ja kunkin toiminnan parissa paikkoja on rajoitetusti. Tästä johtuen on ymmärrettävää, että todellisen motivaation ja kiinnostuksen osoittaminen on tärkeää, jotta kuhunkin toimintaan valikoituisi mahdollisimman innostuneita sekä siitä parhaan mahdollisen hyödyn irti ottavia vankeja. Toisaalta pitkä todisteluprosessi voi olla joillekin vangeille liian työläs, minkä vuoksi toimintojen parista voi karsiutua sellaisia henkilöitä, joille koulutuksella tai työllä saattaisi olla ratkaisevan suuri merkitys valtavirtaan palautumisen kannalta.

Vaihetyöhön pakottamisen sijasta yhteiskuntaan integroitumisen tavoitteen täyttyminen edellyttäisi keskittymistä koulutukseen, joka suunnattaisiin sellaisille aloille, joita vangit pitävät itselleen sopivina (Kääriäinen 1994, 132 – 136). Oppisopimuskoulutus on suosittua vankiloissa ja tarve sen järjestämiseen olisikin suurempi kuin mitä määrällisesti on pystytty tarjoamaan (Rikosseuraamuslaitos 2010a). Haastattelujen perusteella voidaan todeta, että liukuhihnamaisella vankilatyöllä ei yhteiskuntaan integroitumisen kannalta ole merkitystä ja se ei vankeja motivoi tai kiinnosta. Sen sijaan erilaiset opinnot ja varsinkin oppisopimuskoulutus houkuttelevat vankeja. Oppisopimuskoulutusta vangit eivät mieltäneet liian akateemiseksi ja työssä oppimisen myötä he näkivät suoran hyödyn tulevaisuuden työllistymisen kannalta. Elinikäisen oppimisen näkökulmasta vankilan toimintojen rakennetta tulisi muuttaa. Vaikka kaikki vangit eivät ole halukkaita tai kyvykkäitä opiskelemaan ja saattavat tyytyä liukuhihnatyöhön tai sellissä makaamiseen, olisi äärimmäisen tärkeää iästä riippumatta taata opiskelupaikka kaikille sitä haluaville ja tarvitseville sekä tarjota mahdollisuus epäröijille itsensä kehittämiseen ja haastamiseen opintojen kautta. Yhteiskuntamme yleinen ongelma on opiskelupaikkojen riittämättömyys, mutta normaalisuusperiaatteessa Rikosseuraamuslaitos veloitetaan järjestämään vankilan olot yhteiskunnan oloja vastaaviksi ja tarjoamaan jokaiselle mahdollisuus koulutukseen. Jokainen syrjäytynyt nuori maksaa yhteiskunnalle Opetusministeriön selvityksen mukaan 1,2 miljoonaa euroa ja eri arvioiden mukaan vanki maksaa valtiolle vuodessa n. 50 000 euroa, joten jokainen koulutuksen avulla valtavirtaan palautunut syrjäytynyt on lottovoitto yhteiskunnalle.

Haastatteleamalla vankeja ja kysymällä heitä käsitteleviä asioita kasvotusten heiltä itseltään saataneen luotettavimpia tuloksia heidän omista kokemuksistaan. Saimme haastattelut toteutettua rauhallisissa ympäristöissä ja haastattelutilanteista muodostui avoimia ja luonnollisia keskusteluhetkiä. Vangit osallistuivat haastatteluihin omasta tahdostaan ja saivat kertoa kokemuksistaan vapaasti. Uskomme vankien vastanneen vankilaorganisaation ulkopuolisille tutkijoille eri tavoin ja eri näkökulmasta kuin henkilöille, joiden kanssa he ovat päivittäin tekemisissä. Kertomalla omista rangaistusaikaisista koulutus- ja työkokemuksistaan, pohtimalla niiden merkitystä itselleen ja hyvinvointiinsa sekä sen osatekijöihin, vangit saivat mahdollisuuden pysähtyä miettimään syitä ja seurauksia tämän hetkisille toiminnoilleen. Tutkimuksemme voisi toimia kannustimena ja rohkaisuna muillekin vangeille, jotka pohtivat tulevaisuuttaan. Uskomme, että tutkimuksestamme on hyötyä ja se on mielenkiintoista luettavaa vankilassa työskenteleville ja toimintoja suunnitteleville sekä niiden järjestämisestä päättävillä tahoilla.

Kääriäinen (1994) tutki yhteiskunnallisia mekanismeja ja oikeus- sekä sosiaalivaltion järjestelmiä sivuten vankien kokemuksia vankilatyöstä. Kauppila (1999) selvitti vankien suhtautumista eri elämän osa-alueisiin, heidän turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksia ja vertasi näitä vapaudessa elävien kansalaisten vastauksiin. Tutkimuksemme vankien kokemuksista vankilakoulutuksen ja -työn merkityksestä heille itselleen sekä niiden merkityksestä heidän hyvinvoinnilleen on uutta. Pro gradu -tutkielma ei ole kovin laaja, mutta olemme mielestämme onnistuneet kuvaamaan kohdejoukkomme kokemukset monipuolisesti ja kattavasti. Tutkimuksessamme käytetyillä menetelmillä olisi ollut mahdollista analysoida suurempikin määrä haastatteluja, mutta kvalitatiivista tutkimusta ei määritä kohdejoukon määrää, vaan aineiston laatu ja siitä tehtävä analyysi. Tietenkin suurempi otos toisi yleistettävämpiä tuloksia, mutta aukottomaan yleistykseen ei ole ollut tässä yhteydessä tarvetta. Toivomme, että tutkimuksemme herättää ajatuksia ja kysymyksiä. Jatkotutkimuksessa voitaisiin selvittää esimerkiksi seurantatutkimuksen avulla vankien elämänpolkuja rangaistusajan koulutuksesta ja -työstä vapautumisen jälkeiseen aikaan. Millaisten polkujen kautta vangit ovat nousseet syrjäytymisen ja marginalisaation nurkkauksesta yhteiskunnan valtavirtaan? Onko rangaistusajan kouluttautumisella ja -työskentelyllä todella ollut merkitystä?

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija joutuu jatkuvasti pohtimaan tekemiään ratkaisuja ja tästä johtuen ottamaan kantaa yhtä aikaa sekä analyysin kattavuuteen että tekemänsä työn luotettavuuteen. Apuna analyysissa tutkijalla ei ole kuin omat tai tutkijakollegan ennakkoletukset, sekä tutkimuksesta riippuen enemmän tai vähemmän vahva teoreettinen oppineisuus ja tutkimuksen viitekehys. (Eskola & Suoranta 1998, 209.) Tutkimuksen tekoprosessin aikana olemme monipuolisesti pohtineet ja ottaneet kantaa eri vaiheissa ilmenneisiin kysymyksiin ja vastaantulleisiin ongelmiin. Ongelmien kattavalla pohdinnalla uskomme saavuttaneemme tutkimuksen etenemisen ja luotettavuuden kannalta oikeita ratkaisuja. Vankila-aiheisen kandidaatin tutkielman tekeminen, työskentely vankilassa, teoreettinen perehtyminen niin vankeinhoidon historiaan, koulutuksen ja työn merkitykseen, vankila-kontekstiin ja hyvinvointiin sekä sen osatekijöihin ovat olleet perustana tutkimusta tehdessämme ja auttaneet aineiston analysoinnissa. Tuloksissa olemme esitelleet lukijalle teorian ja oman pohdintamme sekä tulkintamme sekoituksen täydennettynä vankien omilla kommenteilla.

LÄHTEET

- Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- Baron, S. W. 2008. Street Youth, Unemployment and Crime: Is It That Simple? Using General Strain Theory to Untangle the Relationship. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. Vol. 50, Issue 4.
- Behan. 2010. Journal of correctional education. Report from the European Prison Education Association. Vol. 61, Issue 1.
- Bhatti, G. 2010. Teaching and teacher education. Learning behind bars: Education in prisons. Vol 26, Issue 1.
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MIimg&_imagekey=B6VD8-4WTRWKK-2-1&_cdi=5976&_user=8508273&_pii=S0742051X09001516&_origin=browse&_coverDate=01%2F31%2F2010&_sk=999739998&view=c&wchp=dGLbVzW-zSkWb&md5=c01e2b1f83865c1dce6ea404b264e6c9&ie=/sdarticle.pdf [luettu 29.11.2010]
- Bogdan, R. & Biklen, S. 2003. Qualitative Research for Education An Introduction to Theories and Methods. Boston: Allyn and Bacon.
- Enocksson, K. 1981. Correctional programs: A review of the value of education and training in penal institutions. *Journal of Offender Counseling, Services and Rehabilitation*.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a904840418~frm=titlelink?words=review,value,education,training,penal,institutions> [luettu 29.11.2010]
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2001. Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa: J. Aalto la & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Chydenius-Instituutin julkaisu- ja 2/2001. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.
- Fitzpatrick, T. 2001. Welfare Theory: An Introduction. Basingstoke: Palgrave.
- Hallituksen toimenpidekertomus vuodelta 2009.
http://217.71.145.20/TRIPviewer/temp/TUNNISTE_K_5_2010_fi.html [luettu 3.5.2011]
- Harisalo, R. & Miettinen, E. 2004. Hyvinvointivaltio. Vammala: Vammalan kirjapaino.
- Hartoneva, A. 2002. Normaalisuusperiaate Suomen vankeinhoidossa. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja* 3/2002. Vammala: Vammalan kirjapaino.
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/48mcaki1c.pdf> [luettu 23.11.2010]
- Helne, T. 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes. Tutkimuksia 123. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2009. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

- Järvinen, T. 2001. Koulutusjärjestelmän yksilöllistyminen ja valinnan vapaus. Teoksessa Kuure, T. (toim.) Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 16. Nuorisoasiain neuvottelukunta (Nuora) julkaisuja 19. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus ja kehittämiskeskus (Stakes). Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Suutari, M. (toim.) Vallattomat Marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino.
- Järvinen, T. & Vanttaja, M. 2005. Nuoret koulutus- ja työmarkkinoilla. Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkojulkaisu.
http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/muut_tutkimukset/Nuoret_koulutus_ja_tyomarkkinoilla.pdf [luettu 3.5.2011]
- Kallinen, R. 1982. Kasvatusta ja keskitystä. Vankeinhoitolaitos autonomian ajan jälkipuoliskolla. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 10/1982. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kauppila, T. 1999. Vankeudesta vapauteen. Suomalaisen miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1999. Vantaa: TummaVuoren Kirjapaino.
- Keyes, C.L.M. 2006. Subjective well-being in mental health and human development research worldwide: an introduction. Social indicators research.
<http://www.springerlink.com/content/550wk54264573278/> [luettu 15.12. 2010]
- Kokko, K. 1997. Työttömyys ja psyykinen hyvinvointi. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Juva: WSOY.
- Kokko, Pulkkinen, Puustinen 2000. International Journal of Behavioral Development, 310-320. Selection into longterm unemployment and its psychological consequences.
- Konu, A. 2002. Oppilaiden hyvinvointi koulussa. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
<http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5445-6.pdf> [luettu 4.11.2010]
- Korkalainen, A. & Kokko, K. 2008. Psykologia 4/2008. Psykologinen näkökulma aikuisiän hyvinvointiin ja siihen kytkeytyviin tekijöihin.
- Koski, L. & Miettinen, K. 2007. Vangit koulutuksessa. Selvitys vankien koulutukseen osallistumisesta, oppimisvalmiuksista ja –strategioista sekä opetuksen laadusta. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2007. Vammala: Vammalan Kirjapaino.
- Kuure, T. (toim.) 2001. Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 16. Nuorisoasiain neuvottelukunta (Nuora) julkaisuja 19. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus ja kehittämiskeskus (Stakes). Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo.
- Kvale, S. 1996. InterViews. An introduction to qualitative research interviewing. London: Sage

- Kyngäs, M. 2000. Vankeus miehen elämäkulussa. Tutkimus nuorena rikoksentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Kääriäinen, J. 1994. Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Helsinki: Painatuskeskus.
- Laiho, V., Hopponen, A., Latvala, T. & Rämö, A-K. 2010. Pellervon taloustutkimus PTT. Erityisryhmien työkyky – työttömät ja vammaiset. Raportti 225. http://www.ptt.fi/dokumentit/rap225_2311101454.pdf [luettu 30.11.2010]
- Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Helsinki: Tietosanoma.
- Laitinen, J. 2002. Menneisyydestä tulevaisuuteen. Suomen vankeinhoidon historiaa. Teoksessa M. Salminen & K. Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Helsinki: Tietosanoma.
- Lappi-Seppälä, T. 1982. Teilipyörästä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 9/1982. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lehtonen, H., Heinonen, J. & Rissanen, P. 1986. Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia. Sosiaalishallituksen toimeentuloprojekti. Sosiaalishallituksen julkaisuja 12/1986. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Levitas, R. 1998. The Inclusive Society. Social Exclusion And New Labour. Houndmills: MacMillan Press.
- Niemelä, P. 1994. Hyvinvointikasvatus 4/1994. Näkökulmia turvallisuuteen ja turvattuuteen.
- Nurmi, J.-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki: WSOY.
- Nyyssölä, K. & Pajala, S. 1999. Nuorten työura. Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus. Tampere: Tammer-paino.
- Myrskylä, P. 2011. Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 12/2011. http://www.tem.fi/files/29457/TEM_12_2011_netti.pdf [luettu 27.4.2011]
- Oikeusministeriö 2001. Rikoksettomaan elämänhallintaan. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 2/2001. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/9p76nmadzd.pdf> [luettu 24.11.2010]
- Ojanen, M. 2006. Onnellisuus: mikä on onnen salaisuus: miten voit edistää omaa onneasi. M. Huovinen (toim.) Helsinki: WSOY
- Pajuojja, J. 1986. Katsaus rangaistuksen historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Julkaisut 3/1986. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Pawson, R. 2000. The evaluator's tale. In: D. Wilson and A. Reuss, Editors, Prison(er) education: Stories of change and transformation. Winchester: Waterside Press. <http://books.google.fi/books?id=G->

[4kXrm1lWwC&pg=PR1&lpg=PR1&dq=Editors,+Prison%28er%29+education:+Stories+of+change+and+transformation.&source=bl&ots=q6K8fJgmPq&sig=i1gzF6OVk0oIM7Fnt3YAPhDjEaw&hl=fi&ei=QgQPTbXULIq08QOQZliEBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CC0Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false](http://www.sagepub.com/content/9/1/65.full.pdf+html) [luettu 20.12.2010]

- Rafter, N. 2005. The murderous Dutch fiddler: Criminology, history and the problem of phrenology. *Theoretical Criminology* 9/2005.
<http://tcr.sagepub.com/content/9/1/65.full.pdf+html> [luettu 21.10.2010]
- Redera, 2011. Suomalaiset 2011 -tutkimus. <http://redera.fi/kotisivu/2011/04/uudet-sivut-uudet-tuulet/> [luettu 28.4.2011]
- Pulkkinen & Kokko 1997. Keskeiset elämänsisällöt aikuisiässä. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) *Lapsesta aikuiseksi*. Juva: WSOY.
- Rautakilpi, S. 2003. Kouluttamattomuus ja elämänkulku: Niukan koulutuksen vaikutus elämänkulkuun Suomessa vuosina 1900 – 2000 kouluttamattomien itsensä kuvaamana. Teoksessa R. Rinne & J. Kivirauma (toim.) *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 18. Turku: Painosalama.
- Richter, M. 2002. Vankeinhoidon nykyisyys. Vankeinhoidon käytännöt. Teoksessa M. Salminen & K. Toivonen (toim.) *Vankeinhoidon perusteet*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Helsinki: Tietosanoma
- Rikosseuraamuslaitos 2010a. Toiminnot vankiloissa.
<http://www.rikosseuraamus.fi/15120.htm> [luettu 9.11.2010]
- Rikosseuraamuslaitos 2010b. Vankiloiden aikuiskoulutuksen alustava suunnitelma vuodelle 2010. http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/3c2fuu3yzb_1.pdf [luettu 2.11.2010]
- Rikosseuraamuslaitos 2010c. Ilmoitus vankiluvusta.
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/a6vbts.pdf> [luettu 20.12.2010]
- Rikosseuraamuslaitos 2011. Rikosseuraamuslaitoksen strategia vuosille 2011-2020.
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ezg5sofwogs0.pdf> [luettu 17.5.2011]
- Rinne, R. & Kivirauma, J. (toim.) 2003. *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 18. Turku: Painosalama.
- Sampson, R.J. & Laub, J.H. 2005. A life-course view of the development of crime. The annals of the American Academy of Political and Social Science. Vol 602. Developmental criminology and its discontents: Trajectories of crime from childhood to old age. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2007. Hyvinvointi 2015 -ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2007. Helsinki: Yliopistopaino <http://pre20090115.stm.fi/ak1171526287050/passthru.pdf> [luettu 3.12.2010]
- Sumner, L.W. 1996. *Welfare, happiness and ethics*. Oxford: Clarendon.

Tilastokeskus 2011. Työvoimatutkimus 2010.

http://www.stat.fi/til/tyti/2010/tyti_2010_2011-02-15_tie_001_fi.html [luettu 18.5.2011]

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vaarama, M., Siljander, E., Luoma, M-L. & Meriläinen, S. 2010. Hyvinvointi ja hyvinvointierot. Suomalaisten kokema elämänlaatu nuoruudesta vanhuuteen. Teoksessa M. Vaarama, P. Moisio & S. Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/8cec7cec-5cf3-4209-ba7a-0334ecdb6e1d> [luettu 16.12.2010]

Vornanen, R. 2006. Turvallisuuden paradoksit ja nuorten turvallisuuden perusta. Teoksessa Hämäläinen, J., Vornanen, R. & Laurinkari, J. (toim.) Hyvinvointi ja turvallisuus 2000-luvulla 2006. Kuopio: Kuopio University Press.

Western, B., Jeffrey, R.K. & Weiman, D.F. 2001. The labor market consequences of incarceration. Crime & Delinquency 47.

<http://cad.sagepub.com/content/47/3/410.full.pdf+html> [luettu 29.11.2010]

LIITE 1

HAASTATTELUSOPIMUS

Itä-Suomen yliopisto

Filosofinen tiedekunta

Erityispedagogiikka

HAASTATTELUSOPIMUS PRO GRADU –TUTKIELMAN AINEISTONKERUUTA VARTEN

Tutkimuksemme on Itä-Suomen yliopiston filosofisessa tiedekunnassa tehtävä erityispedagogiikan pro gradu –tutkielma. Tutkimuksemme aiheena on Vankilatyön ja –koulutuksen merkitys syrjäytymisen ehkäisijänä – toimintojen vaikutus vankien hyvinvointiin. Tutkimusaineisto kerätään haastattelemalla noin kymmentä vankia Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen vankiloissa.

Haastattelukertoja yhtä haastateltavaa kohden on yksi (1). Haastattelutyypinä käytetään teema-haastattelua. Tämän haastattelusopimuksen myötä suostutte osallistumaan yhteen (1) noin 30 -60 minuuttia kestävään haastattelukertaan, jonka tarkoituksena on tuoda esiin kokemuksianne ja mielipiteitänne vankilatyön ja –koulutuksen merkityksestä ja sen vaikutuksista teille itsellenne. Tarkoituksena ei ole käsitellä vankeusrangaistukseen johtaneita syitä. Haastattelutilanteessa teillä on oikeus jättää vastaamatta sellaisiin aiheisiin, joista ette halua puhua. Haastatteluaineistosta voidaan esittää suoria lainauksia tutkielmassamme. Henkilöllisyytenne ei kuitenkaan ole missään vaiheessa tunnistettavissa. Halutessanne voitte saada tutkielman luettavaksi. Haastattelut tallennetaan sanelukoneelle ja tiedostot hävitetään tutkielman valmistuttua. Tallenteita ei käsittele kukaan muu kuin haastattelijat eli tutkimuksen tekijät.

Haastattelussa käsiteltäviä teemoja

Vankilatyön ja koulutuksen merkitys

Aiempien opintojen ja työkokemuksen merkitys

Rangaistusaika ja oppiminen

Hyvinvointi rangaistusaikana

Sitoudun noudattamaan yllämainittua sopimusta

Paikka	Aika	Allekirjoitus ja nimenselvennys (haastattelijat)
--------	------	--

Paikka	Aika	Allekirjoitus ja nimenselvennys (haastateltava)
--------	------	---

LIITE 2

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Perustiedot

Ikä, koulutus- ja työtausta (siviilistä), vankilatausta (kertaisuus, tämänhetkistä tuomiota suoritettu / suorittamatta)

Laaditaan aikajana peruskoulun päättymisestä tähän hetkeen (mitä opintoja? millaisia töitä ja milloin?)

Millaisiin opintoihin olet rangaistusaikana osallistunut? Oletko saanut jotain opintokokonaisuuksia / tutkintoja valmiiksi? Millaisia töitä olet vankilassa tehnyt?

Miten olet päätenyt nykyisiin opintoihin / työhön?

Kuinka kauan opinnot / työt ovat kestäneet, jatkuvatko ne edelleen?

Suunnitteletko jatkavasi / vaihtavasi opintoja / töitä lähiaikoina?

Pääkysymykset / lisä- tai tarkentavat kysymykset

Millainen merkitys vankilatyöllä / koulutuksella on ollut sinulle nyt ja tulevaisuudessa?

Millaista työtä / koulutusta ja sen tuomaa hyötyä olet jäänyt kaipaamaan?

Millä tavoin rangaistusaikainen koulutus / opiskelu on ollut sinulle merkityksellistä?

(sopeutuminen vankilaan, tulevaisuuden näkymät, elämästä kiinni saaminen jne.)

Miten motivaatiosi opiskeluun / työhön on muuttunut rangaistusajan eri vaiheissa?

Millaiset asiat ovat vaikuttaneet muutoksiin?

Onko joku tietty henkilö vankilan organisaatiossa tai opintojen parissa ollut erityisen merkityksellinen motivaaja / tukija?

Millainen merkitys aiemmilla opinnoilla / työkokemuksella on ollut vankila-aikaisessa toiminnassa?

Mikä on ollut vankila-aikaiselle toiminnallesi merkityksellisin aiempi työ- tai opintokokemus? (peruskoulu, ammatilliset opinnot [vaikka jäänyt kesken], jokin työ)

Kuvaile muutama tilanne, jossa opinnoista / työstä on ollut hyötyä?

(Hyöty esimerkiksi työnsaannissa, uusia opintoja valittaessa tai tehdessä)

Oletko onnistunut täydentämään aiemmin oppimaasi taitoa / kokemaasi työtä?

Miksi aiempien opinto / työkokemusten hyödyntäminen on mahdollisesti estynyt?

Ovatko aiempien kokemusten hyödyntämättä jäämisen syyt johtuneet sinusta itsestäsi vai jostain muusta tekijästä? (Vankilan tarjoamat työ / koulutusmahdollisuudet tai rajoitukset)

Kuinka hyvin mielestäsi rangaistusaikana voi oppia uutta?

Millaisia asioita olet oppinut?

Missä? Onko joku tietty työ / koulutus / henkilö ollut sinulle erityisen merkityksellinen?

Millaisia asioita olisit halunnut oppia?

Mikä on ollut esteenä näiden toteutumiselle?

Millaisissa tilanteissa ja miten pystyt hyödyntämään edellä mainitsemaasi tiettyä tietoa / tietoa siviilielämässä? (työhaussa, opintoja jatkaessasi)

Mitä tarkoittaa mielestäsi hyvinvointi? /Millainen ihminen on hyvinvoiva?

Mitä tarkoittaa mielestäsi onnellisuus? /Millainen ihminen on onnellinen?

Mitä tarkoittaa mielestäsi turvallisuus? Millaisissa olosuhteissa koet olosi turvalliseksi?

Miellätkö edellä mainittujen käsitteiden liittyvän toisiinsa vai ovatko ne erillään toisistaan?

Voiko vankilassa mielestäsi olla hyvinvoiva?

Voiko vankilassa olla onnellinen?

Voiko vankilassa kokea olonsa turvalliseksi?

Miten koet rangaistusajan työn / koulutuksen vaikuttaneen / vaikuttavan hyvinvointiisi ja onnellisuuden sekä turvallisuuden kokemuksiisi vankila-aikana / vapautumisen jälkeen?

Millainen merkitys rangaistusajan koulutuksella / työskentelyllä on ollut hyvinvointiisi?

Miten koulutus / työ edistää / heikentää elintasoasi / elämänlaatuasi rangaistusaikana?

Miten koulutus / työ edistää / heikentää elintasoasi /elämänlaatuasi tulevaisuutta ja siviilielämää ajatellen?

Miten rangaistusaikainen koulutus / työ vaikuttaa sopeutumiseesi yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen?

Millainen merkitys koulutuksella / työllä on ollut rangaistusaikaisten sosiaalisten suhteiden muodostumiselle? Entä uskotko muodostuneista suhteista olevan hyötyä vapautumisen jälkeen?

Minkälaiseksi näet oman tulevaisuutesi?